

Cultura politică actuală a României și rolul stilurilor de leadership politic – *Leadership-ul politic din România postdecembristă în genul proximal țărilor cu sisteme politice semiprezidențiale*

Autor: **Gabriela H. TĂNĂSESCU**

Lucrare realizată în cadrul proiectului "*Cultura română și modele culturale europene - cercetare, sincronizare, durabilitate*", cofinanțat din FONDUL SOCIAL EUROPEAN prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013, Contract nr. POSDRU/159/1.5/S/136077.

Titlurile și drepturile de proprietate intelectuală și industrială asupra rezultatelor obținute în cadrul stagiului de cercetare postdoctorală aparțin Academiei Române.

* * *

Punctele de vedere exprimate în lucrare aparțin autorului și nu angajează Comisia Europeană și Academia Română, beneficiara proiectului.

DTP, complexul editorial/redacțional, traducerea și corectura aparțin autorului.

Descărcare gratuită pentru uz personal, în scopuri didactice sau științifice.

Reproducerea publică, fie și parțială și pe orice suport, este posibilă numai cu acordul prealabil al Academiei Române.

ISBN 978-973-167-344-8

Cuprins

Introducere

Capitolul I

Cultura politică și *leadership*-ul politic

1. Relația de condiționare biunivocă între cultura politică și stilurile de conducere politică
2. Stilurile de *leadership* politic
3. Metodele folosite în identificarea („diagnoza”) *leadership*-ului politic

Capitolul II

***Leadership*-ul politic din România între propensiunile culturii politice postdecembriste și exigențele regimului constituțional**

1. Dominantele culturii politice postdecembriste
2. Coordonatele regimului semiprezidențial din România
 - 2.1. Executivul „bicefal” și paralelismul *leadership*-ului prezidențial și prim-ministerial
 - 2.2. Semiprezidențialismul *premier-presidential*
 - 2.3. Problemele situațiilor de „coabitare”
 - 2.4. Semiprezidențialismul „slab”, „atenuat” sau „parlamentarizat”
 - 2.5. Rolul factorilor exogeni și endogeni ai sistemelor semiprezidențiale în adoptarea și exercitarea stilurilor de *leadership* politic

Capitolul III

Strategiile și stilurile de *leadership* prezidențial și prim-ministerial în România între 1990 și 2012

1. Strategia *leadership*-ului „de tranziție”. *Leadership*-ul paternalist-autoritar. Ion Iliescu – „figura dominantă”

2. Strategia „de normalizare graduală” și „stabilizare politică”. *Leadership*-ul democratic și *leadership*-ul tranzacțional. Emil Constantinescu – „figura academică”
3. Strategia „de echilibru”. *Leadership*-ul tranzacțional, variabilitatea decizională. Ion Iliescu – „figura patriarhală”
4. Strategia „crizei statului”. „Președintele-jucător” și conflictul intra-executiv. *Leadership*-ul autocratic *versus leadership*-ul „situațional”. Traian Băsescu – „figura agonistică”

Capitolul IV

Efectele stilurilor de *leadership* politic la nivelul culturii politice

Capitolul V

***Leadership*-ul politic din România postdecembristă în genul proxim al semiprezidențialismului european**

1. Practica politică a semiprezidențialismului în România
2. Genul proxim și diferența specifică

Bibliografia

Abstract

Contents

Contents

Introduction

Chapter I

Political culture and political leadership

1. The biunivocal conditioning relationship between the political culture and political leadership styles
2. The political leadership styles
3. The methods used to identify (“diagnose”) the political leadership

Chapter II

Political Leadership in Romania between propensities of post-revolutionary political culture and constitutional system exigencies

1. The dominants of post-revolutionary political culture
2. The coordinates of semi-presidential regime in Romania
 - 2.1. The “double-headed” Executive and the parallelism between the presidential and prime-ministerial leadership
 - 2.2. The *premier-presidential* semi-presidentialism
 - 2.3. The problems of the “cohabitation” situations
 - 2.4. The “weak,” “attenuated” or “parliamentary” semi-presidentialism
 - 2.5. The role of semi-presidential systems exogenous and endogenous factors in the exercise of the political leadership styles

Chapter III

Presidential and prime ministerial styles and strategies of leadership in Romania between 1990 and 2012

1. The “transitional” leadership strategy. Paternalistic-authoritarian leadership. Ion Iliescu – “the dominant figure”

2. The “gradual normalization” and “political stability” strategy. Democratic leadership and transactional leadership. Emil Constantinescu – “the academic figure”

3. The “balance” strategy. The transactional leadership and the decisional variability. Ion Iliescu – “the patriarchal figure”

4. The “state crisis” strategy. The “President-player” and the intra-executive conflict. Autocratic leadership versus “situational” leadership. Traian Basescu – “the agonistic figure”

Chapter IV

The effects of the political leadership styles in the political culture

Chapter V

Romania’s post-revolutionary political leadership in the proximate genus of European semi-presidentialism

1. The political practice of the Romanian semi-presidentialism

2. The proximate genus and the specific difference

Bibliography

Abstract

Contents

Rezumat

Pentru România, la fel ca pentru celelalte țări din „Blocul estic”, sfârșitul anului 1989 a reprezentat începutul unui proces de transformări radicale, turbulente, cu multe elemente contradictorii, apreciate drept „spectaculoase” în istoria Europei. S-a afirmat chiar că „evenimentele tranziționale” sau „Marea Transformare” care a încheiat secolului al XX-lea, inițiate prin căderea zidului Berlinului, antrenând într-un efect de domino cele mai multe țări central și est europene în demersul de adoptare a regimurilor democratice liberale, pot fi considerate „puncte de cotitură epocale similare Revoluției franceze din 1789 și a Revoluției ruse din 1917” (Magone, 2015, p. 3). Tranziția, cu tot ce a implicat ea sub raportul schimbării de regim politic și instituțional, de regim al proprietății și de model economic, este considerată drept traumatizantă pentru populația implicată, nu doar pentru faptul că țările central și est europene lucrează de două decenii și jumătate la „închierarea” acestor transformări în politicile naționale, ci întrucât „adaptarea socială, culturală și politică la noua realitate” a însemnat o schimbare turbulentă de valori care a combinat șocurile societăților occidentale „post-materialiste” cu procesele de respiritualizare, concomitent cu reorientarea către primatul acumulării economice și al individualismului. La aceste cauze se adaugă faptul că societățile aflate în tranziție ilustrează teatrul unor puternice diviziuni motivate etnic, ideologic și istoric, în acest sens „politica memoriei” („nedreptățile [nesoluționate ale] istoriei”, Holocaustul, dictaturile, lustrația etc.) devenind „o importantă nouă dimensiune” a culturii politice și civice în multe țări europene.

În contextul globalizării tot mai avansate și a adoptării unei paradigme de guvernare cu niveluri multiple, care concretizează de o manieră specifică la nivelul Uniunii Europene fenomenul de „internaționalizare a politicii”, cultura politică s-a aflat nu doar în situația de a reflecta procesul de „denaționalizare” la nivelul activității de guvernare, ci și de a asimila o nouă „axiologie” a politicii și a puterii în forme ei actualizate de manifestare – violența, bogăția și cunoașterea, a legitimității puterii și a transferului ei legitim, a diviziunilor partinice, a actului de guvernare, a stilurilor de conducere politică și a comportamentului politic al liderilor.

Cultura politică română s-a aflat în situația de a reflecta la nivel cognitiv, valoric și atitudinal tipuri de raportare la evoluția și involuția domeniului politic, la cortegiul de fenomene și manifestări disfuncționale, ca și la destructurarea unor solidarități care confereau identitate socială, grupală, etnică, denominațională. Cred că se poate afirma că actualmente cultura politică din România exprimă în forme specifice și într-o măsură relevantă semnificări ale forțelor, vizibile și mai puțin vizibile, care asigură coeziunea sistemului politic și, deopotrivă, semnificări ale principalelor motive ale disfuncționalizării lui.

Dat fiind că liderii politici, ca elemente „esențiale” al vieții politice și publice – „cele mai vizibile” și mai mediatizate, deținând puterea de a „schimba cursul evenimentelor” –, sunt cei care furnizează cel mai important material în ordinea modelelor sau contramodelor comportamentale, constituindu-se în „antreprenori de identitate” și în furnizori de mituri și viziuni care pot îmbogăți și remodela cultura politică a unei țări, am considerat de cert interes studierea impactului pe care liderii politici români, prin stilul pe care l-au imprimat activității lor, l-au avut asupra atitudinilor și convingerilor electoratului din țara noastră. Am considerat că o astfel de cercetare are relevanță în condițiile în care există un interval rezonabil de distanțare temporală de la schimbarea regimului politic. La două decenii și jumătate de la schimbarea radicală a sistemului politic și instituțional putem vorbi de reconfigurarea matricilor de bază ale convingerilor politice, adică ale convingerilor care presupun anumite modele de gândire mai adânc înrădăcinate și mai generale, dar și modele atitudinale și de orientare politică. În acest sens putem vorbi, așadar, atât de elemente „tezaurizate” în cultura politică postdecembristă din „practicile liderilor anteriori” și a sistemelor pe care ei le-au condus, cât și de elemente de semnificare sedimentate din practicile liderilor actuali, din experiențele pe care indivizii le au în legătură cu leadership-ul sistemului politic democratic. De asemenea, am considerat că o analiză a disfuncționalităților sistemului politic român focalizată asupra leadership-ului politic ca factor major în acest sens poate fi circumscrisă și fundamentată printr-o punere a lui în relație cu domeniul care îi asigură stabilitatea, îi indică devierile și îi solicită schimbarea.

Am considerat important de realizat un astfel de studiu printr-o abordare în vecinătatea cantitativismului, așadar prin operații de măsurare și cuantificare care fac

posibilă o evaluare obiectivă, nu doar întrucât cele două domenii – cultura politică și leadership-ul politic – implică subiectivitatea prin excelență [„percepția subiectivă a istoriei și politiciii” (Brown, 1979, p. 3), percepția de sine a liderilor, a situațiilor, a contextului și a intențiilor mediului politic etc.], dar și întrucât o astfel de abordare oferă baza obiectivă pentru o analiză comparativă a stilurilor leadership-ului și a caracterelor liderilor.

Scopul proiectului de cercetare l-a constituit așadar identificarea implicațiilor stilurilor și strategiilor de leadership politic asupra culturii politice din România postcomunistă la nivelul clasei politice și la cel al sferei publice, din perspectivă normativă și civic participativă. Ca atare, în această lucrare cultura politică constituie variabila dependentă, într-o încercare de explicare a configurațiilor particulare care au emers la nivel atitudinal îndeosebi ca urmare a manifestării în țara noastră a unor tipuri specifice de leadership politic.

Subsumat, **obiectivele specifice** ale cercetării au vizat:

(1) identificarea teoriilor asupra strategiilor și stilurilor de leadership și de leadership politic cu amplă relevanță asupra culturii politice, a atitudinilor față de sistemul politic;

(2) identificarea tipurilor de implicații ale strategiilor și stilurilor de leadership politic asupra culturii politice din democrațiile contemporane la nivelul atitudinilor specifice de implicare, al celor evaluative, participative, electorale, în principal a celor care vizează leadership-ul prezidențial;

(3) (a) identificarea și analizarea stilurilor de *leadership* politic ale Președinților României manifestate în limitele unui design constituțional specific pentru semiprezidențialismul de tip *premier-presidential* (Shugart), un semiprezidențialism „slab”, „atenuat” sau „parlamentarizat” (Sartori);

(b) identificarea măsurii și a modului în care strategiile și stilurile de *leadership* politic ale Președinților români s-au repercutat asupra percepțiilor, valorilor și atitudinilor politice la nivel societal.

Ipotezele care au stat la baza cercetării au fost următoarele:

(1) Strategiile și stilurile de *leadership* politic marchează în mod decisiv atât practica politică instituțională, evaluată prin funcționalitatea și calitatea actului de

guvernare, cât și domeniul subiectiv al culturii politice, adică atitudinile intelectuale și ansamblul orientărilor cognitive, emoționale și estimative ale membrilor societății;

(2) Strategiile și stilurile de *leadership* politic, îndeosebi cele „de criză” sau „negative”, în care rolurile politice depășesc cadrul constituțional, reflectă gradele de abatere de la modelul normativ al funcționării sistemului politic și gradele în care această abatere (a) erodează valorile, normele, idealurile și simbolurile cetățenești și (b) relativizează la nivel individual, grupal și societal criteriile morale și, prin implicare, criteriile de analiză a comportamentelor politice circumscrise anumitor stiluri de *leadership* politic;

(3) Strategiile și stilurile de *leadership* politic practicate în România postcomunistă au contribuit în mod specific atât la etiologia disfuncționalităților sistemului politic român, cât și la propagarea unei culturi politice „nondeliberative” sau „participativ-nondeliberative”;

(4) Strategiile și stilurile de *leadership* politic practicate în România postcomunistă diferențiază sistemul politic din țara noastră în genul proximal al semiprezidențialismelor europene atât din punctul de vedere al performanțelor sale democratice, cât și al gradului în care a potențat un anumit tip de cultură politică, manipularea și controlul electoratului.

Sfera de incluziune a cercetării a circumscris:

- cele mai importante și vizibile elemente ale vieții publice – liderii politici naționali, îndeosebi președinții ca exponenți ai puterii executive – manifestate prin stilurile lor de *leadership* politic și comportamentele lor politice,

- valorile care, odată transmise și „internalizate”, consolidează sau modifică un tip specific de cultură politică și de sferă publică, configurând atitudini specifice de implicare, evaluative, participative, electorale.

Metodele folosite pentru realizarea obiectivelor cercetării au fost în principal:

- indicarea taxonomică a stilurilor de *leadership* politic consacrate în psihologia organizațională și socială (Kurt Lewin), în teoria *leadership*-ului politic (James MacGregor Burns) și psihologia politică (metoda Margaret Hermann de analiză „la distanță” a interviurilor pentru reconstruirea profilului *leadership*-ului sau a trăsăturilor

de personalitate ale liderilor; metoda James David Barber de analiză a caracterului președinților)

- analiza teoriilor consacrate în domeniul culturii și sferei politice contemporane cu focalizare asupra culturii politice proprii statelor postcomuniste europene (Gabriel Almond și Sidney Verba, Jürgen Habermas, Juan J. Linz, Guillermo O'Donnell, Seymour Martin Lipset, Philippe C. Schmitter, Matthew Soberg Shugart și John M. Carey, Robert Elgie ș.a.)

- studiu de caz aplicat celor șase mandate prezidențiale din România
- analiza comparativă a rezultatelor strategiilor și stilurilor de *leadership* politic funcție de următorii indicatori: calitatea guvernării, consolidarea democratică, prezidențializarea domeniului executiv al leadership-ului politic, conflictul intraexecutiv, pe de o parte, și atitudinile de implicare în politică, atitudinile evaluative (încrederea față de instituții și lideri), atitudinile participative și a celor de vot din spațiul public

- analiza comparativă a strategiilor și stilurilor de leadership politic practicate în România și a celor aplicate în Europa postcomunistă din perspectiva performanțelor guvernamentale, democratice și de cultură politică.

Instrumentele de lucru utilizate au fost:

- BDI: *World Values Survey Wave* pentru indicatorilor atitudinali, *Bertelsmann Stiftung* pentru *status-index* și *management-index* în perioada 2003-2014, *European Values Surveys*, *New Democracy Barometer*, *World Bank*, *Freedom House*,

- metoda Margaret Hermann de analiză „la distanță” – analiza interviurilor – , de reconstruire a profilului leadership-ului sau a trăsăturilor de personalitate ale liderilor,

- indicatorii structurali și contingenți ai prezidențializării intra-executive pe baza modelului Poguntke-Webb,

- rezultatele cercetărilor realizate în România asupra tipurilor de leadership (Ingrid Aioanei), asupra profilului culturii române și a formelor de practică societală (N. Bibu, O. M. Petrișor et al., *Globe Project Romania*), urmând modelul cultural al lui Stuart Hall, teoria dimensiunilor culturale a lui Geert Hofstede și modelul *Globe clusters*.

Rezultatele cercetării sunt reprezentate în principal în:

1. Identificarea („diagnoza”) stilurilor de leadership politic prezidențial și prim-ministerial din România postdecembristă, astfel:

•1990-1996, Leadership-ul paternalistic-autoritar. Ion Iliescu – figura dominantă

– mentalități și metodele autoritare, anumite decizii impuse, control al funcțiilor unor instituții ale puterii și subordonarea lor, îndemnul la „unificare și consens ca panacee de depășire a tranziției” – „președinția puternică;

•1996-2000, Leadership-ul democratic. Emil Constantinescu – „figura academică”

– acceptarea autonomiei decizionale a guvernului și a altor puteri ale statului, ilustrare a „președinției slabe” și ezitante;

•2000-2004, Leadership-ul tranzacțional și variabilitatea decizională. Ion Iliescu – „figura patriarhală”

– deschiderea către perspectiva tranzacțional-motivațională, mai puțin „implicată” în guvernare, mai flexibilă, mai relaxată ideologic și conciliatoare în raport cu trecutul și cu personalitățile și instituțiile politice interbelice și, concomitent mai deschisă către metodele democratice;

•2004-2009, „Președintele-jucător” și conflictul intra-executiv. Traian Băsescu – figura conflictuală

– implicare în formarea guvernului și în „fabricarea” unei majorități prin încurajarea „navetismului” politic și a fragmentării sistemului de partide, menținerea unui conflict intraexecutiv personalizat prin gesturi și declarații ostentative și inelegante, întreținerea unui conflict cu Parlamentul, criticat constant în virtutea unei preținse nevoi de a „elimina politicienii corupți și mediocri” și de a avea o relație directă cu românii;

•2009-2014, Leadership-ul autocratic. Traian Băsescu – „figura confrunțațională”

– criticarea Constituției, încercări de revizuire a Constituției, tentația autocratică de implicare în toate compartimentele puterii; tensionarea („toxicizarea”) „atmosferei” politice și a media., prezidențializarea puterii coextensiv cu prezidențializarea partidului (PD), fenomenul obedienței politice.

2. Prezentarea profilul culturii politice române urmărind câteva teze:

- După 1989 România a trecut printr-o schimbare traumatică de valori care a combinat șocurile societăților occidentale post-materialiste cu procesele de respiritualizare a țării, concomitent cu reorientarea către primatul acumulării economice, individualism, mobilitate socială și cosmopolizare.

- În absența unui pattern clar de identificare și a solidarităților care conferă identitate grupală, etnică, denominațională, în contextul globalizării și europenizării și a înregistrării unei mari diferențe între valori și practici, cultura politică română s-a confruntat și se confruntă cu un înalt nivel al corupției.

- În condițiile în care cultura politică la nivelul practicii societale a trecut totuși printr-un stadiu de creștere în care orientarea predominantă a fost către nevoile fiziologice și siguranță – „low levels”, ea a reflectat atât tulburarea post-traumatic accentuată, cât și anxietatea socială și complexul de inferioritate; s-a manifestat (în termenii teoriei lui Hall) ca „low-context culture” și (în termenii analizei lui Hofstede) ca o cultură în care disparitățile de bunăstare și de autoritate între status-urile „low and high” ale membrilor societății sunt acceptate („power distance”), sentimentul de siguranță este dat de situațiile de consens general („uncertainty”), oamenii se simt gradual mai în siguranță în a face propriile alegeri și în a fi mai puțin dispuși să se conformeze normelor de grup („individualism”).

3. Prezentarea relației de condiționare biunivocă dintre leadership-ul prezidențial și cultura politică, în esență:

- Leadership-ul paternalist-autoritar implică slabe, insignifiante surse motivaționale și atitudini politice și civice non-participative. Prin apelul la interesul-de-sine al adepților și susținătorilor, acest stil de leadership este asociat cu dezvoltarea valorică și morală preconvențională, cu lipsa de inițiativă și de creativitate, cu eroziunea valorilor și normelor cetățenești.

- Leadership-ul autocratic implică nu doar pasivitatea civică și politică, ci și sentimentul că dezbateră rațională și contestarea este indezirabilă. În consecință, ea este descurajată de factorul politic. Sursele motivaționale sunt zero, fiind în general „surse demotivante”, discursul și comportamentul de tip „Big Brother” fiind propice pentru a induce pervertirea criteriilor, normelor, idealurilor etice.

- Pasivitatea, lipsa de reacție civică și politică și lipsa de inițiativă civică și politică și de dezbateri rațională face posibilă manifestarea persuasivă a sistemului nedemocratic, criza democrației și criza caracterului liberal al democrației.

Originalitatea cercetării. Lucrarea contribuie la o mai bună înțelegere a leadership-ului politic din România, o temă care a fost neglijată în lucrările de profil de la noi și tratată preponderent subiectiv și tendențios în media. Lucrarea oferă o sistematizare relevantă a fundamentelor teoretice ale leadership-ului și ale leadership-ului politic, a stilurilor de leadership politic, a rolului culturii politice în raport cu leadership-ul politic și a modului în care poate fi relevat impactul leadership-ului politic asupra culturii politice, ajungând să propună o sistematizare proprie a stilurilor de leadership ale Președinților români.

Abstract

For Romania, as for the other countries of the “Eastern Bloc”, the end of 1989 represented the beginning of a process of radical and turbulent transformations, with many contradictory elements, assessed as being “spectacular” in the European history. It was even claimed that “the transitional events” or “the Great Transformation” that ended the twentieth century – initiated by the fall of the Berlin Wall, entailing in a domino effect the most countries in Central and Eastern Europe in the effort to adopt liberal democratic regimes – can be considered “the epochal turning points similar to the French Revolution in 1789 and the Russian Revolution in 1917” (Magone, 2015, p. 3). The transition, with everything involved by it in terms of political and institutional regime change, of property regime and economic model, is considered as being traumatic for the people involved, not only because the Central and Eastern European countries are working for two and a half decades in order to “finish” these transformations in national politics, but also because “the social, cultural, and political adjustment to the new reality” meant a turbulent values change that combined the shocks of “post-materialist” Western societies with the processes of re-spiritualization, concurrently with the shift towards the primacy of economic accumulation and individualism. To those causes it is added that the societies in transition show the scene of some strong divisions motivated ethnically, ideologically and historically, in this regard “the politics of memory” (“the [unresolved] injustices of the history,” the Holocaust, the dictatorships, the lustration etc.) becoming “an important new dimension” of the political and civic culture in many European countries.

In the context of a more advanced globalization and of adopting a “multilevel governance paradigm” which materializes in a specific manner in EU the phenomenon of “the internationalization of politics,” the political culture was not only in a position to reflect “the denationalisation” of the activity of governing but also to assimilate a new “axiology” of politics and power in their updated forms of manifestation – the violence,

wealth and knowledge, the legitimacy of power and its legitimate transfer, the partisan divisions, the act of government, the political leadership styles and political behaviour of leaders.

The Romanian political culture was in the situation to reflect in cognitive, values and attitudinal level types of reporting to the evolution and involution of political field, to the procession of dysfunctional phenomena and events, as well as to the de-structuring of solidarities that conferred social, group, ethnic, denominational identity. I think it can be stated that today the political culture in Romania expresses in specific forms and in a relevant measure the signifying of the visible and less visible forces which ensure the cohesion of political system and, alike, the identification of the main causes of its dysfunctions.

Given that the political leaders, as “essential” elements of political and public life – “the most visible” and most mediatized, holding the power “to modify the course of events” – are those that provide the most important material in the order of behavioural patterns or contra-patterns, constituting themselves in “entrepreneurs of identity” and suppliers of myths and visions that can enrich and reshape the political culture of a country, I considered as being of certain interest the study of the impact that the Romanian political leaders, through the style they gave to their activity, had on the Romanian electorate’s attitudes and beliefs. I considered that such a research has relevance given that there is a reasonable period of temporal distancing from the regime change. After two and a half decades from the radical change of the political and institutional system we can talk about the reconfiguration of basic matrices of the political beliefs, namely the beliefs that involve certain patterns of thought, more deeply rooted and more general, but also attitudinal models and models of orientation in politics. In this sense we can speak about the post-revolutionary political culture as having both “hoarded” elements from “the practices of previous leaders” and from the systems that they led, and signifying elements sedimented from the practices of present leaders, from the experiences that individuals have in relation to the leadership of democratic political system. I considered also that an analysis of the failures of Romanian political system focused on political leadership as a major factor in this regard can be circumscribed and grounded by putting it in relationship with the domain that ensures its stability, indicating

its deviations and calling its change. I considered important to realize such a study through an quantitative approach, namely through operations of measurement and quantification enabling an objective assessment, not only because the two fields – political culture and political leadership – involves the subjectivity par excellence (“the subjective perception of history and politics” (Brown, 1979, p. 3), leaders’ self-perception, leaders’ perception of situations, context and intentions of political environment etc.], but also because such an approach provides the objective basis for a comparative analysis of leadership styles and leaders’ characters.

The aim of the research project was to identify the implications of political leadership styles and strategies on the political culture in post-communist Romania in terms of political class and public sphere, from normative and civic participative perspectives. As such, in this paper the political culture is the dependent variable, in an attempt to explain the particular configurations that have emerged in attitudinal level especially as a consequence of manifestation in our country of some specific types of political leadership.

Subsumed, **the specific objectives** of the research were:

(1) to identify the theories on leadership styles and strategies, and on political leadership styles with broad relevance on the political culture, on the attitudes towards the political system;

(2) to identify the types of implications of the political leadership strategies and styles on the political culture in contemporary democracies, especially in what concerns the specific attitudes of involvement, evaluation, political participation and voting, mainly those related to the presidential leadership;

(3) (a) to identify and to analyze the political leadership styles of the Presidents of Romania manifested within a constitutional design specific for the semi-presidentialism of *premier-presidential* type (Shugart), a “weak,” “attenuated” or “parliamentary” semi-presidentialism (Sartori);

(b) to identify the extent and manner in which the political leadership styles and strategies of Romanian Presidents have impacted the perceptions, political values and attitudes at the societal level.

The hypotheses of the research were the following:

(1) the political leadership strategies and styles decisively mark both the institutional political practice, assessed by the functionality and quality of government, and the subjective domain of political culture, i.e. the intellectual attitudes and the assembly of cognitive, emotional and estimative orientations of the members of society;

(2) the political leadership strategies and styles, especially the “negative” ones or those of “crisis”, in which the political roles exceed the constitutional framework, reflect the degrees of deviation from the normative model of political system functioning and the degree in which this deviation (a) erodes citizens’ values, norms, ideals and symbols and (b) relativizes the individual, group and societal moral criteria and, by implication, the analysis criteria of the political behaviour circumscribed to certain styles of political leadership;

(3) the political leadership strategies and styles practiced in post-communist Romania specifically contribute both to the aetiology of the Romanian political system dysfunctions and to the spread of a “non-deliberative” or “participatory-non-deliberative” political culture;

(4) the political leadership strategies and styles practiced in post-communist Romania differentiate our country’s political system in the proximate genus of the European semi-presidentialism both in terms of its democratic performances and of the degree in which potentiated a “culture of the low context”, the manipulation and the control of electorate.

The research sphere of inclusion circumscribed:

- the most important and visible elements of public life – national political leaders, especially the presidents as representatives of the executive power – manifested through their political leadership styles and their political behaviours,
- the values which, once transmitted and “internalized”, consolidate or modify a specific type of political culture and public sphere, by configuring specific attitudes of involvement, evaluation, participation, voting.

The methods used to achieve the objectives of the research were in the main:

- the taxonomic indication of the political leadership styles recognized in organizational and social psychology (Kurt Lewin), the political leadership theory (James MacGregor Burns) and political psychology (Margaret Hermann’s “at-a-

distance” analysis method that reconstruct the profile of leaders or the personality traits of leaders; James David Barber’s method of analysis of the presidents’ character)

- the analysis of the theories recognized in the domain of culture and contemporary political systems with focus on political culture of the European post-communist states (Gabriel Almond and Sidney Verba, Jürgen Habermas, Juan J. Linz, Guillermo O'Donnell, Seymour Martin Lipset, Philippe C. Schmitter, Matthew Søberg Shugart and John M. Carey, Robert Elgie etc.)

- the case study of the six presidential terms of Romania

- the comparative analysis of the results of political leadership strategies and styles according to the following indicators: the quality of government, the democratic consolidation, the presidentialization of the executive domain of political leadership, the intra-executive conflict, on the one hand, and the attitudes of involvement in politics, the evaluative attitudes (the confidence in institutions and leaders), the participatory attitudes and the attitudes of voting.

- the comparative analysis of the political leadership strategies and styles practiced in Romania and those applied in the European post-communist countries in terms of governmental performance, and democratic political culture.

The instruments used consisted in:

- BDI: *World Values Survey Wave* for the attitudinal indicators, *Bertelsmann Stiftung* for the *status-index* and *management-index* in the period 2003-2014, *European Values Surveys*, *New Democracy Barometer*, *World Bank*, *Freedom House*,

- Margaret Hermann’s “at-a-distance” analysis method – the analysis of the interviews – to reconstitute leaders’ profile or leaders’ personality traits,

- structural and contingent indicators of intra-executive presidentialization based on Poguntke-Webb model,

- the results of research achieved in Romania on the types of leadership (Ingrid Aioanei), on the profile of Romanian culture and forms of societal practice (N. Bibu, OM Petrisor et al., Globe Project Romania, Lorena Stuparu), following Stuart Hall’s cultural model, Geert Hofstede’s theory of cultural dimensions and Globe clusters model.

The research **results** are mainly represented in:

1. The identification (“diagnosis”) of the presidential and prime ministerial political leadership styles in post-revolutionary Romania, as follows:

- 1990-1996, paternalistic-authoritarian leadership. Ion Iliescu – the dominant figure

- Authoritarian mentality and methods, certain decisions imposed, control of the functions of power institutions and their subordination, urge for “unity and consensus as a panacea to overcome the transition” – “strong presidency”;

- 1996-2000, democratic leadership. Emil Constantinescu – “the academic figure”

- Acceptance of the decision-making autonomy of the government and other state powers, illustration of “a weak and hesitant presidency”;

- 2000-2004, transactional leadership and variability of decision. Ion Iliescu – “the patriarchal figure”

- Openness to transactional-motivational perspective, less “involved” in government, more flexible, ideologically more relaxed and conciliatory in relation to the past and to the interwar personalities and political institutions and, concomitantly, more open to the democratic methods;

- 2004-2009, “President-player” and the intra-executive conflict. Traian Basescu – the conflict figure

- Involvement in government formation and in “manufacturing” of a majority by encouraging the political “commuting” and the fragmentation of the party system, maintaining a personalized intra-executive conflict by ostentatious and inelegant gestures and statements, maintaining a conflict with the Parliament, pretending a need to “eliminate the corrupt and mediocre politicians” and to have a direct relationship with the Romanians;

- 2009-2014, autocratic leadership. Traian Basescu – “the confrontational figure”

- Criticism of the Constitution, attempts to revise the Constitution, autocratic temptation of involving in all departments of power; tensioning (“intoxication”) of the “political atmosphere” and media, presidentialization of power coextensive with the party (PD) presidentialization, promotion of the phenomenon of political obedience.

2. The presentation of the Romanian political culture profile following as theses:

- After 1989 Romania has gone through a traumatic change the values which combined the shocks of post-materialist Western societies with the re-spiritualization processes of the country, simultaneously with the re-orientation towards the primacy of economic accumulation, individualism, social mobility and cosmopolization.

- In the absence of a clear pattern of identification and of solidarity which confer group, ethnic, denominational identity, in the context of globalization and Europeanization and of registering of a large difference between values and practices, the Romanian political culture faced and are facing with high levels of corruption.

- In the circumstances where the political culture in the societal practice passed yet through a growing stage in which the predominant orientation was to physiological needs and safety - "low levels", it reflected both the accentuated post-traumatic disorder and the social anxiety and inferiority complex; it manifested (in terms of Hall's theory) as "low-context culture" and (in terms of Hofstede's analysis) as a culture in which the disparities of wealth and authority between "low and high" status of the members of society are accepted ("*power distance*"), the feeling of safety is given by the situations of general consensus ("*uncertainty*"), the people feel gradually more secure in making their own choices and be less willing to conform to the group norms ("*individualism*").

3. The presentation of the conditioning bi-univocal relationship between the presidential leadership and political culture, in essence:

- The paternalistic-authoritarian leadership involves weak, insignificant motivational sources and non-participatory political and civic attitudes. By appealing to the self-interest of the followers and supporters, this style of leadership is associated with the pre-conventional values and moral development, with the lack of initiative and creativity, with the erosion of civic values and norms.

- The autocratic leadership involves not only civic and political passivity, but also the feeling that the rational debate and the contestation are undesirable. Consequently, they are discouraged by the political factor. The motivational sources are null, being generally "demotivating sources", the speech and the behaviour of "Big Brother" type being conducive in order to induce the perverting of criteria, norms, ethical ideals.

- The passivity, lack of civic and political reaction, lack of civic and political initiative and of rational debate makes it possible the persuasive manifestation of undemocratic system, the crisis of democracy and the crisis of liberal democracy.

The originality of the research. The paper contributes to a better understanding of political leadership in Romania, a topic that has been neglected in the Romanian researches and treated mainly subjective and biased in media. The paper offers a relevant systematization of the theoretical foundations of leadership and political leadership, styles of political leadership, role of political culture in relation to political leadership and mode in which can be revealed the impact of political leadership on political culture, reaching to propose an own systematization of the leadership styles of Romanian Presidents.

Cuprins

Introducere

Capitolul I

Cultura politică și *leadership*-ul politic

1. Relația de condiționare biunivocă între cultura politică și stilurile de conducere politică
2. Stilurile de *leadership* politic
3. Metodele folosite în identificarea („diagnoza”) *leadership*-ului politic

Capitolul II

Leadership-ul politic din România între propensiunile culturii politice postdecembriste și exigențele regimului constituțional

1. Dominantele culturii politice postdecembriste
2. Coordonatele regimului semiprezidențial din România
 - 2.1. Executivul „bicefal” și paralelismul *leadership*-ului prezidențial și prim-ministerial
 - 2.2. Semiprezidențialismul *premier-presidential*
 - 2.3. Problemele situațiilor de „coabitare”
 - 2.4. Semiprezidențialismul „slab”, „atenuat” sau „parlamentarizat”
 - 2.5. Rolul factorilor exogeni și endogeni ai sistemelor semiprezidențiale în adoptarea și exercitarea stilurilor de *leadership* politic

Capitolul III

Strategiile și stilurile de *leadership* prezidențial și prim-ministerial în România între 1990 și 2012

1. Strategia *leadership*-ului „de tranziție”. *Leadership*-ul paternalist-autoritar. Ion Iliescu – „figura dominantă”
2. Strategia „de normalizare graduală” și „stabilizare politică”. *Leadership*-ul democratic și *leadership*-ul tranzacțional. Emil Constantinescu – „figura academică”

3. Strategia „de echilibru”. *Leadership*-ul tranzacțional, variabilitatea decizională. Ion Iliescu – „figura patriarhală”
4. Strategia „crizei statului”. „Președintele-jucător” și conflictul intra-executiv. *Leadership*-ul autocratic *versus leadership*-ul „situațional”. Traian Băsescu – „figura agonistică”

Capitolul IV

Efectele stilurilor de *leadership* politic la nivelul culturii politice

Capitolul V

***Leadership*-ul politic din România postdecembristă în genul proxim al semiprezidențialismului european**

1. Practica politică a semiprezidențialismului în România
2. Genul proxim și diferența specifică

Bibliografia

Abstract

Contents

Introducere

“Political leadership is vastly more visible and vastly more important... kind of leadership, has a resonance that carries an echo to all corners of the world, is an essential element in the framework of public life, the most universal, the most recognized, the most talked about element of political and civil life. □
Jean Blondel

“By leadership style is meant the ways in which leaders relate to those around them, whether constituents, advisors or other leaders – how they structure interactions and the norms, rules, and principles they use to guide such interactions. □
Margaret Hermann

Pentru România, la fel ca pentru celelalte țări din „Blocul estic”, sfârșitul anului 1989 a reprezentat începutul unui proces de transformări radicale, turbulente, cu multe elemente contradictorii, apreciate drept „spectaculoase” în istoria Europei. S-a afirmat chiar că „evenimentele tranziționale” sau „Marea Transformare” care a încheiat secolului al XX-lea, inițiate prin căderea zidului Berlinului, antrenând într-un efect de domino cele mai multe țări central și est europene în demersul de adoptare a regimurilor democratice liberale, pot fi considerate „puncte de cotitură epocale similare Revoluției franceze din 1789 și a Revoluției ruse din 1917” (Magone, 2015, p. 3). Tranziția, cu tot ce a implicat ea sub raportul schimbării de regim politic și instituțional, de regim al proprietății și de model economic, este considerată drept traumatizantă pentru populația implicată, nu doar pentru faptul că țările central și est europene lucrează de două decenii și jumătate la „închieră” acestor transformări în politicile naționale, ci întrucât „adaptarea socială, culturală și politică la noua realitate” a însemnat o schimbare turbulentă de valori care a combinat șocurile societăților occidentale „post-materialiste” cu procesele de respiritualizare, concomitent cu reorientarea către primatul acumulării economice și al individualismului. La aceste cauze se adaugă faptul că societățile aflate în tranziție ilustrează teatrul unor puternice diviziuni motivate etnic, ideologic și istoric, în acest sens „politica memoriei” („nedreptățile [nesoluționate ale] istoriei”, Holocaustul, dictaturile, lustrația etc.) devenind „o importantă nouă dimensiune” a culturii politice și civice în multe țări europene.

În contextul globalizării tot mai avansate și a adoptării unei paradigme de guvernare cu niveluri multiple, care concretizează de o manieră specifică la nivelul Uniunii Europene fenomenul de „internaționalizare a politicii”, cultura politică s-a aflat nu doar în situația de a reflecta procesul de „denaționalizare” la nivelul activității de guvernare, ci și de a asimila o nouă „axiologie” a politicii și a puterii în forme ei actualizate de manifestare – violența, bogăția și cunoașterea, a legitimității puterii și a

transferului ei legitim, a diviziunilor partinice, a actului de guvernare, a stilurilor de conducere politică și a comportamentului politic al liderilor.

Cultura politică română s-a aflat în situația de a reflecta la nivel cognitiv, valoric și atitudinal tipuri de raportare la evoluția și involuția domeniului politic, la cortegiul de fenomene și manifestări disfuncționale, ca și la destructurarea unor solidarități care confereau identitate socială, grupală, etnică, denominațională. Cred că se poate afirma că actualmente cultura politică din România exprimă în forme specifice și într-o măsură relevantă semnificări ale forțelor, vizibile și mai puțin vizibile, care asigură coeziunea sistemului politic și, deopotrivă, semnificări ale principalelor motive ale disfuncționalizării lui.

Dat fiind că liderii politici, ca elemente „esențiale” al vieții politice și publice – „cele mai vizibile” și mai mediatizate, deținând puterea de a „schimba cursul evenimentelor” –, sunt cei care furnizează cel mai important material în ordinea modelelor sau contramodelor comportamentale, constituindu-se în „antreprenori de identitate” și în furnizori de mituri și viziuni care pot îmbogăți și remodela cultura politică a unei țări, am considerat de cert interes studierea impactului pe care liderii politici români, prin stilul pe care l-au imprimat activității lor, l-au avut asupra atitudinilor și convingerilor electoratului din țara noastră. Am considerat că o astfel de cercetare are relevanță în condițiile în care există un interval rezonabil de distanțare temporală de la schimbarea regimului politic. La două decenii și jumătate de la schimbarea radicală a sistemului politic și instituțional putem vorbi de reconfigurarea matricilor de bază ale convingerilor politice, adică ale convingerilor care presupun anumite modele de gândire mai adânc înrădăcinate și mai generale, dar și modele atitudinale și de orientare politică. În acest sens putem vorbi, așadar, atât de elemente „tezaurizate” în cultura politică postdecembristă din „practicile liderilor anteriori” și a sistemelor pe care ei le-au condus, cât și de elemente de semnificare sedimentate din practicile liderilor actuali, din experiențele pe care indivizii le au în legătură cu leadership-ul sistemului politic democratic. De asemenea, am considerat că o analiză a disfuncționalităților sistemului politic român focalizată asupra leadership-ului politic ca factor major în acest sens poate fi circumscrisă și fundamentată printr-o punere a lui în relație cu domeniul care îi asigură stabilitatea, îi indică devierile și îi solicită schimbarea.

Am considerat important de realizat un astfel de studiu printr-o abordare în vecinătatea cantitativismului, așadar prin operații de măsurare și cuantificare care fac posibilă o evaluare obiectivă, nu doar întrucât cele două domenii – cultura politică și leadership-ul politic – implică subiectivitatea prin excelență [„percepția subiectivă a

istoriei și politicii” (Brown, 1979, p. 3), percepția de sine a liderilor, a situațiilor, a contextului și a intențiilor mediului politic etc.], dar și întrucât o astfel de abordare oferă baza obiectivă pentru o analiză comparativă a stilurilor leadership-ului și a caracterelor liderilor.

Scopul proiectului de cercetare l-a constituit așadar identificarea implicațiilor stilurilor și strategiilor de leadership politic asupra culturii politice din România postcomunistă la nivelul clasei politice și la cel al sferei publice, din perspectivă normativă și civic participativă. Ca atare, în această lucrare cultura politică constituie variabila dependentă, într-o încercare de explicare a configurațiilor particulare care au emers la nivel atitudinal îndeosebi ca urmare a manifestării în țara noastră a unor tipuri specifice de leadership politic.

Subsumat, **obiectivele specifice** ale cercetării au vizat:

(1) identificarea teoriilor asupra strategiilor și stilurilor de leadership și de leadership politic cu amplă relevanță asupra culturii politice, a atitudinilor față de sistemul politic;

(2) identificarea tipurilor de implicații ale strategiilor și stilurilor de leadership politic asupra culturii politice din democrațiile contemporane la nivelul atitudinilor specifice de implicare, al celor evaluative, participative, electorale, în principal a celor care vizează leadership-ul prezidențial;

(3) (a) identificarea și analizarea stilurilor de *leadership* politic ale Președinților României manifestate în limitele unui design constituțional specific pentru semiprezidențialismul de tip *premier-presidential* (Shugart), un semiprezidențialism „slab”, „atenuat” sau „parlamentarizat” (Sartori);

(b) identificarea măsurii și a modului în care strategiile și stilurile de *leadership* politic ale Președinților români s-au repercutat asupra percepțiilor, valorilor și atitudinilor politice la nivel societal.

Ipotezele care au stat la baza cercetării au fost următoarele:

(1) Strategiile și stilurile de *leadership* politic marchează în mod decisiv atât practica politică instituțională, evaluată prin funcționalitatea și calitatea actului de guvernare, cât și domeniul subiectiv al culturii politice, adică atitudinile intelectuale și ansamblul orientărilor cognitive, emoționale și estimative ale membrilor societății;

(2) Strategiile și stilurile de *leadership* politic, îndeosebi cele „de criză” sau „negative”, în care rolurile politice depășesc cadrul constituțional, reflectă gradele de abatere de la modelul normativ al funcționării sistemului politic și gradele în care această abatere (a) erodează valorile, normele, idealurile și simbolurile cetățenești și (b)

relativizează la nivel individual, grupal și societal criteriile morale și, prin implicare, criteriile de analiză a comportamentelor politice circumscrise anumitor stiluri de *leadership* politic;

(3) Strategiile și stilurile de *leadership* politic practicate în România postcomunistă au contribuit în mod specific atât la etiologia disfuncționalităților sistemului politic român, cât și la propagarea unei culturi politice „nondeliberative” sau „participativ-nondeliberative”;

(4) Strategiile și stilurile de *leadership* politic practicate în România postcomunistă diferențiază sistemul politic din țara noastră în genul proximal al semiprezidențialismelor europene atât din punctul de vedere al performanțelor sale democratice, cât și al gradului în care a potențat un anumit tip de cultură politică, manipularea și controlul electoratului.

Sfera de incluziune a cercetării a circumscris:

- cele mai importante și vizibile elemente ale vieții publice – liderii politici naționali, îndeosebi președinții ca exponenți ai puterii executive – manifestate prin stilurile lor de *leadership* politic și comportamentele lor politice,
- valorile care, odată transmise și „internalizate”, consolidează sau modifică un tip specific de cultură politică și de sferă publică, configurând atitudini specifice de implicare, evaluative, participative, electorale.

Metodele folosite pentru realizarea obiectivelor cercetării au fost în principal:

- indicarea taxonomică a stilurilor de *leadership* politic consacrate în psihologia organizațională și socială (Kurt Lewin), în teoria *leadership*-ului politic (James MacGregor Burns) și psihologia politică (metoda Margaret Hermann de analiză „la distanță” a interviurilor pentru reconstruirea profilului *leadership*-ului sau a trăsăturilor de personalitate ale liderilor; metoda James David Barber de analiză a caracterului președinților)
- analiza teoriilor consacrate în domeniul culturii și sferei politice contemporane cu focalizare asupra culturii politice proprii statelor postcomuniste europene (Gabriel Almond și Sidney Verba, Jürgen Habermas, Juan J. Linz, Guillermo O’Donnell, Seymour Martin Lipset, Philippe C. Schmitter, Matthew Soberg Shugart și John M. Carey, Robert Elgie ș.a.)
- studiu de caz aplicat celor șase mandate prezidențiale din România
- analiza comparativă a rezultatelor strategiilor și stilurilor de *leadership* politic funcție de următorii indicatori: calitatea guvernării, consolidarea democratică, prezidențializarea domeniului executiv al *leadership*-ului politic, conflictul intraexecutiv,

pe de o parte, și atitudinile de implicare în politică, atitudinile evaluative (încrederea față de instituții și lideri), atitudinile participative și a celor de vot din spațiul public

- analiza comparativă a strategiilor și stilurilor de leadership politic practicate în România și a celor aplicate în Europa postcomunistă din perspectiva performanțelor guvernamentale, democratice și de cultură politică.

Instrumentele de lucru utilizate au fost:

- BDI: *World Values Survey Wave* pentru indicatorilor atitudinali, *Bertelsmann Stiftung* pentru *status-index* și *management-index* în perioada 2003-2014, *European Values Surveys*, *New Democracy Barometer*, *World Bank*, *Freedom House*,

- metoda Margaret Hermann de analiză „la distanță” – analiza interviurilor – , de reconstruire a profilului leadership-ului sau a trăsăturilor de personalitate ale liderilor,

- indicatorii structurali și contingenți ai prezidențializării intra-executive pe baza modelului Poguntke-Webb,

- rezultatele cercetărilor realizate în România asupra tipurilor de leadership (Ingrid Aioanei), asupra profilului culturii române și a formelor de practică societală (N. Bibu, O. M. Petrișor et all., *Globe Project Romania*), urmând modelul cultural al lui Stuart Hall, teoria dimensiunilor culturale a lui Geert Hofstede și modelul *Globe clusters*.

Rezultatele cercetării sunt reprezentate în principal în:

1. Identificarea („diagnoza”) stilurilor de leadership politic prezidențial și prim-ministerial din România postdecembristă, astfel:

- 1990-1996, Leadership-ul paternalistic-autoritar. Ion Iliescu – figura dominantă

- mentalități și metodele autoritare, anumite decizii impuse, control al funcțiilor unor instituții ale puterii și subordonarea lor, îndemnul la „unificare și consens ca panacee de depășire a tranziției” – „președinția puternică;

- 1996-2000, Leadership-ul democratic. Emil Constantinescu – „figura academică”

- acceptarea autonomiei decizionale a guvernului și a altor puteri ale statului, ilustrare a „președinției slabe” și ezitante;

- 2000-2004, Leadership-ul tranzacțional și variabilitatea decizională. Ion Iliescu – „figura patriarhală”

- deschiderea către perspectiva tranzacțional-motivațională, mai puțin „implicată” în guvernare, mai flexibilă, mai relaxată ideologic și conciliatoare în raport cu trecutul și cu personalitățile și instituțiile politice interbelice și, concomitent mai deschisă către metodele democratice;

•2004-2009, „Președintele-jucător” și conflictul intra-executiv. Traian Băsescu – figura conflictuală

– implicare în formarea guvernului și în „fabricarea” unei majorități prin încurajarea „navetismului” politic și a fragmentării sistemului de partide, menținerea unui conflict intraexecutiv personalizat prin gesturi și declarații ostentative și inelegante, întreținerea unui conflict cu Parlamentul, criticat constant în virtutea unei preținse nevoi de a „elimina politicienii corupți și mediocri” și de a avea o relație directă cu românii;

•2009-2014, Leadership-ul autocratic. Traian Băsescu – „figura confrunțională”

– criticarea Constituției, încercări de revizuire a Constituției, tentația autocratică de implicare în toate compartimentele puterii; tensionarea („toxicizarea”) „atmosferei” politice și a media., prezidențializarea puterii coextensiv cu prezidențializarea partidului (PD), fenomenul obedienței politice.

2. Prezentarea profilul culturii politice române urmărind câteva teze:

• După 1989 România a trecut printr-o schimbare traumatică de valori care a combinat șocurile societăților occidentale post-materialiste cu procesele de respiritualizare a țării, concomitent cu reorientarea către primatul acumulării economice, individualism, mobilitate socială și cosmopolizare.

• În absența unui pattern clar de identificare și a solidarităților care conferă identitate grupală, etnică, denominațională, în contextul globalizării și europenizării și a înregistrării unei mari diferențe între valori și practici, cultura politică română s-a confruntat și se confruntă cu un înalt nivel al corupției.

• În condițiile în care cultura politică la nivelul practicii societale a trecut totuși printr-un stadiu de creștere în care orientarea predominantă a fost către nevoile fiziologice și siguranță – „low levels”, ea a reflectat atât tulburarea post-traumatic accentuată, cât și anxietatea socială și complexul de inferioritate; s-a manifestat (în termenii teoriei lui Hall) ca „low-context culture” și (în termenii analizei lui Hofstede) ca o cultură în care disparitățile de bunăstare și de autoritate între status-urile „low and high” ale membrilor societății sunt acceptate („power distance”), sentimentul de siguranță este dat de situațiile de consens general („uncertainty”), oamenii se simt gradual mai în siguranță în a face propriile alegeri și în a fi mai puțin dispuși să se conformeze normelor de grup („individualism”).

3. Prezentarea relației de condiționare biunivocă dintre leadership-ul prezidențial și cultura politică, în esență:

- Leadership-ul paternalist-autoritar implică slabe, insignifiante surse motivaționale și atitudini politice și civice non-participative. Prin apelul la interesul-de-sine al adepților și susținătorilor, acest stil de leadership este asociat cu dezvoltarea valorică și morală preconvențională, cu lipsa de inițiativă și de creativitate, cu eroziunea valorilor și normelor cetățenești.

- Leadership-ul autocratic implică nu doar pasivitatea civică și politică, ci și sentimentul că dezbateră rațională și contestarea este indezirabilă. În consecință, ea este descurajată de factorul politic. Sursele motivaționale sunt zero, fiind în general „surse demotivante”, discursul și comportamentul de tip „Big Brother” fiind propice pentru a induce pervertirea criteriilor, normelor, idealurilor etice.

- Pasivitatea, lipsa de reacție civică și politică și lipsa de inițiativă civică și politică și de dezbateră rațională face posibilă manifestarea persuasivă a sistemului nedemocratic, criza democrației și criza caracterului liberal al democrației.

Originalitatea cercetării. Lucrarea contribuie la o mai bună înțelegere a leadership-ului politic din România, o temă care a fost neglijată în lucrările de profil de la noi și tratată preponderent subiectiv și tendențios în media. Lucrarea oferă o sistematizare relevantă a fundamentelor teoretice ale leadership-ului și ale leadership-ului politic, a stilurilor de leadership politic, a rolului culturii politice în raport cu leadership-ul politic și a modului în care poate fi relevat impactul leadership-ului politic asupra culturii politice, ajungând să propună o sistematizare proprie a stilurilor de leadership ale Președinților români.

Capitolul I

Cultura politică și *leadership*-ul politic

1. Relația de condiționare biunivocă între cultura politică și stilurile de conducere politică

Una dintre problemele perene ale filosofiei a fost raportul dintre cetățeni și conducerea societății, mai precis a formei de instituire și de revocare a puterii politice sau de creare și menținere/schimbare a sistemelor de conducere. În modernitatea târzie, practica politică a determinat impunerea tezei conform căreia o guvernare stabilă nu poate fi asigurată decât dacă sistemul de conducere este capabil să-și asigure sprijinul popular. Factorul-cheie al menținerii puterii este considerat așadar nivelul atașamentului populației față de conducerea politică (civilă) reflectat în câteva „atribute”: (1) existența unui consens larg în privința procedurii de transfer pașnic al puterii, (2) o largă recunoaștere a celui care constituie autoritatea suverană – sau a ceea ce Samuel E. Finer numește „formulă politică” – și (3) necesitatea ca publicul să fie conștient de realitățile vieții politice și să fie mobilizat în anumite asociații: partide, sindicate, organizații, pentru a-și putea face cunoscute dorințele și pentru a putea rezista oricăror forme de uzurpare a puterii și de transformare a ei din putere civilă în putere militară (sau de preluare a puterii civile de către o putere militară). Îndeplinirea acestor condiții reflectă, așa cum arăta Finer, existența unui nivel înalt de cultură politică și, în consecință, imposibilitatea unei intervenții militare asupra puterii civile. Intervenția militară este considerată a fi probabilă în situațiile în care cele trei condiții nu sunt îndeplinite și în care populația este dezorganizată și apatică. Lăsând la o parte problema posibilității ca puterea civilă să fie preluată de puterea militară în situații de criză și de dezorganizare și apatie a populației, nivelurile culturii politice sunt dispuse, într-o clasificare de referință, astfel: matur – situația în care cele trei condiții sunt îndeplinite, dezvoltat – cazul în care legitimitatea guvernului este larg recunoscută, populația bine organizată, dar transmiterea puterii este incertă – , redus – cazul în care toate cele trei componente sunt sub semnul întrebării – și minim – situația în care viața politică și conducerea societății nu fac parte din viața sau conștiința omului obișnuit (Finer, 1962, 23 sq, 86sq; V. și Elcock, 1976, p. 39sq). În consecință, natura și conținutul culturii politice a unei țări sunt „fixate” de măsura în care guvernarea este considerată de cei guvernați ca fiind legitimă și măsura în care poporul împărtășește credința că guvernul ar trebui ascultat, de măsura în care regulile jocului politic, îndeosebi cele care vizează transferul de putere, sunt înțelese de toți și acceptate ca valide și imuabile și de nivelul de organizare a populației. În acest sens, așa cum arăta Hall, cultura nu este și nu a fost ceva doar de studiat, ci o „bătălie continuă”, „incinta decisivă a acțiunii și intervenției sociale, în care relațiile de putere sunt stabilite și, deopotrivă, potențial instabile” (Procter, 2004, p. 2). Într-o formulare foarte concisă și precisă, „cultura politică contează doar atunci când oamenii sunt liberi să aleagă forma de guvernare pe care o preferă” (Mungiu-Pippidi, 2006, p.

312) și/sau să schimbe în cadrul aceleiași forme exponenți puterii și a unui stil de leadership.

Definirea culturii politice cu referire la condițiile de posibilitate a democrației liberale a pus, în plus, problema echilibrului între controversă și toleranță în cadrul societății civile, pe de o parte, și a aprecierii de către cetățeni a felului în care sistemul politic servește interesele lor, pe de altă parte.

Primul tip de abordare este inițiat de Seymour Martin Lipset, celebrul sociolog politic american care a considerat că un anumit nivel de dezvoltare economică și de atitudini tolerante este necesar pentru o cultură politică democratic-liberală. Condiția de bază a unei astfel de culturi este considerată a fi „existența, prezența unei controversă”. Democrația este posibilă astfel în cadrele politice și cultural-politice în care sunt exprimate suficiente diferențe de opinie, de ideologii, de poziții politice. Doar prin intermediul unui raport convenabil de complementaritate a ideilor, convingerilor, atitudinilor, credințelor este întreținută o viață politică democratică efectivă și stabilă. Ca atare, cultura politică democratic-liberală trebuie să includă atât prezența unui consens cât și prezența unor dispute sau a unor falii. Principiul fundamental al toleranței este relevat ca fiind respectul reciproc împărtășit pentru opiniile și interesele celuilalt în condițiile unor contacte umane cât mai variate, a unui anumit nivel de instrucție și de asigurare formală și efectivă a libertății de exprimare. După Lipset, în condițiile în care afluența materială a produs în Occident o reducere a tensiunilor sociale, controversile aproape au dispărut din aceste țări în a doua jumătate a secolului al XX-lea, viața politică nemaocupând un loc central în preocupările occidentalilor.

Al doilea tip de abordare este ilustrat de Gabriel Almond și Sidney Verba, care au definit cultura politică cu ajutorul unor variabile derivate dintr-un model structural-funcțional al procesului politic: input-urile (cu funcția de socializare și recrutare politică, structurare a intereselor, grupare a intereselor, comunicare politică) – procesul de luare a deciziilor – output-urile (cu funcția de emitere, aplicare și consacrare de reguli) și feedback-ul. Prin interpretarea sondajelor de opinie realizate în mai multe țări occidentale pe eșantioane reprezentative, ei au căutat să stabilească cum este privit sistemul politic în general, cât de real este sentimentul cetățenilor că pot influența deciziile puterii, ce valoare acordă ei votului lor și cum apreciază agenții mobilității politice (partide, grupuri de presiune și media). Ei au fost interesați, de asemenea, de reacțiile cetățenilor la output-urile sistemului, mai precis la deciziile guvernamentale raportate la interesele națiunii și la influențele corupătoare și periculoase. Funcție de variabilele care desemnează locul cetățenilor în sistem – posibilitatea de a influența decizia, simțământul

datoriei de a vota, de a plăti impozite și de a respecta legile – , Almond și Verba au definit trei tipuri reale de cultură politică: (1) provincială sau parohială, (2) a supușilor sau a dependenței și (3) participativă. Dacă cultura politică parohială, specifică economiilor de subzistență, are drept caracteristică lipsa totală a interesului pentru sistemul politic și a conștientizării politicii, cultura supușilor sau a dependențelor se distinge printr-o orientare semnificativă spre sistemul politic, nu însă și spre participarea activă sau îndeplinirea de roluri în cadrul lui. Cultura politică participativă este în schimb cea în care cetățenii se interesează activ de ceea ce sistemul politic oferă (ca output) și de cum pot participa ei înșiși în sistem. Mixajul acestor tipuri de cultură politică și de poziții culturale, adică cultura mixtă, este, după Almond și Verba, cea a cărei preponderență asigură stabilitatea unui regim și care constituie cultura civică a unei țări. Esențial din perspectiva regimului democratic este ca ea să nu aibă drept caracter predominant supunerea și „neamestecul”, ci interesul pentru politica guvernării și pentru participarea politică. După Almond și Verba, „cultura politică dependentă” favorizează o relație esențialmente pasivă între sistem și subiect, pe când „cultura politică participativă” implică în mod explicit orientarea oamenilor către sistem ca întreg și către structurile politice și administrative (Almond, Verba, 1996, pp. 48-49). O astfel de cultură politică participativă este cea considerată a fi propice pentru succesul funcționării sistemelor politice democratice configurate după modelul democrației liberale anglo-americe. Cei doi autori au reliefat importanța stabilirii unei congruențe între sistemul politic și cultura cetățenilor din trei perspective: (1) cea a informațiilor la care oamenii ar trebui să aibă acces pentru a-și forma un tip de atitudine asupra guvernării, adică cea a *orientării cognitive* a cetățenilor; (2) perspectiva simțămintelor indivizilor în raport cu sistemul politic, cu cei pe care îi mențin la putere și cu rezultatele guvernării lor, adică cea a *dimensiunii afective*; și (3) din perspectiva reacțiilor la informațiile despre sistem și la efectele acestuia asupra vieților lor, adică cea a *aprecierii* pe care o dau sistemului politic. Ca „set de orientări față de un set special de obiecte și procese sociale”, cultura politică, așa cum au definit-o Almond și Verba, este proprie cetățenilor care „au internalizat” în cunoștințe, sentimente și evaluări sistemul politic [Almond, Verba, 1996(1965), p. 43]. Într-o definiție cuprinzătoare, „cultura politică este un model de atitudini intelectuale și orientări față de politică manifestate în rândul membrilor unui sistem politic. Ea este un domeniu subiectiv care stă la baza acțiunilor politice și care le conferă importanță. Astfel de orientări individuale cuprind câteva elemente: orientări cognitive, exacte sau mai puțin exacte, pe tema subiectelor și convingerilor politice, orientări emoționale, sentimentul atașării, angajării, respingerii în raport cu subiectele

politice și orientări estimative, aprecieri și opinii pe tema unor subiecte politice, ceea ce, de obicei, presupune aplicarea unor standarde apreciative privind subiectele și evenimentele politice” (Almond, Powell, 1966, p. 50).

Constatarea faptului că stabilitatea sistemului politic depinde, cel puțin în parte, de atitudinile cetățenilor față de el, a creat obișnuința, chiar recurența, considerării dimensiunilor culturii politice ca factori imuabili ai cadrului în care politica este continuată. Această lucrare se bazează însă pe teza că și politica, mai precis conducerea politică la vârf, prin stilul în care își exercită atribuțiile și prerogativele, are puternice implicații la nivelul culturii politice. Mai precis, lucrarea de față susține teza relației de condiționare biunivocă între cultura politică și strategiile și stilurile de conducere politică, cultura politică constituind în demersul de față variabila dependentă.

Sidney Verba este unul dintre autorii de referință care au susținut că argumentul condiționării politicii de cultura politică a fost apanajul „mai multor literaturi cu caracter național”, dar că treptat „situația” cercetării acestei relații de condiționare a devenit foarte diferită (Verba, 1969, p. 522). Atât în națiunile „tinere”, cât și în cele mai stabile care încearcă să fundamenteze un nou tip de sistem politic, convingerile politice de bază și atitudinile politice au devenit obiectul preocupărilor directe și al manipulării întreprinse de elitele politice, chiar al preocupărilor guvernamentale directe. Așa cum arăta politologul american, atitudinile politice de bază, datorită importanței lor pentru menținerea sistemului, au fost întotdeauna, în măsuri diferite, obiectul manipulării conștiente, „însă noile politici culturale presupun încercări de a crea noi modele de convingeri și nu neapărat de a transmite modele stabilite noilor generații. Și aceste încercări sunt făcute într-o epocă în care schimbările tehnologice din domeniul mass-media și manipularea simbolică pot face astfel de politici foarte eficiente” (Verba, 1969, p. 522).

Autorul lucrării *Comparative Political Culture* are în vedere în principal două dintre sursele de putere și influență ale liderilor, anume „puterea experților” sau a specialiștilor și „puterea informațională”. Dacă luăm în considerare însă și celelalte surse de putere ale liderilor – „puterea legitimității” rezultată din autoritatea delegată liber deținătorului funcției („legitimătate electorală”) și din calitatea guvernării („legitimătate substanțială”); „puterea de referință” rezultată din capacitățile de influențare interpersonală, din abilitățile personale ale liderului de a-i atrage pe alții, de a le modela loialitatea, de a fi admirat în virtutea charismei sale; „puterea de recompensare” rezultată din posibilitatea de a conferi recompense materiale apreciabile sau de a crea alte stimulente pozitive și motivații externe precum promovări, numiri în funcții importante,

sinecuri etc.; „puterea coercitivă” rezultată din amenințarea cu și aplicarea de sancțiuni sau alte consecințe negative, care se bazează pe teamă pentru a obține conformarea – obținem o perspectivă mai largă asupra modului interconectat în care funcționează leadership-ul și în care, în afara mecanismelor de influențare și manipulare deliberată, conștientă, voluntară, se manifestă mecanisme de influențare spontană. Acest din urmă tip de impact și de influențare, influențarea involuntară a culturii politice prin modurile distincte de exercitarea a leadership-ului politic constituie interesul de cercetare al lucrării de față. Din perspectiva unui asemenea tip de influențare se poate vorbi, așa cum arăta Verba, de derivarea culturii politice a unei națiuni inclusiv din experiențele pe care indivizii le au în legătură cu sistemul politic, care se adaugă celor „tezaurizate” din „practicile liderilor anteriori” și a sistemelor pe care le-au condus. În principal, este vorba desigur de experiențele prilejuite de activitatea liderilor, de implicațiile acestei activități, dar și de comportamentul general al liderilor. În această privință Jean Blondel arăta cu îndreptățire că interdependența dintre lideri și mediu, anume dintre acțiunile și comportamentul liderilor și „caracterul și reacțiile mediului”, este puternic întreținută de faptul că leadership-ul politic este „cel mai important” element al vieții publice, elementul „esențial” al vieții politice, „cel mai vizibil”, „omniprezent”, „cel mai recunoscut” și „cel mai discutat”. Liderii politici la vârf sunt situați în poziția „de a atrage emoțional și chiar religios sprijinul adeptilor săi” (Blondel, 1987, p. VII, p. 1) chiar și în virtutea faptului că sunt percepuți ca persoane în a căror putere stă „schimbarea cursului evenimentelor”. Ca atare, comportamentul acestui element „esențial” dobândește pentru o parte a publicului valoarea unui model, semnificația acțiunilor lui fiind evaluată exclusiv prin prisma prestigiului conferit de ocuparea unei astfel de poziții ierarhice și de notorietatea mediatică. Inclusiv atitudinile și convingerile politice ale acestui public pot fi afectate de modul în care liderul, ca exponent al ierarhiei de vârf a structurii politice, este perceput comportamental și acțional [existând un „un cerc strâns de relații între cultură și structură” (Verba, 1969, p. 214)]. Astfel, dincolo de semnificația rolului causal reflectat în mobilizarea de către lideri a unui număr semnificativ de adepți în scopul acceptării diagnozei lor și a prescripțiilor făcute pentru combaterea problemelor colective sau a crizei, leadership-ul politic se constituie ca „activitate simbolică mediată de cultură, dat fiind că liderii ca «antreprenori de identitate» sunt angajați în furnizarea de mituri/viziuni de creare, remodelare sau îmbunătățire a culturii naționale sau a altor culturi politice”. În acest proces, așa cum arăta Rousseau, lideri și adepții înșiși fiind afectați de ceea ce au ajuns să creeze (Masciulli, Molchanov, Knight, 2009, p. 4).

În fapt, relația de intercondiționare între leadership-ul politic și cultura politică repune problema procesului și mecanismelor prin care convingerile politice, valorile de bază, cunoștințele politice și „bazele emoționale” sunt însușite. Ca atare, după Verba, studiul culturii politice conduce la studiul socializării politice, mai precis la studierea experiențelor prin care o cultură politică se transmite din generație în generație, în perspectiva duratelor lungi, dar și la studierea situațiilor în care cultura politică se schimbă și în care, în perspectiva duratelor scurte, convingerile politice de bază sunt afectate de memoria asupra evenimentelor politice. În consecință, studiul culturii politice devine relevant pentru înțelegerea și explicarea schimbării politice datorate stilurilor de leadership-ului politic. În acest sens, deosebit de important și adecvat scopului nostru este să înțelegem leadership-ul politic nu doar prin prisma actorii politici la vârf, ci mai ales prin cea a „unui proces sistemic înalt interconectat”, a „unui domeniu complex al comportamentului uman” (Aioanei, 2006, p. 705) care influențează sistemul de convingeri care privesc matricea interacțiunii politice și a funcționării instituțiilor politice. Influența la nivelul culturii politice se concretizează astfel în ceea ce cred oamenii despre evenimentele și comportamentele politice, în convingerile empirice – despre starea actuală a vieții politice – ori în cele care pot viza scopuri ori valori de urmărit în viața politică și care pot avea o semnificativă dimensiune emoțională sau expresivă. Verba afirmă chiar că cultura politică formează o legătură importantă între evenimentele politice și comportamentul indivizilor ca reacție la aceste evenimente. Aceasta întrucât, „deși comportamentul politic al indivizilor și grupurilor este, desigur, afectat de acțiunile oficialilor guvernamentali, de războaie, campanii electorale și altele, el este și mai mult afectat prin semnificațiile care sunt atribuite acestor evenimente” (Verba, 1969, p. 217). Schematizând, putem afirma că actele și deciziile leadership-ului politic, ca și comportamentele liderilor (îndeosebi ale celor recunoscuți ca lideri „stereotipici”), unele cu valoare de evenimente politice inedite, conotabile atât pozitiv cât și negativ, produc un demers de semnificare care afectează în anumite grade convingerile empirice, scopurile, valorile și comportamentele indivizilor. Astfel, un individ „răspunde la ceea ce percepe despre politică”, despre modul în care este „făcută politica” la vârf de decidenții politici, îndeosebi de șefii Executivului, și funcție de cum interpretează ce vede. Cu atât mai mult cu cât leadership-ul politic este „în mod intrinsec evaluabil” ca „filosofie în acțiune”, valoarea acțiunilor constituind „elementul esențial” al domeniului conducerii politice, așa cum este ea percepută într-o grilă a scopurilor împlinite, dar și a scopurilor morale (Hodgkinson, 1983, apud Hollander, 1995, p. 55).

În cazul delimitat al unui stil anume de leadership-ului politic, reflectat în comportamente și atitudini și reprezentând rezultatul interacțiunilor complexe dintre modul în care liderul gândește, simte, interacționează, în care își respectă promisiunile, își menține responsabilitatea, răspunderea, autenticitatea și integritatea în raport cu cei care l-au ales, „răspunsul” sau „reacția” individuală la nivelul electoratului se reflectă atitudinal și valoric, după un demers de evaluare, semnificare și, eventual, de „probare” a semnificării la nivel grupal. Dacă înțelegem prin stilul de leadership modul de acțiune al liderului în relațiile cu „cei care îl urmează”, cu adepții și cu cei care ar putea deveni adepți, „reacția” la nivel atitudinal și valoric este desigur primul pas așteptată și scontată.

Data fiind varietatea gradelor de educație, de discernământ, de informare, de sugestibilitate și emoționalitate, de „contagiune mentală”, dar și de identificare politică și partidică, orice serie de evenimente politice, dar și de politică punctuală a leadership-ului poate fi interpretată total diferit de indivizi diferiți, această diversitate de interpretări putându-se repercuta asupra evenimentelor viitoare. Așa cum amintea Sidney Verba, termenii „semnificație” și „interpretare” sunt termeni relaționali și se referă la interacțiunea dintre „ceea ce există în mintea individului” și „ceea ce se întâmplă în lumea exterioară”, nici convingerile acceptate, nici ceea ce constituie evenimente externe nefiind „în mod necesar dominante”. Ceea ce contează din perspectiva științei politice sunt posibilitățile de identificare a acelor influențe și impact care sunt măsurabile, cuantificabile, așadar cele care pot fi evaluate obiectiv.

În această interacțiune dintre cultură și structura în care este exercitat leadership-ul politic, se impune a fi subliniat că, din perspectiva culturii politice, modul în care indivizii reacționează la evenimentele externe este afectat de matricile de bază ale convingerilor politice, adică ale convingerilor care presupun anumite modele de gândire mai adânc înrădăcinate și mai generale, dar și pe cele ale atitudinilor sau opiniilor. De altfel, Verba, de pildă, includea în domeniul convingerilor fundamentale într-un mod deosebit de riguros credințele existențiale, valorile generale care ordonează scopurile comportamentului, normele care reglementează mijloacele întrebuintate pentru atingerea unor scopuri, precum și atașamentele emoționale. Atât convingerile asupra naturii sistemelor politice și a naturii actorilor politici, în special credințele primare, cât și principiile orientative care ordonează scopurile generale ale unui sistem politic (nivelul mai general al valorilor) sunt considerate elemente stabilizatoare într-un sistem. Ele pot motiva rezistența la schimbări și servesc la controlul și modificarea formelor schimbării. Funcție însă de gradul de integrare și consistență al culturii politice, ele pot să genereze schimbări într-o multitudine de modalități. S-a demonstrat că în culturile în care există

mai multe surse de tensiune, seturi de convingeri incompatibile cu alte convingeri, seturi de convingeri acceptate de o parte a societății dar nu și de celelalte, incongruențe insolubile dintre cultură și realitatea politică a leadership-ului, mecanismele și procesul de schimbare sunt „mai grăbite”. În cazul unei culturi politice precum cea a României, cu suficiente surse de tensiune, de polarizare ideologică și intoleranță, cu incongruențe între cultura politică și realitatea politică a exercițiului puterii, după părerea mea chiar de disonanță cognitivă la nivel individual și societal, dar și a unor stiluri de leadership politic care individualizează practica politică a semiprezidențialismului român în genul proximal al acestui tip de regim politic instituit în multe țări europene foste comuniste, indicarea gradului în care s-au produs modificări la nivelul convingerilor și ale principiilor orientative constituie un obiectiv de maxim interes. Ceea ce este de maximă relevanță din perspectiva scopului nostru de cercetare este, pe de o parte, posibilitatea de a identifica ce tip de comportament și de decizie politică la nivelul leadership-ului politic poate produce, din perspectiva duratelor scurte, modificări la nivelul convingerilor fundamentale ale celor guvernați. Pe de altă parte, mi se pare deosebit de important de ilustrat modalitățile în care sisteme de convingeri și de atitudini politice, afectate prin interacțiunea cu evenimentele politice, recte leadership-ul politic, afectează la rândul lor modalitățile prin care și momentele în care indivizii se implică în viața politică. În acest scop, cele ce urmează conțin precizări asupra clasificărilor operaționale ale leadership-ului pe care le-am utilizat în identificarea stilurilor de leadership din România ultimului sfert de veac.

2. Stilurile de *leadership* politic

Leadership-ul politic este considerat a fi cea mai amplă formă de leadership social, exprimând un fenomen de putere multidimensional, dependent de contexte și situații instituționale, cultural și istorice, deopotrivă generale și particulare. Așa cum preciza încă Michels, contextele istorice și situațiile problematice ale leadership-ului politic sunt „interpretate” variat de grupurile de elită rivale, de liderii înșiși ca membri ai acestor elite, de consilieri și de „mașinile” organizaționale, de masa de adepți. De aceea, așa cum arăta Oran Young, „leadership-ul politic poate fi interpretat ca o formă de activitate antreprenorială competitivă pe piața ideilor și valorilor, accentuând uneori leadership-ul structural, alteori pe cel intelectual ori pe cel charismatic” (Masciulli, Molchanov, Knight, 2009, p. 7).

Ca subtip special, „mai «stufos», „potențial all-inclusive” în raport cu celelalte forme de leadership, leadership-ul politic a fost inspirat definit drept „acces monopolist sau preferat la puterea de coerciție și de inducere *hard*, ca și la puterea de persuasiune sau de atragere *soft*, bazată pe ideologie, simbolism, caracter etic/nonetic și percepții ale adeptilor asupra liderilor” (Masciulli, Molchanov, Knight, 2009, p. 6).

Cele trei elemente esențiale ale leadership-ului politic, „succesive din punct de vedere analitic”, au fost identificate ca fiind „diagnoza”, „prescrierea cursului acțiunii” și „mobilizarea” celor ce vor fi implicați pentru ca acțiunea să aibă loc (Tucker, 1981, p. 15).

Acceptarea acestor elemente și a esențialității caracterului lor a fost, în fapt, laitmotivul demersurilor multiple de clasificare generală a leadership-ului politic, cele mai importante rezerve exprimate în literatura de profil vizând posibilitatea de a acoperi toate formele de leadership politic și posibilitatea de detaliere a lor astfel încât ele să ofere baza unor distingeri precise a liderilor politici.

Leadership-ul și *headship*-ul politic sau „activitatea de conducere politică” a constituit subiectul numeroaselor teorii formulate în psihologia organizațională, cele mai importante fiind:

Teoriile personologice

- Teoriile conducerii carismatice
- Teoriile trăsăturilor

Teoriile comportamentiste

- Teoria celor două dimensiuni comportamentale
- Teoria continuumului comportamental

Teoriile situaționale primare

- Teoria supunerii față de legea situației

Teoriile contingenței

- Teoria favorabilității situației de conducere
- Teoria maturității subordonaților

Teoriile cognitive

- Teoria normativă a luării deciziei
- Teoria „cale-scop”
- Teoria atribuirii

Teoriile interacțiunii sociale

- Teoria legăturilor diadice verticale
- Teoria conducerii tranzacționale

I.1. Teoriile și modele conducerii, Mielu Zlate, *Tratat de psihologie organizațional-managerială*, vol. II, Iași, Polirom, 2007, p. 125.

Dacă din teoria conducerii carismatice analiza leadership-ului politic utilizează elemente ale *psihologiei șefului carismatic* (Serge Moscovici), din teoria trăsăturilor au folosiți ca indicatori în analiza psihobiografică *factorii fizici și constituționali* (vârsta cronologică, talia, greutatea, calitățile fizice, energia, sănătatea, aspectul exterior), *factorii psihologici* (inteligența, maniera de a comunica, instrucția, cunoștințele, judecata și decizia, intuiția, originalitatea, adaptabilitatea, trăsăturile temperamentale, caracterul, inițiativa, perseverența, ambiția, gradul de responsabilitate, încrederea în sine, controlul de sine etc.), *factorii psihosociali* (sociabilitatea, diplomația, popularitatea, prestigiul, cooperarea, capacitatea de influențare etc.) și *factorii sociologici* (nivelul socioeconomic, statutul economic și social, mobilitatea socială etc.) (Ralph M. Stogdill). Din teoriile comportamentiste, care constituie alternativa taxonomiilor personologice și sunt focalizate asupra a ceea ce *face* liderul în activitatea de conducere și nu asupra a *ce este și cum este*, analiza politică a leadership-ului a preluat pentru rigoarea lor metodologică cele două dimensiuni comportamentale ale liderului – *considerația și structura* – formulate în teoria optimală de conducere (Fleishman, Stogdill ș.a.) și „scala cu patru factori” sau continuumul ”Michigan” sau continuumul comportamental al liderului (conducere autoritară, autoritar-permisivă, consultativă, participativă) (Rensis Lickert). În general, cred că se poate afirma că folosirea variabilelor decantate din teoriile situaționale primare și teoriile contingenței este utilă sub aspectul nuanțării analizei și a posibilității detalierii ei contextuale. Abia teoriile cognitive, teoria normativă a luării deciziei îndeosebi (Vroom și Yetton), pune la dispoziția analizei politice o tipologie a stilurilor decizionale – stilurile autocratice I și II, stilurile consultative I și II, stilul grupal – , și o serie de reguli de diagnosticare a situațiilor, cu relevanță pentru cercetarea leadership-ului politic. Stilurile de leadership pe care le decantează teoria „cale-scop” – directiv, suportiv, participativ, orientat spre scop – surprind nu doar factorii comportamentali în conducere, ci și pe cei cognitivi și motivaționali și pune în evidență rolul diferențelor interindividuale în explicarea satisfacției și performanțelor (Zlate, 2007, p. 154). De asemenea, din teoria atribuirii sunt de interes în ordinea leadership-ului politic categoriile de informații ale liderului și a percepției nevoii de responsabilitate care mediază, pe de o parte, între comportamentul observat și atribuirea cauzală și, pe de altă parte, între atribuirea propriu-zisă și comportamentul liderului. Teoria legăturilor diadice verticale, originată în rezultatele noi ale psihologiei sociale, dar care are la o idee generală acceptate și de alte teorii, anume că de *calitatea* interacțiunii dintre lider și subordonați (fiecare subordonat) depinde eficiența conducerii, este importantă în ordinea interesului

nostru de studiu prin noțiunile de *rol construit* sau negociat, prin coordonatele procesului în care rolurile sunt definite, elaborate, construite, prin accentuarea importanței luării în considerare a *diferențelor interindividuale* în actul conducerii și a conducerii dinamice care poate veni în întâmpinarea așteptărilor celor cu care liderul interacționează. În fine, teoria conducerii tranzacționale, care exprimă cel mai bine caracterul interactiv al conducerii, pune conducerea în termenii unei tranzacții, a unui schimb între *lideri* (competențe, caracteristici de personalitate, motivație, expectanțe) și *subordonați* (competențe, trăsături de personalitate, motivație etc.), presupunând influență și contrainfluență, și luând în considerare și *situația* (sarcini și resurse, structuri și reguli etc.) (Hollander, Burns, Bass ș.a.). Printre cele mai relevante elemente pentru leadership-ul politic sunt: recompensa sau răsplătirea specifică a comportamentului fiecărei părți – ca trăsătură esențială a interacțiunii presupusă de actul de conducere – , profitul reciproc – ca principală condiție a menținerii și perfectării relației de conducere – , contractul psihologic aflat la baza tranzacției dintre lider și subordonați.

Elementele comune ale teoriilor numeroase consacrate conducerii sau leadership-ului permit gruparea lor funcție de modelele de conducere pe care le configurează, cele mai relevante fiind:

- modelul conducerii ca funcție a persoanei,
- modelul conducerii ca funcție a situației,
- modelul conducerii ca funcție a relației dintre persoană și situație (Zlate, 2007, p. 160).

Tipul de cercetare care evidențiază însă rolul și importanța liderilor în actul de conducere, efectele pe care practica lor o poate avea asupra unor laturi și compartimente multiple ale vieții sociale, capacitatea lor importantă „de a se difuza” în public (de a fi „molipsitori”), de a deveni modele, caracterul corelat al activității liderilor cu mentalitățile lor, este cercetarea consacrată stilurilor de leadership, adică „modurilor concret de jucare a unui rol”, „de transpunere efectivă în plan comportamental a exigențelor ce derivă din statutul de conducător” (Zlate, 2007, p. 170). Studiile de profil relevă semnificația „fondatoare” în planul stilurilor de leadership a *orientărilor conducerii* sau modurilor în care liderii își concep propria activitate de conducere, cu tot ce implică ea (atribuții, sarcini, modalități de realizare, tipuri de raportare la normele instituționalizate, moduri de relaționare la diferite niveluri) și a *mentalităților liderului*, care presupun orientările conducerii practicate un timp îndelungat și cristalizate la nivel psihosocial în atitudini, judecăți, deprinderi de acțiune.

În cercetarea de față am folosit tipologia unidimensională a stilurilor de leadership, elaborată de Kurt Lewin și de colaboratorii săi Ronald Lippitt și Ralph K. White (1939), o clasificare clasicizată, prima din punct de vedere istoric și cu cel mai important impact asupra cercetărilor și tipologiilor ulterioare. Ea cuprinde stilurile *autoritar* – puternic focalizat asupra comenzii și a controlului adeptilor, poate deveni la limită un leadership dominator, coercitiv, punitiv, rigid și dictatorial, accentuând obediența, loialitatea, respectarea strictă a rolurilor; *democratic* – cel mai eficient motivant și creativ stil de leadership, liderii care adoptă acest stil fiind considerați deliberativi și participativi, centrați pe și preocupați de oameni, orientați către facilitarea interacțiunilor și a deciziei luate la nivel colectiv; *laissez-faire* – leadership-ul care lasă luarea deciziilor pe seama colaboratorilor și care conduce la slaba definire a rolurilor și la lipsa de motivație (Lewin, Lippitt, and, White, 1939, pp. 271-301); cărora le-au fost adăugate în 1957, datorită cercetărilor lui Norman R. Fr. Maier, stilurile: *paternalist* – leadership-ul în care liderul ia decizia, dar ține cont într-o anumită măsură și de dorințele celorlalți; *majoritar* – leadership-ul bazat pe participarea membrilor grupului și pe dominarea minorității de majoritate; și *liber cu discuții* – leadership-ul care presupune o discuție, dar care nu urmărește nicio acțiune. Am folosit, de asemenea, în măsura în care am făcut referire la metoda *Leadership Traits Analysis* (LTA) a Margaretei Hermann și la rezultatele cercetărilor întreprinse de Ingrid Aioanei în România, tipologia bidimensională formulată de Robert R. Blake și Jane S. Mouton (1964) care urmează două dimensiuni – *orientarea către sarcină* și *orientarea către relații* – și conține stilurile *populist*, *centrat pe grup*, *secătuit* și *centrat pe sarcină*. Dintre tipologiile tridimensionale, am utilizat-o pe cea a lui W. J. Reddin, care alătură celor două dimensiuni, *orientarea către sarcină* și *orientarea către relație*, dimensiunea *orientării către eficiență*, care cuprinde stilul *Realizatorului*, interesat în realizarea celor trei dimensiuni, al *Negativului*, dezinteresat de toate cele trei dimensiuni, al *Autocratului*, *Altruistului* și *Birocratului*, interesați de o singură dimensiune, în ordine, de sarcină, de relațiile umane și de eficiență. Am folosit, de asemenea, cu preponderență „stilurile de sinteză” formulate de James MacGregor Burns, *tranzacțional* și *transformațional* – respectiv stilul bazat pe principiul „omunului rațional” care reacționează la și este motivat prin recompense și pedepse, pe teza că sistemul de conducere funcționează cel mai bine ca un „lanț lung de comandă” în care managerul deține întreaga autoritate și subordonații execută ceea ce indică liderul; și stilul în care liderii cercetează nevoile și motivele celorlalți, se bazează pe o viziune sau o perspectivă de viitor care poate sensibiliza și converti potențialii adepți, crează încredere, se bazează pe integritatea personală, ilustrează un standard de comportament, menține o

stare de echilibru între susținerea acțiunii care conduce la progres și supravegherea stării mentale a adeptilor. Am luat în considerare inclusiv clasificarea lui Burns în lideri *morali* și *amoral* și clasificarea tipurilor de lideri care utilizează stilul de leadership *tranzacțional* – liderii *de opinie* („cu capacitatea de influența opinia publică”), liderii *birocrațici* (care „dețin poziția de puetre asupra adeptilor”), liderii *de partid*, liderii *legislativi* (care „lucrează în spatele scenei”), liderii *executivi* („adesea descriși ca președința de țară”) –, în contradistincție cu cei care utilizează leadership-ul *transformațional* și care sunt lideri *intelectuali* (care „transformă societatea prin claritatea viziunii”), lideri *reformiști* (care „schimbă societatea prin abordarea unei singure probleme morale”), lideri *revoluționari* (care „determină schimbarea în societate printr-o transformare radicală și totală”) și lideri *carismatici* (Burns, 1978).

Clasificările stilurilor de leadership invocate au constituit „variabilele-chie” pentru selectarea strategiilor de leadership prezidențial la care vom face referire, diferite prin scopuri, tipuri de politici și de comunicare, de personalitate și de viziune: strategiile *pozitive* sau „*de echilibru*”, tranziționale, de stabilizare graduală și de normalizare, și strategiile *negative*, „*de criză*” (concurrentiale, conflictuale, agonistice).

3. Metodele folosite în identificarea („diagnoza”) stilurilor de leadership-ului politic

Dintre metode realist-științifice de referință folosite în psihologia politică am utilizat pentru determinarea stilurilor de leadership politic prezidențial și prim-ministerial manifestate în România începând cu anul 1990 pe cele consacrate de James David Barber și Margaret Hermann. Ambele metode generează o tipologie a stilurilor de leadership, identifică „la distanță” tipul de stil căruia liderii îi aparțin și explică comportamentele similare ale liderilor în exercițiu care adoptă același tip de leadership. În esență, ambele sunt ilustrative pentru modul în care stilul de leadership se reflectă în comportamentul președinților.

Am utilizat, de asemenea, tipologia stilurilor de leadership identificată de Ingrid Aioanei în cercetarea realizată dintr-o perspectivă organizațională asupra leadership-ului efectiv din România și a preferințelor publicului în materie de stiluri de leadership. Acest studiu are meritul de a fi evidențiat „rădăcinile”, „efectele comportamentale” și „mediul contextual” în care se desfășoară leadership-ul organizațional în România.

Am considerat utilă punerea în relație de complementaritate și coroborarea determinării tipologice psihologic-politice și organizaționale a stilurilor de leadership politic din România perioadei postcomuniste cu o determinare instituțional-politică,

realizată cu ajutorul indicatorilor evoluției regimului democratic din România în decursul celor șase mandate prezidențiale postdecembriste, anume consolidarea democratică, calitatea guvernării, personalizarea politicii, prezidențializarea, conflictul intraexecutiv. Întregirea studiului agentului uman și a contextului politic particular cu tipurile de politici și rezultatele politice pe care acești factori le explică este considerată, de altfel, în teoria politică ca fiind congruentă cu abordarea realist științifică a studiului leadership-ului politic.

(I) Metoda lui James David Barber, lansată în lucrarea *Presidential Character* (1972), este considerată practic începutul studiului modern al stilurilor de leadership și fundația unui model de „președinție psihologică” bidimensional, bine integrat, în care acordul, rezonanța sau lipsa de rezonanță dintre climatul de expectanță al publicului și personalitatea președintelui „pune în mișcare dinamica președinției”. Premisele argumentului lui Barber sunt următoarele: (1) personalitatea modelează comportamentul președintelui în exercițiu; (2) personalitatea cuprinde caracterul, viziunea asupra lumii și stilul în moduri combinate care formează pattern-uri de comportament; (3) personalitatea președintelui interacționează cu „situația puterii” cu care se confruntă și cu „climatul național al expectațiilor”; (4) dovezi în privința personalității președintelui se găsesc din tinerețea președintelui până la momentul primului succes politic. Interesul de cercetare al metodei lui Barber este identificarea caracterului prezidențial pornind de la cinci factori care constituie „psihologia prezidențială”, anume: stilul, viziunea asupra lumii și caracterul președinților, situația politică și climatul așteptărilor publicului. Stilul este definit drept „modul obișnuit de realizare a celor trei roluri: retoric, al relațiilor personale și al practicii” (Barber, 1972, p. 5), adică modul în care președintele abordează sfera adresabilității, al negocierii directe și al analizei detaliilor politicii. Dacă stilul reflectă modul în care acționează, viziunea asupra lumii se reflectă în principal în modul în care concepe natura umană. Caracterul reprezintă „nucleul personalității”, modul în care un președinte se orientează către viață, în care se centreează asupra stimei-de-sine, încrederii-în-sine și îndoielii-de-sine. Alături de acești trei factori psihologici, situația politică ține de mediul politic pe care îl înfruntă președintele, de ostilitatea, opoziția, sprijinul din partea instituțiilor, de situația internațională, de pace, război etc. Climatul expectațiilor configurează atmosfera în care evoluează președintele și care este creată de amplearea obiectivele anticipate ale mandatului prezidențial: economia, sistemul de sănătate, încheierea războaielor etc. Ca urmare, evaluarea președinților urmează două dimensiuni: activitatea-pasivitatea sau nivelul activității – descrierea cantității de energie pe care un președinte o investește în inițierea de politici și în agenda politică – și „afectul pozitiv-

negativ” sau tipul de afectivitate – atitudinea față de viață a președintelui, în general, și față de ceea ce face, în particular. Prin combinarea celor două variabile se obțin patru tipuri de președinți:

- activi-pozitivi, președinții care au mare stimă-de-sine, sunt indivizi motivați pozitiv, care se bucură de activitatea lor, care lucrează constant pentru împlinirea propriilor scopuri și sunt bine adaptați;
- activi-negativi, președinții motivați în principal de scopul dobândirii și păstrării puterii, care depun un efort excesiv în munca lor, dar care primesc în schimb puțină recompensă emoțională, sunt personalități compulsive și perfecționiste;
- pasivi-pozitivi, președinții care consideră puterea un mijloc de a obține iubirea și admirația altora, sunt puțin interesați de puterea absolută sau de scopurile politice, dar se bucură de activitatea lor în măsura în care sunt populari, sunt receptivi, complezenți, agreabili și ușor de manipulat;
- pasivi-negativi, președinții care își realizează activitatea din datorie civică și nu sunt entuziasmați de politică, sunt relativ nefericiți făcându-și munca, au o relativ scăzută stimă-de-sine.

	Activ	Pasiv
Positiv	Activ-pozitiv John F. Kennedy Franklin D. Roosevelt	Pasiv-pozitiv William Howard Taft Warren G. Harding
Negativ	Activ-negativ Lyndon B. Johnson Richard Nixon	Pasiv-negativ Calvin Coolidge

I.2. Clasificarea stilurilor de leadership prezidențial cu exemple, adaptare după James David Barber, *The Presidential Character: Predicting Performance in the White House*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall, 1972, pp. 12-13.

Legătura între personalitate și natura opțiunilor și acțiunii prezidențiale exprimă caracterul prezidențial. Astfel:

	Pozitiv	Negativ
Activ	ADAPTIV: președinți încrezători și flexibili; crează posibilități de acțiune; îi bucură exercițiul puterii; pun accent pe „stăpânirea rațională” a mediului; folosesc puterea ca mijloc de realizare a unor rezultate benefice.	COMPULSIV: puterea este folosită ca mijloc de autorealizare, cheltuiesc multă energie în munca lor, dar extrag puțină bucurie; sunt preocupați în privința succesului sau eșecului; au puțină stimă-de-sine; sunt înclinați către rigiditate și conducere periculoasă; au probleme

		în a gestiona agresivitatea.
Pasiv	CONFORMIST : optimiști la modul superficial, solicită afecțiunea, sunt ușor de manipulat, au stimă-de-sine scăzută și ușor de infrânt; reacționează mai mult decât inițiază.	RETRAS : răspund unui sens al datoriei și al punerii în serviciul celorlalți; evită puterea; au stimă-de-sine redusă, bazată pe un sentiment de inutilitate; răspund mai curând decât să inițieze; evită conflictul și incertitudinea; pun accent pe principii, în special pe interdicții, și aranjamente procedurale vagi; au aversiune față de politicianism.

I.3. Categoriile de caracter prezidențial, parafrazate după James David Barber, *The Presidential Character: Predicting Performance in the White House*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall, 1972, pp. 12-13.

Leadership-ul și caracterul Președinților români

	Activ	Pasiv
Positiv	Activ-pozitive Ion Iliescu	Pasiv-pozitiv Emil Constantinescu
Negativ	Activ-negativ Traian Băsescu	Pasiv-negativ

I.4. Identificarea stilurilor de leadership ale Președinților români urmând modelul lui James David Barber.

	Pozitiv	Negativ
Activ	ADAPTIV Ion Iliescu	COMPULSIV Traian Băsescu
Pasiv	CONFORMIST Emil Constantinescu	RETRAS

I.5. Identificarea caracterelor președinților români urmând modelul lui James David Barber.

(II) Metoda „la-distanță” a Margaretei Hermann, elaborată în colaborare cu Thomas Preston, Juliette Kaarbo și alții, este considerată actualmente cea mai puțin subiectivă în evaluarea stilurilor de leadership politic. Interesul de cercetare este identificarea trăsăturilor de personalitate și a stilurilor de leadership politic în scopul de a indica cum interacționează liderii în anumite context politice în scopul generării unor rezultate particulare. Întrebărilor cărora li se caută un răspuns prin folosirea acestei metode sunt: Cum reacționează liderii la constrângerile politice din mediul lor (le respectă sau le

resping)?, Cât de deschiși sunt liderii la informațiile primite (le utilizează selectiv sau sunt deschiși la informația care le direcționează răspunsul)?, Ce motivează liderii să ia măsuri (sunt conduși de focalizarea internă a atenției sau de răspunsuri de la alegători importanți)? Tipologia stilurilor de leadership prezidențial și efectele lor sunt identificate printr-o metodă „la-distanță” care ilustrează în ce mod stilurile de leadership ale președinților sunt reflectate în comportamentul prezidențial. Cercetarea stilurilor de leadership urmărește în principal să stabilească modurile în care liderii relaționează cu cei din jur, fie ei alegători, consilieri sau alți lideri, modurile în care își structurează ei interacțiunile și normele, regulile și principiile folosite pentru a ghida astfel de acțiuni (Hermann, 1999, p. 5). Metoda dezvoltată de Hermann ca „metodă specială la-distanță” este utilizată pentru a construi profiluri de leadership – *Leadership Traits Analysis (LTA)* – prin înregistrările verbale ale liderilor politici, mai precis prin analiza răspunsurilor spontane orale ale liderilor la întrebările cuprinse în interviuri. Examinarea interviurilor din media (mai mult de 50 de răspunsuri cerute pentru o analiză adecvată) este preferată întrucât în interviuri răspunsurile sunt relativ spontane și liderii politici controlează mai puțin ceea ce spun. Un anumit grad de spontaneitate este necesar întrucât facilitează analistului informații în privința stabilității unui profil al liderului și, îndeosebi, facilitează accesul către „înțelegerea diferențelor dintre sinele public și sinele privat al liderului” (Hermann, 2002, p. 4). Asumpția de la care pornește Hermann este că frecvența mare a anumitor cuvinte sau expresii în răspunsurile din interviurile liderilor exprimă conținuturi importante pentru ei. Folosind cuvintele ca date (informații) de prelucrat, aceste tehnici permit, îndeosebi când sunt folosite metode computerizate de procesare, măsurarea fiabilă a credințelor, motivațiilor și trăsăturilor de personalitate. Astfel de cuvinte și expresii sunt codate pentru toate trăsăturile leadership-ului.

Leadership Traits Analysis se concentrează asupra trăsăturilor personalității individuale cu scopul de a determina stilul său. Aceste trăsături includ:

- credința în capacitatea de a controla evenimentele (BACE) (codată în verbe sau cuvinte „de acțiune”, de planificare sau inițiere de acțiuni)
- complexitatea conceptuală (CC)(CC înaltă este codată prin cuvinte precum: „aproximativ”, „posibilitate”, „tendență”; CC redusă este codată prin cuvinte precum: „absolut”, „fără îndoială”, „cu siguranță”, „ireversibil”)
- nevoie de putere (PWR) (codată în verbe care desemnează controlul, influența sau impactul asupra altor persoane sau grupuri; acuzații, muștrări, amenințări; sfaturi, chiar nesolicitate; încercări de reglementare a comportamentului altor persoane;

încercări de persuadare sau argumentare; efortul de a impresiona și de a câștiga faimă cu o acțiune; preocupare pentru propria reputație sau poziție)

- neîncrederea în ceilalți (DIS)(codată în substantive și expresii substantivale care se referă la alte persoane și grupuri și care indică îndoiala, reținerea, încordarea, precauția)

- favorizarea propriului grup (IGB)(codată prin cuvinte sau expresii care se referă la propriul grup al liderului, prin „modificatori folosiți favorabil” precum „mare”, „iubitor-de-pace”, „progresiv”, „de succes”, „prosper”, prin cuvinte și expresii care sugerează forța precum: „puternic”, „capabil”, „face progrese mari”, „are resurse nelimitate”, prin cuvinte care indică nevoia de a menține onoarea și identitatea grupului precum „nevoia de a apăra ferm frontierele noastre”, „trebuie să ne menținem propria interpretare”, „să ne decidem propriile politici”)

- încrederea-de-sine (SC) (codată în pronumele „eu”, „eu însumi”, „al meu”, „pe mine”)

- focalizarea asupra sarcinii (TASK)(codată în cuvinte care indică orientarea asupra sarcinii sau activitatea instrumentală precum „realizare” sau „împlinire a unui plan”, „poziție”, „propunere”, „recomandare”, „tactică”, și în cuvinte care indică preocuparea pentru sentimentele, dorințele și satisfacția celorlalți, precum „apreciere”, „colaborare”, „dezamăgire”, „iertare”, „rău”, „eliberare”, „suferință”).

Prin această metodă este urmărită:

- identificarea stilului de leadership,
- evaluarea gradului de stabilitate a trăsăturilor care compun stilul de leadership,

- evaluarea modului în care liderii reacționează în mod diferit la contextele cu care se confruntă ca funcție a stilului lor de leadership,

- indicarea gradului de relativă sensibilitate sau insensibilitate la context a unui liderilor (Hermann, 1999, p. 4),

- identificarea impactului diferitelor stiluri de leadership asupra rezultatelor politice.

Datele pe care sunt construite stilurile de leadership politic sunt cele relevante în privința:

- reacției liderilor la constrângere,
- deschiderii liderilor la prelucrarea informației,
- motivației liderilor în a se ocupa de mediul lor politic.

Reacția la constrângere	Disponibilitatea pentru informație	Motivația	
		Focalizare pe probleme	Focalizare pe relație
Contestă constrângerile	Deschiderea la informație	Expansionist (Focalizare asupra extinderii puterii și influenței)	Evanghelic (Focalizare asupra persuadării altora să accepte mesajul și să se alăture cauzei liderului)
Contestă constrângerile	Deschiderea la informație	Incremental (Focalizare asupra manevrabilității și flexibilității, paralel cu evitarea obstacolelor care încearcă să le limiteze pe ambele)	Charismatic (Focalizare asupra realizării agendei prin angajarea altora în acest proces și convingerea lor să acționeze)
Respectă constrângerile	Închiderea la informație	Director (Focalizare asupra politicii de ghidare personală și a căilor concordante cu propria perspectivă în timp ce încă lucrează la normele și regulile propriei poziții)	Consultant (Focalizare asupra monitorizării a ceea ce alții, considerând important, vor sprijini, sau nu li se va opune activ, asupra a ceea ce dorește liderul să facă într-o situație particulară)
Respectă constrângerile	Deschiderea la informație	Reactiv (Focalizare asupra evaluării a ceea ce este posibil în situația curentă, dată fiind natura problemei și luând în considerare ce va admite ca important electoratul)	Acomodant (Focalizare asupra reconcilierii diferențelor și construirii consensului, mandatării altora și partajării responsabilității)

I.6. Stilurile de leadership ca funcție a reacției la constrângeri, a deschiderii către informație și a motivației, Margaret G. Hermann, *Assessing Leadership Style: A Trait Analysis*, 2002, p. 9. <http://socialscience.net/docs/lt.pdf>

Nevoia de putere	Încredințarea că poate controla evenimentele	
		Joasă

Joasă	Respectă constrângerile; lucrează în cadrul parametrilor necesari atingerii obiectivelor; compromisul și consensul se constituie ca importante.	Contestă constrângerile dar cu mai puțin succes, fiind prea direcți și deschiși în folosirea puterii; mai puțin capabili să descifreze cum să manipuleze oamenii și să se așeze în spatele scenei pentru a avea influența dorită.
Înaltă	Contestă constrângerile, dar fac acest lucru mai lejer într-o manieră indirect – în culise; buni la a fi „puterea din spatele tronului”, unde pot trage sfori dar sunt mai puțin responsabili pentru rezultat.	Contestă constrângerile; sunt pricepuți la a influența direct și indirect; știu ce vor și urmăresc să vadă că se produce (ceea ce vor).

I.7. Reacția liderilor la constrângere, Margaret G. Hermann, *Assessing Leadership Style: A Trait Analysis*, 2002, p. 13. <http://socialscience.net/docs/lt.a.pdf>

Punctaje asupra complexității conceptuale & încrederii-de-sine	Deschiderea la informație contextuală
Complexitate conceptuală > Încredere-de-sine	<i>Deschis</i>
Încredere-de-sine > Complexitate conceptuală	<i>Închis</i>
Complexitate conceptuală și Încredere-de-sine – ambele înalte	<i>Deschis</i>
Complexitate conceptuală și Încredere-de-sine – ambele joase	<i>Închis</i>

I.8. Reguli pentru determinarea deschiderii la informație, Margaret G. Hermann, *Assessing Leadership Style: A Trait Analysis*, 2002, p. 20. <http://socialscience.net/docs/lt.a.pdf>

Punctajul pentru focalizarea pe sarcină	Motivația pentru ocuparea funcției
Înaltă	<i>Problema</i>
Moderată	<i>Problema & Relația Depinde de context</i>
Joasă	<i>Relația</i>

I.9. Reguli de evaluare a motivației pentru ocuparea funcției, Margaret G. Hermann, *Assessing Leadership Style: A Trait Analysis*, 2002, p. 25. <http://socialscience.net/docs/lt.a.pdf>

Favorizarea propriului grup	Neîncrederea în alții	
	Joasă	Înaltă
Joasă	Lumea nu este un loc amenințător; conflictele sunt percepute drept context-specific și se reacționează la ele de la caz la caz; liderii recunosc că țara lor, ca multe altele, trebuie să se confrunte cu anumite constrângeri care limitează ceea ce se poate face și care reclamă flexibilitate în consecință; mai mult, există anumite domenii internaționale în care cooperarea cu alții este posibilă și fezabilă. <i>(Focalizarea este asupra posibilității de a profita de ocazii și de a construi relații.)</i>	Lumea este percepută ca fiind predispusă la conflict, dar întrucât alte țări sunt considerate ca având constrângeri asupra a ceea ce fac, o anumită flexibilitate în răspuns este posibilă; liderii însă trebuie să monitorizeze vigilent dezvoltările din domeniul internațional și să pregătească în mod prudent oprirea acțiunilor adversarului în timp ce urmăresc constant interesele țării lor. <i>(Focalizarea este asupra posibilității de a profita de ocazii și de a construi relații, rămânând în același timp vigilenți.)</i>
Înaltă	În timp ce sistemul internațional este în mod esențial un joc cu sumă-nulă, liderii îl văd limitat printr-un set special de norme internaționale; chiar și așa, adversarii sunt percepuți ca amenințare inerentă și confruntarea este considerată a fi continuă astfel că liderii lucrează la limitarea amenințării și la dezvoltarea capabilităților și statutul relativ al țărilor lor. <i>(Focalizarea este asupra înfruntării amenințării și rezolvării problemelor chiar dacă anumite situații pot să pară că oferă circumstanțe favorabile).</i>	Politica internațională este centrată în jurul unui număr de adversari care sunt considerați a fi „răul” și a intenției de răspândire a ideologiei lor sau de extindere a puterii lor în detrimentul celorlalți; liderii percep că au imperativul moral de a se confrunte cu acești adversari; ca urmare, este posibil ca ei să-și asume riscuri și să se implice în comportamente deosebit de agresive și tranșante. <i>(Focalizarea este asupra eliminării amenințărilor și problemelor potențiale.)</i>

I.10. Motivația către lume, Margaret G. Hermann, *Assessing Leadership Style: A Trait Analysis*, 2002, p. 28.
<http://socialscience.net/docs/lta.pdf>

Comparație între Președinții români: trăsături de personalitate, profil psihologic, stil de leadership

Trăsături de personalitate	1990-1992 I.Iliescu	1992-1996 I.Iliescu	1996-2000 E.Constantinescu	2000-2004 I. Iliescu	2004-2009 T.Băsescu	2009-2014 T.Băsescu
Încredințarea că poate controla	moderată	moderată	joasă	înaltă	înaltă	înaltă

evenimentele						
Nevoia de putere	înantă	înantă	moderată	moderată	înantă	înantă
Încredere- de-sine	înantă	înantă	moderată	înantă	înantă	înantă
Complexitatea Conceptuală	înantă	înantă	înantă	înantă	joasă	joasă
Focalizarea pe sarcini	înantă	înantă	joasă	moderată	joasă	înantă
Favorizarea grupului propriu	înantă	înantă	înantă	înantă	înantă	înantă
Neîncrederea în ceilalți	moderată	moderată	înantă	moderată	înantă	înantă

I.11. Trăsăturile de personalitate ale Președinților români. Identificare realizată urmând modelul Margaretei Hermann

Stilul de leadership	1990-1992 I. Ilescu	1992-1996 I. Ilescu	1996-2000 E. Constantinescu	2000-2004 I. Ilescu	2004-2009 T. Băsescu	2009-2014 T. Băsescu
Reacția la constrângeri	Respinge	Respinge	Respectă	Respectă	Respinge	Respinge
Deschiderea la informație	Deschis	Deschis	Deschis	Deschis	Deschis	Închis
Evaluarea motivației pentru căutarea de funcții	Focalizat asupra problemei	Focalizat asupra problemei	Focalizat deopotrivă asupra problemei & relației	Focalizat deopotrivă asupra problemei & relației	Focalizat asupra problemei	Focalizat asupra problemei
Motivația către lume	Focalizare asupra abordării amenințării și rezolvării problemelor deși anumite situații pot părea să ofere circumstanțe favorabile.	Focalizare asupra abordării amenințării și rezolvării problemelor deși anumite situații pot părea să ofere circumstanțe favorabile.	Focalizare asupra abordării amenințării și rezolvării problemelor deși anumite situații pot părea să ofere circumstanțe favorabile.	Focalizare asupra abordării amenințării și rezolvării problemelor deși anumite situații pot părea să ofere circumstanțe favorabile.	Focalizare asupra eliminării amenințărilor și problemelor potențiale.	Focalizare asupra eliminării amenințărilor și problemelor potențiale.

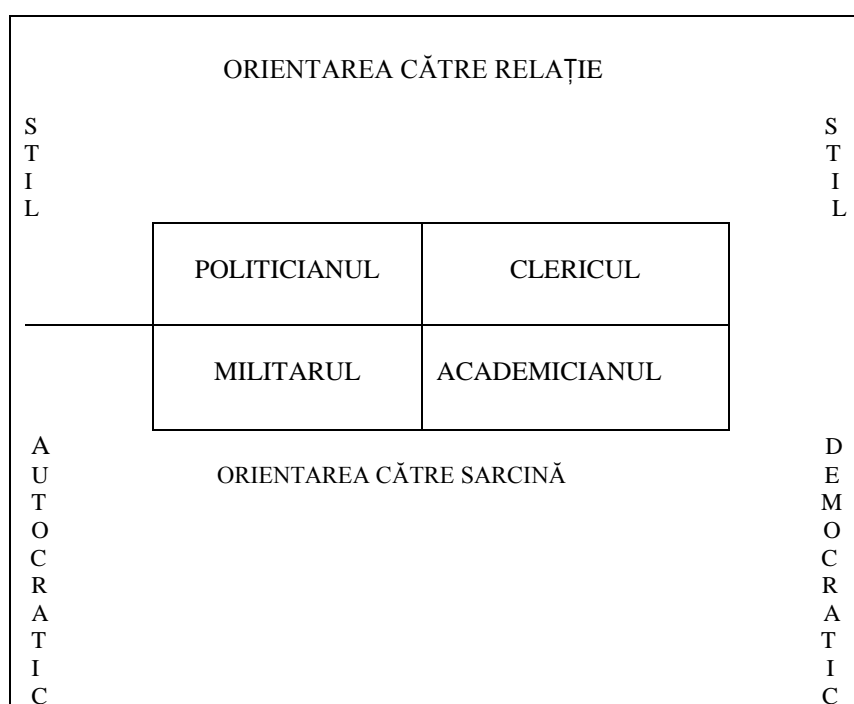
I.12. Profilul Președinților României. Identificare realizată urmând modelul Margaretei Hermann

1990-1992 I. Ilescu	Incremental
1992-1996 I. Ilescu	Incremental
1996-2000 E. Constantinescu	Acomodant
2000-2004 I. Ilescu	Incremental- Charismatic
2004-2009 T. Băsescu	Expansionist
2009-2014 T. Băsescu	Expansionist

I.13. Stilurile de leadership politic prezidențial din România. Identificare realizată urmând modelul

(III) Cercetarea realizată în România de Ingrid Aioanei a vizat cele mai frecvente comportamente de leadership și cel mai bun stil de leadership pentru România folosind ca referință o matrice conținând două dimensiuni cruciale („continuum-uri majore”) – stilul autocratic versus stilul democratic și orientarea către sarcină versus orientarea către relații – și, pe baza lor, patru stiluri de leadership și de lideri stereotipici:

- *militarul sau autocratul orientat către sarcină,*
- *politicianul sau autocratul orientat către relații,*
- *academicianul sau democratul orientat către sarcină,*
- *clericul sau democratul orientat către relații.*

I. 14. Modelul de leadership și de lideri stereotipici, Ingrid Aioanei, *Leadership in Romania*, *Journal of Organizational Change Management* 19/6, 2006, pp. 705-712.
<http://dx.doi.org/10.1108/09534810610708350>

Militarul sau autocratul orientat către sarcină este omul de comandă, care pune accentul pe realizarea scopurilor și a sarcinilor tuturor subordonaților, exercită un control riguros asupra tuturor proceselor din organizație, definește și stabilește obiective, controlează îndeplinirea lor, nu permite altora să aibă inițiativa. *Politicianul sau autocratul orientat către relații* este cel care urmărește puterea, stima, faima, prețuirea și posibilitatea de a fi ascultat. Nu se încrede în oameni, dar dorișta de a avea numeroși adepți constituie motivarea grijii pe care o manifestă pentru oameni și relații. Nu tolerează subordonați mai inteligenți sau competenți care ar constitui o amenințare, iar scopurile organizaționale sunt o prioritate atâta timp cât coincid cu obiectivele personale.

Academicianul sau democratul orientat către sarcină are ca prioritate realizarea scopurilor organizaționale și obținerea consensului, identifică sarcinile, se familiarizează cu ele și negociază cu ceilalți cele mai bune moduri de realizare a lor, fiind convins de valoarea esențială a angajării și implicării celorlalți pentru obținerea unor rezultate optime. *Clericul sau democratul orientat către relații* este cel care permite completa libertate în muncă, urmărește asigurarea unui climat plăcut, a bunelor relații între angajați și a bună relație lider-subordonat. Acordă importanță muncii de echipă, face eforturi să obțină consensul, este atent cu angajații, care îl consideră a fi de încredere și îi cer ajutorul (Aioanei, 2006, p. 708-709) .

Acest model de leadership, voit mai restrâns și mai simplificat decât cele prezentate anterior, este relevant atât din perspectiva tipului predominant de valori politice, economice și culturale care au influențat procesul de leadership organizațional din România de până în 1989 – când „oamenii au început să aibă experiența libertății” iar stilul autocratic să-și piardă puterea (Aioanei, 2006, p. 707) – , cât și a tipului de valori devenit dominant după restructurarea și liberalizarea economică, democratizarea politică și reconfigurarea societății din punct de vedere grupal. Cultura este considerată drept factorul esențial în înțelegerea diferitelor medii economice și de afaceri și în influențarea „comportamentului de leadership”. În consecință, modelul de leadership și raportul dintre stilul autocratic încă dominant în România și stilul democratic preferat de public este explicată prin „dinamica” specifică în România a tradiționalismului și modernismului, idealismului și pragmatismului, colectivismului și individualismului, o dinamică în care primii termeni desemnează valorile și realitățile dominante. Ceilalți factori menționați sunt „distanța față de putere” – moderată până la mare, anume acceptarea disparităților în bogăție și autoritate, a puterii centralizate și a dependenței de superiori; „evitarea incertitudinii”, a riscului, a comportamentului nonconformist și preferința pentru comportamentul decizional autoritar. De asemenea, consider că acest model de leadership organizațional prezintă un mare grad de interes pentru o tipologie a leadership-ului politic, ca și valabilitatea diferenței în planul vieții politice între leadership-ul efectiv, tendențial autoritar, și cel dezirabil, tendențial democratic. Dacă la nivel organizațional, cea mai importantă preferință a publicului este pentru stilul democratic cu o moderată (până la puternică) orientare către scopuri – „academicianul” – care învață și permite oamenilor să gândească pentru ei înșiși, fără să aștepte să li se spună ce să facă și fără să aștepte ca alții să ia decizii pentru ei, la nivel politic această preferință reflectă un aspect problematic major atât din perspectivă normativă cât și din perspectiva participativă, mai precis nevoia unui stil de leadership care să valorifice politic dialogul și deliberarea

rațională, ca și participarea civică și politică. Din perspectiva culturii politice, conturarea acestei preferințe în materie de stil de leadership reflectă desigur alte valori predominante – libertatea, libertatea de exprimare, „puterea egalilor”, raționalitatea dialogului public – , o altă atitudine față de autoritate.

(IV) Am completat și am coroborat tipologia rezultată prin aplicarea acestor metode de cercetare psihologic-politică și organizațională a leadership-ului în România cu o determinare instituțional-politică realizată cu ajutorul indicatorilor evoluției regimului democratic din România în decursul celor șase mandate prezidențiale postdecembriste. Acești indicatori pozitivi și negativi – consolidarea democratică, calitatea guvernării, personalizarea politicii, prezidențializarea, conflictul intraexecutiv – sunt puși în relație (în subcapitolul II. 3) cu contextul leadership-ului în România postdecembristă, respectiv cu factorii exogeni și endogeni – adică conținutul efectiv al constituției și combinația dintre tradiție și circumstanțe, respectiv compoziția majorității parlamentare și poziția președintelui în raport cu această majoritate (Duverger, 1980, p. 167) – ai regimului semiprezidențial al țării noastre, adică ai unei configurații specifice de putere executivă, delimitată ca atare la nivel constituțional și în curs de impunere „materială” la nivel convențional. Cred că stilul de leadership și performanțele sale efective la nivel politic și la nivel societal, ca și factorii endogeni constituie un raport care poate fi analizat sub aspectul implicațiilor în planul culturii politice doar dacă cadrul de raportare este cel al prevederilor constituționale.

Consolidarea democratică

Unul dintre cei mai relevanți indicatorii ai evoluției pozitive a tuturor tipurilor de regimuri democratice este cel de *consolidarea democratică*. În cazul țărilor europene exponente ale „celui de al treilea val al democratizării” desfășurat la începutul anilor 1990, el este cu atât mai important cu cât în aceste țări există numeroase confuzii, ca și în mare parte a literaturii de profil, în privința identității semiprezidențialismului, a modului în care se impune a fi el studiat în raport cu prezidențialismul și parlamentarismul, a apartenenței unor țări în genul proximal al acestui tip de regim politic.

În genul proximal al democrațiilor, diferența specifică a țărilor recent democratizate și cea a „democrațiilor vechi” (a „vechilor poliarii”) a fost și este pusă în termenii democrațiilor „incomplete”, noninstituționalizate (sau slab instituționalizate) *versus* ai democrațiilor înalt instituționalizate ori ai democrațiilor neconsolidate *versus* ai democrațiilor consolidate. Guillermo O'Donnell a considerat ca adecvată desemnarea acestor diferențe specifice prin sintagmele *țări informal instituționalizate* și *țări formal*

instituționalizate, cu precizarea că grupul primelor include o instituție înalt formalizată, anume alegerile, în timp ce cea de-a doua categorie cuprinde desigur „țări în care multe se întâmplă în afara normelor instituționale prescrise formal”. O definiția nonminimalistă a consolidării democratice, propusă inițial prin conceptul de „a doua tranziție” sau de tranziție de la guvernarea aleasă în mod democratic (democrația electorală) la regimul democratic consolidat, a fost ulterior considerată de O’Donnell ca fiind parte a unei teleologii care, aidoma perspectivelor specifice studiilor „modernizatoare” ale anilor 50 și 60, implică o anumită idealizare a vechilor poliarii, o instituire a lor în „etaloane” sau „criterii” de comparare (O’Donnell, 1996, p. 38). Depășirea unei astfel de capcane teleologice și a modurilor de definire în „orizont teleologic” prin care diverși specialiști în științele politice „au împiedicat” identificarea unor „concepțe alternative pentru compararea” vechilor și noilor democrații pornește, după O’Donnell, de la teza că poliariile dețin „de fapt două instituții extreme”: „alegeri înalt formalizate, dar intermitente” și „particularismul informal, permanent și răspândit”, definit în sens larg drept clientelism. Autor argentinian preciza că, spre deosebire de perioadele anterioare de conducere autoritară, particularismul democrațiilor recente se află într-o „tensiune neliniștitoare cu normele și instituțiile formale” care constituie „«pachetul instituțional complet» al poliariiei” (1996, p. 35). O’Donnell a selectat din seria abordărilor pe care a căutat să le revizuiască „definiția minimalistă” „influentă” a consolidării democratice formulată de Juan J. Linz – instituționalizarea alegerilor și a cadrului corespunzător de libertăți și clauza absenței puterilor de veto asupra autorităților alese, adică „simplu”, considerarea democrației drept „unică regulă a locului” [*the “only game in town”*] (Linz, 1990, p. 156) – și pe cea a unor autori mai recenți – Richard Gunther, P. Nikiforos Diamandouros și Hans-Jurgen Puhle – care au identificat consolidarea democratică cu gradul înalt de instituționalizare a „organizațiilor complexe”, în principal a Executivului, Parlamentului, partidelor și sistemului judiciar.

Într-un mod destul de apropiat manierei pentru care a optat Philippe C. Schmitter (Schmitter, Karl, 1994, p. 173-185), O’Donnell a pus consolidarea democratică în termenii implicațiilor „pachetului” de reguli și instituții ale poliariilor, multe „organizații complexe”, formalizate explicit în constituții și legislație auxiliară, care „ghidează comportamentul indivizilor în instituții și a indivizilor interacționând cu instituțiile”. O instituționalizare deplină sau apropiere deplină a regulilor și a instituțiilor este considerată a fi realizată atunci când „regulile formale simplifică sarcinile noastre” și se dovedesc a fi „buni factori predictivi și de probabilitate ai comportamentului”. O lipsă de corespondență între normele *formale* și comportamentul indivizilor în instituții și a

indivizilor interacționând cu instituțiile apare ca urmare a „înaltei instituționalizări” sau a „înfrădăcinării adânci și împărtășirii ample” a unor norme *informale*. Înalta instituționalizare a regulilor și instituțiilor *formale* este oricum, după O'Donnell, atât în cazul vechilor cât și al noilor poliarii, coextensivă și paralelă unui comportament al tuturor tipurilor de actori politici care exprimă o înaltă instituționalizare a unor reguli *informale* influente. Cezura sau decalajul dintre regulile formale și cele informale sunt evidente și ample în cazul multora dintre noile poliarii însă, „regulile formale despre cum ar trebui să funcționeze instituțiile politice” fiind adesea în astfel de poliarii „ghidaje mai sărace pentru ceea ce se petrece în realitate”. Extrem de influentă în aceste cazuri este o instituție *informală*, adesea disimulată, anume „clientelismul sau, mai general, particularismul”, adică multiplele forme de „relații non-universaliste, variind de la schimburile ierarhice particulariste, patronaj, nepotism și favoruri la acțiuni care, din perspectiva normelor formale ale ansamblului instituțional al poliarii, ar fi considerate corupte” (O'Donnell, 1996, p. 40).

Încălcarea unui aspect esențial al instituționalizării formale a poliarii, anume de încălcarea principiului „orientării universaliste a unei versiuni a binelui public” de cei care dețin roluri în instituțiile de stat și politice și de încălcarea „distingției normative, legale și comportamentale dintre sfera publică și privată” dau caracterul corupt al particularismului, al concepțiilor și practicilor de conducere neopatrimoniale și delegative. Astfel, o poliarie în care particularismul constituie o parte importantă a sistemului, fiind acceptat și practicat ca principal mijloc de dobândire și folosire a puterii, este una în care, de fapt, ipocrizia stridentă a „ritualurilor și discursurilor” din diferite sfere ale puterii generează cinism în privința instituțiilor poliarhice, a obligațiilor lor și, în general, a „politicienilor”. După O'Donnell, în situația în care consolidarea democratică este identificată cu instituționalizarea *formală* și cu adecvarea dintre normele formale și comportamentul efectiv, atunci aserțiunea lui Linz – consolidarea se realizează atunci când democrația „devine regula unică a locului” [*when democracy “becomes the only game in town”*] – devine lipsită de ambiguitate. Reversul unei democrații consolidate este un Executiv cezarist, plebiscitar, o conducere delegativă care „se consideră împuternicită să guverneze țara așa cum consideră potrivit” (O'Donnell, 1996, p. 44) și care, în consecință, erodează „responsabilitatea orizontală”, favorizează lipsa generalizată de control, practicile autoritare, inegalitatea și „părtinirea intereselor extrem de organizate și puternice din punct de vedere economic”.

În literatura de profil rămâne o tentație majoră și influentă încercarea de „retrasare a hărții consolidării democratice prin dezvăluirea coordonatelor ei teleologice de bază”

(Schedler, 1997, p. 2). O astfel de încercare asumă nu doar caracterul intrinsec teleologic al conceptului, ci și lipsa lui de „nocivitate” în condițiile în care (1) teleologia nu este camuflată sau obscură, (2) nu implică susținerea unui tip de „progresie automată sau «naturală»” către un anumit *telos*, (3) noțiunea de consolidare democratică este recunoscută ca implicând nu doar un *telos* caracteristic, ci o pluralitate de *teloi*, ca urmare este îndreptățită recunoașterea unei pluralități de concepte de consolidare democratică corespunzătoare pluralității de *teloi* (Schedler, 1997, p. 5). „Reconstrucția nucleului teleologic al conceptului” este realizată, de pildă, prin atribuirea unei semnificații dependente de context și dependente de perspectivă, adică funcție de tipul de regim politic studiat și de tipul de regim „de evitat” sau „de atins”. După Schedler, prin aplicarea distincției dintre „punctul de vedere empiric” și „orizontul normativ” celor patru tipuri de regimuri politice – autoritar (nondemocratic), semidemocratic, al democrației liberale (în termenii folosiți de Robert Dahl, al democrației care asigură „pachetul de drepturi civile și politice” și alegeri corecte, competitive și inclusive), și al democrației avansate („normalitatea democratică”) –, se obțin cinci concepte de consolidare democratică: evitarea unei dezintegrări democratice, evitarea unei eroziuni democratice, instituționalizarea democrației, completarea democrației și adâncirea democrației. Primele două – „conceptele negative” ale consolidării democratice, în termenii inspirați ai lui O’Donnell, “*rapid deaths*” of democracy și “*slow deaths*” (“*salient regressions*”) of democracy (O’Donnell, 1992, p. 19sq) – exprimă „supraviețuirea democratică”, adică stabilitatea democratică și încercarea de a evita regresia, ultimele două – „conceptele pozitive” ale consolidării democratice – indică „progresul democratic” și reflectă „avansul” în calitate al democrației (Schedler, 1997, pp. 10-11). Mai precis, formulările pozitive ale consolidării democratice identifică scopul obținerii continuității, permanenței, fortificării, viabilității și ireversibilității democratice. „Stabilirea regulilor democratice micro și mezo” sau instituționalizarea democrației este considerată o noțiune „auto-referențială”, neutră, în măsura în care reprezintă, deopotrivă ca punct de plecare și de sosire, așa cum arăta Philippe Schmitter, „ordinea «normală» și «naturală» a lucrurilor, structurarea, rutinizarea, stabilizarea *pattern*-urilor de interacțiune și a instituțiilor democratice constante și autonome în raport cu schimbările induse din exterior, în esență „internalizarea” sau „însușirea” unui comportament motivant democratic.

Consolidarea democratică sau adâncirea democrației – dincolo de condițiile ei necesare: aplicarea regulilor, legitimitatea populară, consensul elitei, construirea partidelor, și de „sarcinile și obiectivele de ordinul al doilea” (și care fac obiectul unui tip de „extindere conceptuală”) precum: realizările economice, consolidarea națiunii și

consolidarea statului, răspândirea valorilor democratice, eliminarea moștenirii autoritare, instituționalizarea sistemului de partide ș.a.m.d. – , ca tranziție încheiată de la democrația electorală la democrația liberală, ca garantare eficientă a drepturilor de bază ale omului, politice și civile, apare ca fiind etapa democrației în care „toți protagoniștii, instituționali (adică președinția, Guvernul, Parlamentul) și politici (adică partidele și sistemul de partide), au realizat stabilitate politică semnificativă”, luarea deciziilor este eficientă, există într-o măsură importantă un acord al elitelor politice și nu există provocări nedemocratice ale regulile jocului întreprinse de actorii politici (Pasquino, 2007, p. 23, 24).

Calitatea guvernării

În literatura occidentală de profil *consolidarea democratică* este situată într-un raport de complementaritate analitică cu conceptul de *calitate a guvernării*. Ca indicator al evoluției sistemelor democratice, *calitatea guvernării* este mai puțin utilizată în analizele de gen de la noi, dominate încă de un tezism accentuat asociabil abordărilor radicale ale *democratizării și pieței libere*. Însă în abordările occidentale influente ale ultimelor decenii, îndeosebi în cea datorată lui Bo Rothstein, *democratizarea și marketizarea* sunt caracterizate ca fiind „două speranțe eșuate” în privința îmbunătățirii condițiilor economice și sociale. Din studiile realizate asupra multor țări nou democratizate, inclusiv din cercetările datorate lui Larry J. Diamond, Dani Rodrik, Susan Rose-Ackerman ș. a. (Rodrik, 2007; Rose-Ackerman, 1998; Kornai, Rothstein, Rose-Ackerman, 2004), Jan Teorell și Bo Rothstein au desprins concluzia, detaliată de altfel în numeroasele alte abordări ale *consolidării democratice*, că alegerile democratice nu împiedică „afundarea în corupție, patronaj, favoritism și abuz de puterii” și că marketizarea sau ceea ce a fost denumit *the Washington Consensus* – abordarea care, urmând teoria economică neo-clasică, susținea teza creșterii economice prin dereglementarea masivă a piețelor, restrângerea cheltuielilor publice, garantarea drepturilor de proprietate și privatizări pe scară largă – nu a funcționat (ca „terapie de șoc”) în fostele țări comuniste. Lipsa tipului necesar de instituții care erau „de la sine înțelese” în economiile de factură neo-clasică a fost considerată principalul motiv al acestui eșec, în lipsa lor aceste societăți fiind incapabile să elimine într-o măsură convenabilă diferite tipuri de fraudă, de comportament anticompetitiv și distructiv, de guvernare „necurată”. Rothstein și Teorell, în contradistinție cu abordările de factură liberal neo-clasică, au considerat că „bunăstarea umană” nu depinde de „guvernarea redusă” sau „guvernarea amplă”, ci de „calitatea guvernării”. Ei au așezat *calitatea*

guvernării în conjuncție cu instituțiile guvernării care într-o măsură rezonabilă funcționează fără a fi corupte, care implementează politici ce conduc la creștere economică și la un nivel scăzut de inegalitate economică, și care au un impact pozitiv asupra unui întreg ansamblu de rezultate aflate în legătură cu bunăstarea umană (Rothstein, Teorell, 2012, p. 15). „Calitatea guvernării”, chiar în comparație cu „verișoarele ei apropiate «buna guvernare» și «capacitatea statului»”, ar trebui să fie, după Rothstein și Teorell, termenul preferat întrucât el este definit ca desemnând instituții guvernamentale *imparțiale*. Acest concept, în contradistincție cu „buna guvernare” și conotațiile ei prea ample – „absența corupției”, „democrația reprezentativă”, „mărimea guvernării”, „statul de drept”, „eficacitatea administrativă” – nu este unul politic, se bazează pe o teorie normativă, interesul lui este partea de „*output*” a sistemului politic și universalismul. Acesta este motivul pentru care *imparțialitatea* în exercitarea puterii publice, implicând acte de guvernare neinfluențate și neafectate de relații speciale, preferințe personale, favoritisme, se dovedește a fi un cadru procedural care „clarifică ce norme de bază este «abuzată» atunci când corupția, clientelismul, favoritismul, discriminarea, patronajul, nepotismul sau sprijinul necuvenit acordat grupurilor speciale de interese au loc” (Rothstein, Teorell, 2012, p. 24. Doar *imparțialitatea* în exercitarea puterii publice sau „calitatea guvernării”, în general dar și în contexte circumscrise, poate dezvolta norme care privesc reciprocitatea, „încrederea interpersonală între agenți și capitalul social”.

Personalizarea politicii

Teza personalizării politicii susține, într-o formulare esențializată, „rolul politicianilor individuali și al politicianilor ca indivizi în determinarea modului în care oamenii văd politica și a modului în care aceștia își exprimă preferințele politice” (Karvonen, 2007, p. 2). Elementul central al ipotezei personalizării este identificat în ideea că actorii politici individuali au devenit mai importanți în detrimentul partidelor și identităților colective. Factorii „interconectați” ai personalizării sau ai „politicii centrate pe politicieni” – după Karvonen mult mai proeminentă în formele predemocratice ale politicii – sunt (1) declinul semnificației partidelor și a partizanatului pentru comportamentul politic de masă și, în consecință, slăbirea atașamentelor ideologice și loialităților partidice tradiționale ale cetățenilor, și (2) asumarea unui rol mai amplu în politică a mass media în condițiile angajării lor în competiția pentru audiențe de masă. Personalizarea este înțeleasă într-o perspectivă mai cuprinzătoare ca rezultat al „unui proces complex și multicausal” în care implicarea media electronice este considerată

crucială pentru modul în care guvernul și liderii comunică cu alegătorii, în care încearcă să-i convingă și în care „liderii de partid exploatează expunerea lor în media electronice” (McAllister, 2007, p. 572).

Implicațiile rolului extins al media în politică sunt identificate în principal în focalizarea asupra politicianilor și a candidaților previzionați să ajungă lideri în detrimentul partidelor, organizațiilor, problemelor și înlocuirea trăsăturilor ce reflectă competența profesională și rezultatele activității cu trăsături de personalitate nonpolitice în ansamblul criteriilor de evaluare a politicianilor (Kriesi, 2011, p. 2). În esență, acestea presupun, prima, *individualizarea* sau „trecerea în vizibilitatea media de la partide la politicieni individuali, sau de la guvern la membri individuali ai cabinetului” și, a doua, *privatizarea* sau „deplasarea focalizării media de la politician ca ocupant al rolului public la politician ca individ privat, ca persoană distinctă de rolul ei public” (Van Aelst et al., 2012, p. 205). Dacă în privința *individualizării* sunt considerate relevante *vizibilitatea generală* sau focalizarea asupra politicianilor individuali și *vizibilitatea concentrată* sau focalizarea asupra liderilor, în privința *privatizării* sunt considerate definitorii *caracteristicile personale* sau trăsăturile non-politice și *viața privată* sau interesele personale (Van Aelst et al., 2012, p. 207).

Aceste implicații relevă într-o perspectivă a complementarității o relație între alegători, actori politici și media în care *alegătorii* își pot forma opțiunile bazându-se într-o măsură crescândă pe evaluarea candidaților ca politicieni individuali, *politicienii* se pot comporta mai puțin ca membri de partid și mai deplin ca actori individuali, *partidele* își pot pune liderii în centrul comunicării lor și *media* poate prezenta politica mai curând ca pe o confruntare între indivizi decât ca pe una între colectivități (Van Aelst et al., 2012, p. 2014). Corolarul acestei relații este posibilitatea ca opțiunile pe care cetățenii le fac pe baza evaluării candidaților individuali și a liderilor să decidă *rezultatul alegerilor* și posibilitatea ca *relațiile de putere* în politică și societate să ajungă să fie decise pe baza caracteristicilor individuale ale politicianilor (Karvonen, 2007, p. 3-4).

Aserțiunea care a relansat în ultimii ani o amplă dezbateră asupra personalizării politicii în literatura de profil este cea formulată de Ian McAllister: „Nu este nici o îndoială că politica a devenit mai personalizată în ultima jumătate de secol”, „în lipsa unor schimbări radicale” în următoarele decenii ea fiind sortită să rămână „o trăsătură – probabil *trăsătura – centrală a politicii democratice* în secolul XXI” (McAllister, 2007, p. 584-585). În fapt, McAllister confirmă concluzia formulată în urmă cu aproape patru decenii de Brian Farrell – dominația executivului și „personificarea” acestei dominații într-un singur lider ca fapt central al vieții politice (Farrell, 1971, p. X). Analiza lui

McAllister a relevat, pe de o parte, că „logica” și practica personalizării politicii sau a „focalizării asupra liderilor” s-a extins de la regimurile prezidențiale – „căminul [lor] instituțional tradițional” – „la aproape toate sistemele parlamentare majore, în care partidele ocupau deunăzi locul central” (McAllister, 2007, p. 571), și la statele postcomuniste democratizate, în care mefiența față de instituții a lăsat loc unei importanțe sporite acordate politicianilor individuali (Karvonen, 2007, p. 2).

Dovezile empirice în această privință nu au fost confirmate categoric în cazul tuturor democrațiilor occidentale, fiind interpretate fie ca doar parțial relevante, întrucât nu prezintă o tendință generală ci un „amestec” (Kriesi, 2011, p. 1) de confirmări și infirmări, fie ca oferind o „imagine prea lipsită de claritate” (Karvonen, 2007, p. 6) pentru a justifica o „concluzie puternică” în favoarea tezei personalizării. Așa cum inspirat formula Hanspeter Kriesi, rezultate acestor cercetări nu pot certifica „transformarea procesului politic într-o competiție depolitizată în care trăsăturile nonpolitice, precum înfățișarea fizică, au devenit progresiv mai importante” (Krisi, 2011, p. 2). Consensul comunității științifice pare totuși, să fie întrunit în privința (1) caracterului tendențial al personalizării, al caracterului ei de proces care se modifică în timp, comunicarea politică media fiind în prezent mai personalizată decât în trecut; (2) constituirii cu ajutorul tehnologiilor media, a televiziunii îndeosebi, și a strategiilor actorilor politici a unei „regiuni” de „informalitate gestionată” în care se estompează granița dintre „partea din față a politicii și cea din spate”; are loc concentrarea asupra personalităților mai curând decât asupra unor entități abstracte precum partidele sau grupurile politice; are loc adaptarea rapidă a politicianilor la aceste tendințe prin crearea de evenimente care să pună în valoare personalitățile mai mult decât partidele; (3) caracterului multidimensional al personalizării știrilor politice, anume personalizarea în detrimentul partidelor și personalizarea prin modificarea granițelor dintre public și privat (Van Aelst et al., 2012, p. 205).

Rezultatele cercetării personalizării politicii în ultima jumătate de secol pot fi legitim interpretate dincolo de acest nivel al registrului analitic, așa cum au făcut-o Thomas Poguntke și Paul Webb, ca ilustrând o parte substanțială a schimbărilor structurale rezultate în țările democratice după un parcurs îndelungat. Denumirile variate pe care această parte a schimbării le-a dobândit în literatura ultimilor două decenii reflectă de altfel natura ei, anume prezidențializarea sau concentrarea puterii în jurul liderilor de la vârful puterii. Câteva dintre denumirile sintetizate de McAllister – „prezidențializare a politicii”, „prezidențializare instituțională”, „parlamentarism prezidențial” – au fost puse de altfel în legătură cu „deparlamentarizarea”, sau erodarea

progresivă a legăturilor dintre partide și liderii lor, și cu „prezidențializarea”, cu rolul tot mai dominant al Prim-ministrului în sistemele parlamentare și cu creșterea puterii executive a Președintelui sau Prim-ministrului peste puterea formal-constituțională în regimurile semiprezidențiale.

Prezidențializarea

Definită în general ca procesul prin care regimurile devin mai prezidențiale în practica lor efectivă fără schimbarea structurilor lor formale sau a tipului lor de regim (Poguntke, Webb, 2005, p. 1), cu referire la semiprezidențialism prezidențializarea desemnează caracterul „mai prezidențial” al regimului și vizează, în principal, lipsa de responsabilitate a președintelui față de Legislativ (adică „o considerabilă *autonomie* față de partidele politice din Parlament”) și „responsabilitatea sa executivă unipersonală”. Sporind autonomia președintelui și afectând în acest fel, în toate cele trei tipuri de regimuri democratice, cele trei „arene centrale” ale guvernării democratice – *executivă*, *de partid* și *electorală* –, prezidențializarea înseamnă o sferă mai largă de acțiune în care președinții sunt protejați de intervenția din exterior, înseamnă că pot ignora în mod eficient alți actori și că pot anihila rezistența potențială și chiar probabilitatea de rezistență (Poguntke, Webb, 2005, p. 7) Aceasta implică de fapt o putere sporită care conduce la creșterea zonelor de control autonom: guvern, justiție, administrație, fisc, audio-vizual și media, servicii secrete. Acest control supradimensionat permite *parcelarea* și *colonizarea* societății prin oferirea unor poziții cheie în instituțiile statului unor „susținători loiali care își arată gratitudinea”, prin exercitarea unei presiuni subversive asupra multor conducători ai instituțiilor statului, prin compromiterea și eliminarea rivalilor politici.

Condițiile care facilitează prezidențializarea în semiprezidențialism și hipertrofierea influenței politice și a puterii președintelui sunt: contextul în care președintele și majoritatea parlamentară aparțin aceleiași diviziunii ideologice sau aceluiași partid și contextul în care „președintele este *de facto* șeful partidului său” (chiar dacă el nu mai este *de jure* liderul partidului său de proveniență). Acest paralelism exprimă de fapt prezidențializarea partidului. Mai precis, în situația în care președintele este „liderul recunoscut al majorității parlamentare și, de aceea, poate cumula puterea executivă și legislativă, semiprezidențialismul riscă să devină hiperprezidențialism” (Pasquino, 2007, p. 24). În forma *premier-presidential* a semiprezidențialismului, acest tip de hipertrofie a puterii prezidențiale implică o subordonare din punct de vedere politic a prim-ministrului față de președinte și, ca urmare, lipsa de relevanță a „încrederii

parlamentare”. Prezidențializarea puterii executive și, în general, a puterii înseamnă de fapt „supremația președintelui”, aceasta implicând „demantelarea anumitor trăsături ale guvernării constituționale”, „consolidarea anumitor autocrații” alese prin vot popular, formarea unor „Executive puternice, Legislative și [puteri] judiciare slabe” și restricționarea libertăților economice și civile (Zakaria, 1997, p. 22-43). La modul general, această expansiune a puterii președintelui prin sporirea zonelor pe care el le controlează are implicații serioase asupra scopului liberal al guvernării democratice și implică un risc crescut de conducere autoritară, de putere autocratică și personală.

Conflictul intraexecutiv

Unul dintre fenomenele recurente în semiprezidențialism, cu puternice implicațiile negative, este conflictul intraexecutiv. El diferă semnificativ de fenomenele negative caracteristice celorlalte forme de sistem politic întrucât în semiprezidențialism președintele și prim-ministrul, ca părți ale Executivului, trebuie să îndeplinească funcții diferite, să „coexiste” sau să „coabiteze” și parțial să lucreze împreună în sfera conducerii reformelor și politicilor, a numirii miniștrilor și funcționarilor de rang înalt. Situația în care are loc „o luptă politică între președinte și primul ministru asupra controlului ramurii executive” este definită drept conflict intra-executiv (Sedelius, 2006, p. 19). Într-o definiție și mai operațională, conflictul intraexecutiv apare ca situația în care „există o ciocnire (*clash*) vizibilă între președinte și prim-ministru și/sau între președinte și alți miniștri în funcție manifestată prin comportamentul obstructiv sau antagonist al unei părți direcționat către cealaltă” (Sedelius, 2006, p. 66). Formele pe care le poate lua conflictul intraexecutiv sunt disputele concrete și declarațiile publice, dezacordurilor asupra unor numiri și demiteri importante, interpretări diferite ale prerogativelor constituționale, intervenții în domeniul politic al celuilalt, dispute personale sau dezacorduri puternice asupra „cursului” sau direcției politice. De o importanță deosebită este accentuarea faptului că în situații de conflict intraexecutiv „o instanță... fie președintele, fie prim-ministrul contestă interpretările *statu quo* ale normelor constituționale și statutele ce reglementează relațiile de putere în interiorul Executivului, contestă normele însele sau exercită în mod frecvent puteri constituționale pentru a contesta mișcările politice inițiate de celalaltă parte” (Protsyk, 2005, p. 143). De asemenea, de un deosebit interes este că în termeni de management al conflictului și de opțiuni aflate la dispoziția părților în conflict, analiza lui Sedelius indică faptul că rolul important de mediator al conflictului a fost jucat în astfel de situații de curțile constituționale și că opțiunile preferate de președinți au fost încercările de schimbare a constituțiilor și de folosire a adresării publice. Manifestarea

unor astfel de conflicte este considerată ca amenințare potențială a eficacității politice și chiar a stabilității sistemului, ca sursă a unor conflicte ulterioare exacerbate.

Capitolul II

***Leadership*-ul politic din România între propensiunile culturii politice postdecembriste și exigențele regimului constituțional**

1. Dominantele culturii politice postdecembriste

Evenimentele violente și sângeroase din timpul revoluției române din decembrie 1989 – numărul mare de victime, executarea cuplului dictatorial – au fost considerate de observatori ca reflectând nu doar „natura incomparabil mai represivă a regimului comunist român față de alte țări comuniste est-europene” și „un înalt nivel al ostilității publice față de acest regim”, ci și faptul că violența ar fi „intrinsecă” culturii române (Holmes, 1997, p. 83). Aceleași evenimente violente și sângeroase au fost puse de un „observator participativ” în termenii „manifestării unei disperări sociale și politice, atingerii cotei maxime a nemulțumirii de masă” combinate cu „apariția adevăratei solidarități (cu victimele și luptătorii de la Timișoara)” (și nu cu sistemul socialist), adică în termenii „reacției și a atitudinii civice ce exprimau un nivel al «culturii politice» superior cunoștințelor dobândite în mod organizat în orele de «învățământ politico-ideologic» și «informare politică», obligatorii înainte de 1989 ...” (Stuparu, 2014, p. 304). Această formă radicală de manifestare a culturii civice este explicată în cuprinsul unui inspirat studiu interpretativ prin dominanța în fondul cultural politic antedecembrist a „culturii bancului” – indiciu al creativității și al libertății de conștiință, al detașării ironice față de regim și de personajele conducătoare. Autoarea arată cum cultura bancului a alunecat, treptat, în ultimii ani ai dictaturii „într-o cultură politică a resentimentului întruchipat în 1989 de câteva personaje și instituții de la vârf” („zona negativului sumbru”), secretarii de județ, secretarii cu propaganda, Securitatea, Miliția, și a intrat „în colaps în momentul savurării uciderii cuplului dictatorial, transmisă pe micile ecrane (chiar dacă, după declarațiile celor mai mulți, mulțumirea a fost «impură», amestecată cu milă)” (Stuparu, 2014, p. 305). În cazul românilor, spre deosebire de cel al rușilor, de pildă, cultura bancului este relevată prin antecedentele istorice, care reflectă „sentimente amestecate” față de autoritatea politică, câtuși de puțin devotament, un înrădăcinat scepticism față de clasa politică, așa cum disproporția dintre reacția combativă și gravitatea faptului incriminat în opinia publică, ironia și sancționarea drastică a politicianilor corupți în mass-media sunt caracteristici ale culturii politice românești din ultimele două secole, nu și cererile exprese ale „prostimei” de exterminare fizică a autorității politice. Totuși, „violența actului refondator al democrației românești” în ziua de Crăciun a anului 1989, „cel puțin potrivit datelor oficiale, «transparente»” este considerată ca ridicând „un mare semn de întrebare cu privire la paradigma creștină a culturii române... [ceea ce] convertește în tragic benignul sentimentului caragialian al «ființei politice» românești stigmatizate de nehotărâre” (Stuparu, 2014, p. 306). Pășirea

în ceea ce Phillippe Braud numea „Grădina deliciilor democrației”, este relevantă prin atitudinile „participative” negative manifestate în mineriade, în răfuielile din CPUN, în răfuielile dintre puterea legitim instalată în mai 1990 și partidele istorice, precaritatea civică a campaniilor și a confruntărilor electorale, care trădează „aceleași impulsuri primare de distrugere a adversarului, de desființare politică, juridică, socială a lui și, dacă se poate, chiar fizică”. Aceste impulsuri sunt explicate nu doar ca rezultat al acumulării unor emoții negative și a resentimentelor față de politic, ci ca elemente aflate în structura conștiinței românilor pe care creștinarea nu a reușit să le modifice genetic (Stuparu, 2014, p. 306). Chiar uciderea povestită în *Miorița*, balada considerată a fi un mit fondatoare al comunității românilor, conduce, „într-o interpretare optimistă”, „la atitudinea virtuoză de resemnare și înțelepciune, de grație cosmică și de gratuitate mai mult decât estetică, de speranță în justiția divină și detașare de orânduiele nedrepte lumești”, dar „nu atenuează greutatea verdictului cioranian din *Schimbarea la față a României* care considera Miorița «blestem poetic și național»...” (Stuparu, 2014, p. 306). Într-o interpretare politologică, realizată prin prisma teoriei culturale a riscului, Aaron Wildavsky preia argumentul lui Michael Shafir legat de „atitudinea fatalistă” discernabilă în „cea mai faimoasă baladă românească”, *Miorița*, în care „tânărul păstor își acceptă destinul cu serenitate, împăcat cu gândul că se va reuni cu natura”. După Wildavsky, în situațiile în care legăturile care unesc colectivitatea nu sunt puternice dar prescripțiile impuse sunt severe, sunt dezvoltate sentimentele fataliste – „ce va fi, va fi” – care conduc la o „cultură apatică”, o cultură în care indivizii nu pot controla ce li se întâmplă și în care preferințele în privința politicii publice nu au rost întrucât ceea ce ar prefera indivizii nu ar conta deloc (Wildavsky, 1987, p. 7, p. 18). O continuare a argumentului lui Wildavsky conduce către asertarea „intervenției externe” ca „rezultantă” a unei culturi politice „fataliste”, o cultură a pasivității și a legăturilor grupale slabe. Într-o cultură politică „fatalistă”, în care normele sunt puternice și grupurile sunt slabe, în care indivizii nu exploatează nici libertatea – „fiind neîncrezători în utilitatea exercitării liberului arbitru” –, nici puterea – „deoarece nivelul redus al încrederii reciproce face o astfel de acțiune dificil de realizat” –, deciziile sunt luate frecvent pentru ei de factori externi (Mungiu-Pippidi, 2006, p. 311). Într-o astfel de interpretare teoria lui Wildavsky indică „cel mai puternic factor determinant al istoriei române” – „intervenția externă”.

Naționalismul românesc, străin față de problemele dramatice ale modernității (justiția socială și primatul politicului), problema xenofobiei românești ca expresie a imaginarului politic violent după „un somn istoric” îndelungat, a lipsei de eroism și de

responsabilitate individuală în modernitatea târzie a românilor, dar și a lichelismului, baronismului și clientelismului în perioada care a urmat revoluției de la 1989 sunt conexe unei necesare revoluții morale, culturale și civice, chiar unei mișcări mistice de asanare morală. Vocația românilor de continuatori ai Bizanțului, de mediatori între civilizația apuseană și cea orientală, ca și vocația pentru poezie, oratorie, sport etc., care, așa cum arăta Constantin Rădulescu-Motru, „începe unde se sfârșește psihologia românilor” (1997, p. 150), sunt relevate ca necesar de convertit în vocații individuale ca „pârghii necesare progresului omenesc” (1997, p. 156) prin creșterea funcționalității conștiinței”, „o adâncire a rolului personalităților”, resuscitarea spiritului individualist în cultura română, interogațiile și reflecția cetățenilor asupra evenimentelor politice interne și internaționale. În baza acestor componente, cultura politică din România este catalogabilă drept „cultură politică mixtă (Almond și Verba), multiplu stratificată, pe diverse niveluri de situare conștientă a cetățeanului față de valorile cetății (legea, justiția, autoritatea, virtutea, normele, respectul, demnitatea, libertatea, drepturile, toleranța): o «cultură» politică a inadecvării amestecată cu neașteptate momente de «punctualitate»; o cultură a obedienței (față de istorie și politică), amestecată cu o cultură politică a oportunismului; o cultură politică a renunțării și pasivității, amestecată cu eroismul; o cultură politică pasivă, amestecată cu una participativă, care deshide mintea și lărgeste orizontul cetățeanului, dându-i curaj” (Stuparu, 2014, p. 306).

Între cercetările tehnice cu largă recunoaștere mondială, cu rezultate cuantificabile, se situează cea întreprinsă dint-o perspectivă interculturală comparată de Geert Hofstede. În teoria sa a dimensiunilor culturale (2001), cultura este definită „ca programare colectivă a minții umane care distinge membrii unui grup sau categorie de oameni de altele” (2011, p. 3) în virtutea pattern-urilor de gândire reflectate în semnificațiile pe care oamenii le atașează diferitelor aspecte ale vieții și cristalizate în instituțiile societății. Varietatea indivizilor și diferențele între indivizi în cultura unei țări sunt recunoscute ca fiind mai mari decât cele dintre culturile țărilor. Diferența între o cultură societală și o cultură organizațională este că prima conține adesea valori inconștiente, în sensul de tendințe ample de a prefera anumite stări de lucruri altora (Hofstede, 2001, p. 5), iar a doua rezidă în practici vizibile și conștiente, într-un mod de percepere a ceea ce se întâmplă în mediul organizațional. Cele șase dimensiuni ale modelului culturii naționale sunt: *distanța față de putere* – care reflectă măsura în care membrii mai puțin puternici/bogați din instituțiile și organizațiile unei țări se așteaptă și acceptă ca puterea să fie distribuită inegal; *individualismul* – care reflectă gradul de interdependență pe care o societate o menține între membrii săi și felul în care oamenii își

definesc imaginea de sine: prin “eu” sau “noi”; *masculinitatea/feminitatea* – care reflectă gradul în care societatea are ca valori dominante concurența, realizarea și succesul (definit de cel care câștigă și care este „cel mai bun”) *versus* gradul în care societatea este dominată de valori precum grija pentru alții și calitatea vieții (calitatea vieții și „ați plăcea ce faci” fiind semnul succesului și nu evidențierea individului din mulțime); *evitarea incertitudinii* – care reflectă măsura în care membri unei societăți se simt amenințați de stuații ambigue sau necunoscute și își crează credințe și instituții care încearcă să le evite; *orientarea pe termen lung* – relevantă pentru studiul societății chineze legată de învățăturile lui Confucius, reflectă gradul în care o societate îmbrățișează sau nu valorile tradiționale și gândirea progresistă: măsura în care o societate preferă o perspectivă pragmatică, orientată spre viitor, unui punct de vedere istoric convențional pe termen scurt, *indulgența* – care definește gradul în care oamenii încearcă să-și controleze dorințele și impulsurile, bazat pe modul în care au fost crescuți, controlul slab fiind numit „indulgență”, iar cel puternic „constrângere”. Analizată prin intermediul acestor dimensiuni, cultura română înregistrează următoarele scoruri:

Dimensiuni	Scoruri	
	2005	2010
Distanța față de putere	70	90
Individualismul	49	30
Masculinitate/feminitate	39	42
Evitarea incertitudinii	61	90
Orientarea pe termen lung		52
Indulgența		20

II.1. Scorul pentru România obținut în cercetarea realizată după modelul Hofstede în 2005 și 2011.
<http://geert-hofstede.com/romania.html>

Aceste scoruri exprimă, în interpretarea lui Hofstede:

- acceptarea într-o proporție foarte ridicată a ordini ierarhice în care toată lumea are locul său și care nu necesită o justificare ulterioară, ierarhia într-o organizație fiind privită ca reflectare a unor inegalități inerente. Centralizarea se bucură de popularitate în sensul că subordonații așteaptă să li se spună ce să facă, iar șeful ideal este considerat a fi autocratul binevoitor.

- o societate colectivistă, angajată în atașamente puternice față de familie și față de relațiile extinse, față de valoarea loialității și a relațiilor în care fiecare își asumă responsabilitatea pentru ceilalți membri ai grupului; o societate care consideră că

infracțiunea atrage rușinea și alterarea imaginii, care pune relațiile angajator/angajat în termeni morali (ca o legătură de familie), care consideră că deciziile de angajare și promovare țin seama de grupul angajatului și că managementul este unul de gestionare a grupurilor.

- o cultură relativ feminină, în care accentul este pus pe „muncim pentru a trăi”, managerii depun eforturi pentru consens și negociere întrucât acestea sunt mijloacele de rezolvare a conflictelor, în care oamenii apreciază egalitatea, solidaritatea și calitatea în viața lor profesională. Stimulente favorizate sunt timpul liber și flexibilitatea, accentul este pus pe bunăstare, iar statutul nu se afișează.

- o societate cu o imensă nevoie de certitudini, care menține coduri rigide de credință și conduită, este intolerantă față de comportamente neortodoxe și față de ideile noi, având nevoie emoțională de reguli (chiar dacă acestea nu par a funcționa vreodată). Pentru o astfel de societate timpul înseamnă bani, oamenii au o nevoie interioară de a fi ocupați și de a lucra din greu, precizia și punctualitatea sunt norma, inovația poate fi respinsă, siguranța fiind elementul important în motivația individuală.

- o cultură moderat orientată spre orientările pe termen lung

- o cultură a constrângerii, a tendinței spre cinism și pesimism, care nu pune accentul pe timpul liber ci pe controlul satisfacerii dorințelor. Indivizii orientați spre indulgență își percep acțiunile ca fiind constrânse de normele sociale și simt că inducerea lor este greșită. (V. <http://geert-hofstede.com/romania.html>)

Rezultatele cercetărilor realizate de Hofstede au fost coroborate cu cele care au urmat modelul realizat după teoria factorilor culturali formulată de Edward. T. Hall în lucrarea *The Silent Language* (1959) și în câteva articole publicare anterioare. În *The Silent Language* Hall considera că „cultura controlează comportamentul în moduri adânci și persistente, multe dintre ele fiind în afara conștientizării și, de aceea, dincolo de controlul conștient al individului” (Hall, 1959, p. 25). Conform teoriei factorilor culturali, profilul unei culturi este determinat în funcție de două dimensiuni: cea a „contextului superior” și cea a „contextului inferior”, o cultură a „contextului superior” – a ceea ce Fons Trompenaars numește „universalism” – este cea în care multe elemente contextuale ajută oamenii să înțeleagă regulile și, ca urmare, majoritatea lor ajung să fie „de la sine înțelese” și să fie respectate ca „reguli nescrise”, în timp ce într-o cultură a „contextului inferior” – sau a particularismului, după Trompenaars – foarte puțin este considerat ca fiind „de la sine înțeles”, este nevoie de mai multă explicație, care atrage mai puține șanse de înțelegere greșită.

Factor	Cultura contextului superior	Cultura contextului inferior
Evidența mesajelor	Multe mesaje implicite și misterioase, care folosesc metafora și cirtirea printre rânduri	Multe mesaje explicite și evidente care sunt simple și clare
Punctul de control și de asumare a eșecului	Punct interior de control și de acceptare poersonală a eșecului	Punct exterior de control și blamarea altora pentru eșec
Folosirea comunicării non-verbale	Multă comunicare non-verbală	Mai multă concentrare asupra comunicării verbale decât asupra limbajului corpului
Exprimarea reacției	Rezervată, reacții interioare	Vizibilă, reacții exterioare
Coeziunea și separarea de grupuri	Distincție puternică între grupuri exclusive de apropiați și grupuri mai îndepărtate. Puternică semnificație acordată familiei.	Pattern-uri flexibile și deschise de grupare, schimbate după nevoi.
Legături umane	Oameni cu puternice legături de afiliere la familie și comunitate	Legături fragile între oameni cu sentiment diminuat al loialității.
Nivelul angajării în relații	Angajare important în relații pe termen lung. Relația mai important decât sarcina.	Angajare redusă în relație. Sarcina mai importantă decât relațiile.
Flexibilitatea timpului	Timpul este deschis și flexibil. Procesul este mai important decât produsul.	Timpul este deosebit de organizat. Produsul este mai important decât procesul.

II.2. Factori de clasificare a culturilor, Edward. T. Hall,
http://changingminds.org/explanations/culture/hall_culture.htm

În lucrarea *The Hidden Dimension* (1966), Hall adaugă modelului său de detrminare încă alte variabile: proximitatea, timpul policronic (timpul contextului superior în care interacțiunile umane sunt apreciate în afara timpului, ceea ce Fons Trompenaars numește timpul ca sincronizare) și monocronic (timpul M, al contextului inferior, ceea ce Fons Trompenaars numește timpul ca secvență).

Factor	Acțiunea monocronică	Acțiunea policronică
Acțiuni	Face un lucru la timp	Face multe lucruri deodată
Focalizarea	Concentrată asupra muncii prezente	Ușor de distras
Atenția la timp	Preocupată de timpul în care trebuie realizate lucrurile	Preocupată de ce va fi realizat

Prioritatea	Pune munca pe primul loc	Pune relațiile pe primul loc
Respect pentru proprietate	Rar împrumută sau dă cu împrumut lucruri	Împrumută sau dă cu împrumut lucruri ușor și deseori
Promptitudinea	Accentuează promptitudinea	Se bazează pe factorii de promptitudine în relație

II. 3. Factori de clasificare a culturilor, Edward. T. Hall,
http://changingminds.org/explanations/culture/hall_culture.htm

Acțiuni	Culturi monocronice	Culturi policronice
Relații interpersonale	Relații interpersonale subordonate programului prezent	Programul prezent este subordonat relațiilor interpersonale
Coordonarea activității	Programul coordonează activitatea; timpul de întâlnire este rigid	Relațiile interpersonale coordonează activitatea; timpul de întâlnire este flexibil
Îndeplinirea sarcinii	O sarcină o dată	Mai multe sarcini sunt îndeplinite simultan
Pauze și timpul personal	Pauzele și timpul personal sunt sacrosanct independente de legăturile personale	Pauzele și timpul personal sunt subordonate legăturilor personale
Structura timpului	Timpul este inflexibil, timpul este tangibil	Timpul este flexibil; timpul este fluid
Muncă/ Timp personal Separabilitate	Timpul de muncă este clar separat de timpul personal	Timpul de muncă nu este clar separat de timpul personal
Percepția organizațională	Activitățile sunt izolate de organizație ca întreg; sarcinile sunt măsurate de output-ul în timp (activitatea în ore și minute)	Activitățile sunt integrate în organizație ca întreg; sarcinile sunt măsurate ca parte a scopului organizațional global

II. 4. Culturile monocronice și policronice, adaptare după Victor, 1992, p. 234 a prezentării lui Dahl.
<http://www.emergingleader.com/article41.shtml>

Conform modelului de analiză al lui Hall, România este încadrabilă în cultura contextului inferior, deși prezintă câteva caracteristici proprii pentru cultura contextului superior, preocuparea centrală constituind-o evoluția și succesul în domeniile economic și politic, munca și ascensiunea pe scară socială în condițiile în care gradul de renunțare la

anumite clivaje tradiționare (de clasă, etnice) este important, registrul simbolic și-a pierdut mult din valoarea pe care o avea anterior în relațiile interumane și a fost înlocuit cu coduri de comportament recunoscute în arii de activitate specifice. Leadership-ul autocratic este acceptat într-o proporție semnificativă poate și ca un reflex al faptului că liderii români la nivel organizațional sunt încă încadrabili în categoria „militarului” sau a autocratului orientat către sarcină și al faptului că vârstnicii sunt considerați a fi mai înțelepți și respectați. Comentatorii acestui tip de încadrare a culturii române după metoda Hall au subliniat menținerea unei legături speciale cu religia, sărbătorilor religioase, și laice deopotrivă, acordându-li-se o importanță deosebită.

Una dintre cercetările realizate în România – de un consorțiu de 12 universități din diferite regiuni ale României – asupra „culturii societale române” în procesul de integrare europeană – Globe Project (*Global Leadership and Organizational Behavior Effectiveness*), demarat în 2006, având scopul de „a poziționa România pe harta europeană a culturilor” și de a identifica convergența și divergența ei cu variatele grupuri (*clusters*) culturale europene –, a utilizat un model cu 9 variabile (modelul Globe de cultură, inspirat de modelul Hofstede și completat), anume: distanța față de putere, evitarea incertitudinii, colectivismul instituțional, colectivismul intragrupal, egalitarismul de gen, asertivitatea, orientarea umană, orientarea spre performanță și orientarea către viitor (metodologia recomandată de R. J. House și o analiză realizată pe baza a 32 de chestionare asupra culturii societale – *national culture: Beta version*). Analiza rezultatelor (Bibu, Petrișor, et al., 2007) a relevat că profilul culturii române din perspectiva *practicilor societale* este configurat de o mare distanță față de putere (ierarhică), o înaltă orientare față de grup (coeziune în comunitățile apropiate), dar și de o încurajare a individualismului și a agresivității în relațiile sociale și de incertitudinea toleranței. Orientarea către performanță, ca și focalizarea asupra prezentului au înregistrat valori foarte reduse, mai puțin orientarea către viitor. Din perspectiva *valorilor societale*, preferința a fost pentru o redusă distanță față de putere (mai puțin ierarhică), o amplă orientare către grup (coezivă în grupurile apropiate), concordantă unor practici societale de încurajare și recompensare a colectivismului și de încurajare a agresivității ridicate în relațiile sociale, dorința puternică de mai multă certitudine, joasă orientare către performanță și concentrare asupra viitorului, mai curând decât asupra prezentului (Bibu, Brancu, 2008, p. 4). O comparație a practicilor culturii societale și a variabilelor valorilor pentru România cu cele ale grupurilor europene – grupul Anglo, Europa estică (EE), Europa germană (GE), Europa latină (LE), Europa nordică, acoperind cele două „principale părți ale Europei”: Europa nord-vestică, din Marea Britanie până în Austria, și

Europa sud-estică, din Spania până în Georgia, prin Europa Centrală – relevă „occidentalizare” României, adică o evoluție către grupul LE, grupul GE, grupul nord european, Anglo grupul, și către media mondială. Rezultatul pentru practicile societale indică o foarte puternică similaritate cu grupul EE și una mai puțin puternică cu LE. Rezultatele pentru valorile culturii societale indică o similaritate de asemenea puternică cu grupul LE, dar mai mică decât în cazul practicilor societale, și încă mai puțin puternică cu grupul EE. De asemenea, diferența față de grupul Anglo „se reduce dramatic” la nivelul valorilor, ceea ce indică că o veche țară estică dorește să adopte modelul anglo-american. Printre explicații autorii menționează: puternica influență a culturii americane, transferul intensiv de *knowhow* în business și management, de școli de management și fascinația românilor pentru America. Nu în ultimul rând este menționat răspunsul specific al românilor la procesul de globalizare condus de companiile americane. Principala concluzie este că cultura societală se schimbă mai încet la nivelul practicilor societale (similare cu cele ale grupului EE, în condițiile în care și acest grup s-a orientat într-o anumită măsură către occidentalizarea tipului de cultură) decât la nivelul valorilor (care se mișcă spre grupul LE și mai departe către grupul Anglo).

Profilul practicilor societale din România, așa cum îl arată profilul grupului EE, se caracterizează așadar prin tolerarea incertitudinii, coeziune mare de grup, ierarhizare și egalitate de gen. Profilul valorilor societale românești este similar celui al mediei grupului EE – cu excepția „asertivității”, mai mare în cazul României, și a orientării către performanță, mai mică în cazul României.

Abordarea conceptului de cultură și de cultură politică ca factor esențial în înțelegerea diferitelor medii economice și de business cu impact asupra comportamentului de leadership în cadrul unei cercetări desfășurate în România (tot în 2006), care a folosit parțial metodologia și rezultatele modelului Hofstede, a luat în considerare, în scopul conturării „mediului contextual”, orientări culturale dihotomice dominante: tradiționalism *versus* modernism, idealism *versus* pragmatism, colectivism *versus* individualism. Astfel, analizată succint din perspectiva tradiționalismului *versus* modernismului, cultura română se vedește a fi constant tradiționalistă, în cadrul ei fiind accentuate valorile familiei (problemele de familie devansând ca importanță problemele legate de muncă), valorile clasei, adevărilor revelate și venerației față de trecut. Tradițiile sunt considerate un motiv de mândrie și se mențin mai puternice decât tendințele moderniste, totuși lasă loc pentru manifestarea unui modernism care accentuează meritul, raționalitatea și progresul. Din perspectiva idealism *versus* pragmatism se poate afirma că românii au relevat o imaginație activă, de succes, și o

creativitate vie (poetică) care au lăsat loc unui spirit practic temperant, care devine adesea pragmatic. Din perspectiva colectivism *versus* individualism, români sunt caracterizabili ca fiind amplu orientați către colectivism, către sentimentul – evidențiat de Constantin Rădulescu-Motru – de a fi în mijlocul mulțimii, de a vorbi în și de a fi ajutat de mulțime (V. Aioanei, 2006, pp. 707-708).

2. Coordonatele regimului semiprezidențial din România

2.1. Executivul „bicefal” și paralelismul *leadership*-ului prezidențial și prim-ministerial

Urmându-l pe Olivier Duhamel, în lucrarea de față nu vom considera sintagmele *regim politic* și *sistem politic* ca fiind interșanjabile. Amplu acceptat în literatura de profil, conceptul de *sistem politic* cuprinde organizarea, funcționarea și interrelaționarea puterilor, autorităților sau corpurilor politice la nivel statal, studiate la nivel juridic sau la nivelul practicii politice. De asemenea, *sistemul politic* desemnează manifestarea altor agenți politici (actori, forțe politice, grupuri de interese și de presiune), cu valori, strategii și metode de acțiune proprii, care activează în ansamblul „câmpului politic”. S. N. Eisenstadt a evidențiat două tendințe importante în funcționarea și evoluția sistemelor politice: una de diferențiere structurală și de diferențiere funcțională a activităților și rolurilor politice (în principal a „rolurilor strategice în sferele instituționale majore”), alta de integrare sau de organizare și funcționare a comunității politice într-o unitate centralizată („soluția structurală”) (2010, pp. 13-33). Aceste tendințe sunt esențial de evidențiat, atât la nivel constituțional-structural, cât și în sfera funcționării practice a palierelelor domeniului politic, prin identificarea condițiilor de posibilitate a funcționalității sau nefuncționalității relațiilor lor „orizontale” și „verticale” în raport cu prevederile constituționale. În diferență specifică, *regimul politic* a fost definit ca subsistem al sistemului politic, conceptului rezumând „articularea constituțională sau juridică a instituțiilor și mecanismelor de funcționare a statului”. Așa cum am arătat și cu altă ocazie (Tănăsescu, 2015, p. 16) din punctul meu de vedere, una dintre cele mai relevante formulări ale acestei diferențieri conceptuale în contextul analizei semiprezidențialismului este cea propusă de Olivier Duhamel (1987, p. 587, nota 3): *regimul politic* ca structură constituțională sau „configurație constituțională a sistemului politic” – care la alți autori apare sub denotația de „*design* constituțional” sau „cantitate de putere constituțională”, *sistemul politic* ca funcționare reală a instituțiilor politice – prin raportare la „configurația constituțională”, dar și la factori extraconstituționali sau variabile conjuncturale majore precum natura majorității parlamentare, relația dintre

președinte și majoritatea parlamentară, dinamica *leadership*-ului și a stilului comportamentului politic, evoluția sistemului de partide ș. a.

Semiprezidențialismul reprezintă tipul de regim politic care adoptă elementelor fundamentale ale modelului „bicefal” de putere putere executivă (Sartori, 2008, p. 176) și, implicit, opțiunea pentru un model al echilibrului puterilor în stat. În raport cu prezidențialismul și parlamentarismul, identitatea semiprezidențialismului este dată de „configurația” sa executivă diarhică. Astfel, spre deosebire de prezidențialism, de regimurile monocefale în care puterile sunt separate și au autonomie deplină sau în care președintele este „apărat” de intervenția parlamentului prin principiul separării puterii, în semiprezidențialism președintele împarte puterea cu un prim-ministru care trebuie să obțină continuu sprijin parlamentar. Așa cum arăta Sartori: „Semiprezidențialismul este «semi» în măsura în care înjumătățește prezidențialismul, substituind unei autorități monocentrice o structură duală de autoritate” sau „o configurație cu două capete”, prin constituție fiind stabilită, într-o anumită manieră, „o diarhie între un președinte, șef al statului, și un prim ministru, care să conducă guvernul”, prin constituție fiind stabilită, într-o anumită distribuție de roluri, „o diarhie între un președinte, șef al statului, și un prim ministru, care să conducă guvernul” (Sartori, 2008, p. 175-176). Spre deosebire de prezidențialism, a cărui formă se originează în prototipul american și este structurată în mai multe țări, semiprezidențialismul, ca „model” independent – „mixt”, „hibrid” sau „bastard” (Shugart, 2005) –, situat „la jumătatea drumului” între modelele „clasice” în scopul de a le folosi părțile valoroase și de a le evita defectele (Pasquino, 2002, p. 237), se originează în Franța și a devenit „tipul prevalent de regim” politic în Europa după ce multe dintre statele europene foste comuniste și ex-sovietice au optat pentru „aranjamente constituționale” diarhice din punctul de vedere al puterii executive.

În definiția lui Maurice Duverger, care a generat cea mai importantă dezbateră a temei, semiprezidențialismul este tipul de regim politic în care: „(1) președintele republicii este ales prin vot universal, (2) el posedă puteri considerabile, (3) are în față, în orice caz, un prim ministru și miniștri care posedă putere executivă și guvernamentală și poate rămâne în funcție doar dacă parlamentul nu își arată opoziția în privința lor” (1980, p. 166). În definiția „reformată” a lui Sartori, principalele trăsături ale semiprezidențialismului sunt: (1) alegerea prin vot popular pentru o perioadă prestabilită a șefului statului (președintele), (2) o putere executivă împărțită între șeful statului și prim-ministru, așadar o structură de autoritate duală ale cărei trei criterii definitorii sunt următoarele: (3) președintele este independent de parlament, dar nu îi este permis să guverneze singur sau în mod direct; directivele date de el trebuie totuși să fie acceptate și

mediate de guvernul său, (4) prim-ministrul și guvernul sunt independenți față de președinte, dar dependenți de încrederea sau neîncrederea parlamentului, și au nevoie de sprijinul unei majorități parlamentare, (5) „structura de autoritate duală a semiprezidențialismului admite diferite echilibre și, de asemenea, aranjamente mutuale de putere în interiorul executivului, astfel încât să subziste «autonomia potențială» a fiecărei unități sau componente a executivului” (2008, p. 188). În fine, în definiția pur constituțională a lui Robert Elgie, care încorporează „elementele standard” sau „caracteristicile constituționale de bază” – , „un regim semiprezidențial poate fi definit prin situația în care un președinte ales în mod direct sau prin vot popular pentru o perioadă determinată există alături de un prim-ministru și de un cabinet care este răspunzător în mod colectiv față de parlament” (Elgie, 2004b, p. 13).

Prevederile diverse conținute în constituțiile noilor democrații europene, nuanțate în privința echilibrului sau balanței puterii executive – prezidențială și prim-ministerială –, și diversitatea convențiilor și a „constituțiilor *materiale*”, ca și a stilurilor de *leadership* ale președinților, au configurat variațiuni ale modelului sau forme variate de semiprezidențialism.

2.2. Semiprezidențialismul *premier-presidential*

Shugart și Carey au denumit *premier-presidential* regimul în care președintele este ales, dar nu este „în mod necesar” șeful executivului, coexistă cu un premier care este șeful guvernului și este dependent de încrederea parlamentului (2003, p. 23). În acest tip de regim președintele nu are „în mod necesar” puteri legislative, dar are puteri ce privesc formarea guvernului, mai precis de nominalizare pentru portofolii ministeriale și pentru anumite portofolii nonministeriale, puterea de a dizolva parlamentul, nu și de a demite unilateral miniștri. În diferență specifică față de regimul *premier-presidential* este situat regimul *president-parlamentary*, cel în care președintele și parlamentul au autoritate asupra compoziției guvernului, în care președintele numește și revocă miniștri care sunt supuși încrederii parlamentului. Această clasificare a avut menirea, și are marele merit, de a distinge regimurile cu un „primat al primului-ministru” asupra unui președinte cu puteri semnificative de regimurile cu un „primat al președintelui și în care cabinetul este dependent de parlament” (Shugart și Carey, 2003, p. 24). În această clasificare, Shugart și Carey au identificat asimetria puterilor de revocare a miniștrilor în regimul *premier-presidential*, ca și imposibilitatea „supraviețuirii independente a parlamentului și a puterilor executive, în ciuda mării autorități a președintelui asupra

cabinetului”, în regimul *president-parlamentary*. În *executivul dual* al semiprezidențialismului, președinte ales este șeful statului dar este „lipsit nu doar de autoritate politică” (cazul Irlandei), ci și de calitatea de a fi în mod clar șeful executivului, dat fiind că primul-ministru nu îi este subordonat strict (Shugart, Carey, 2003, p. 1). Această caracteristică atrage în practica politică a semiprezidențialismului, așa cum constata Shugart, o mare variație a relației președintelui cu primul-ministru și cu guvernul și a guvernului cu parlamentul și, urmare a variațiilor acestei relații dintre instituțiile formale ale statului, consecințe semnificative pentru „manifestarea comportamentală” a diferitelor sisteme. În definiția lui Shugart a semiprezidențialismului, președintele, ca „parte a executivului dual”, „își are sorgintea și supraviețuirea în afara parlamentului, în timp ce premierul și guvernul, „ca cealaltă parte” a executivului, „își au supraviețuirea contopită cu cea a majorității parlamentare” (Shugart, Carey, 2005, p. 1). Mai precis, în regimul *premier-presidential* primul-ministru și guvernul sunt *exclusiv* răspunzători în fața majorității parlamentare, în regimul *president-parlamentary* primul-ministru și guvernul sunt *dual* răspunzători, față de președinte și față de majoritatea parlamentară. În perspectivă metodologică, Shugart exemplifică modalitatea în care analiza tipurilor de regimuri semiprezidențiale poate fi făcută atât printr-o abordare instituțională, care definește *pattern*-urile de autoritate ale executivului și parlamentului și modul în care sunt ele conexate constituțional, cât și printr-o abordare comportamentală, focalizată asupra factorilor extraconstituționali, precum sistemul de partide și dinamica *leadership*-ului.

Shugart are meritul de a fi atras atenția că în semiprezidențialism instituția care selectează un agent poate să nu fie aceeași cu cea împuternicită să-l demită (2005, p. 8). Întrucât definiția duvergeriană i s-a parut vagă în această privință, lipsită de precizări legate mai ales de „puterile considerabile ale președintelui”, Shugart a specificat pentru regimul *premier-presidential* autoritatea exclusivă a parlamentului de a demite guvernul și, ca o consecință, relațiile tipic tranzacționale dintre președinte și guvern. Este de remarcat că în practica comportamentală Shugart pune în evidență posibilitatea președintelui de a subordona guvernul în situația în care președintele și majoritatea parlamentară sunt de aceeași parte a „diviziunii ideologice” și în care președintele este *de facto* „capul” acesteia, situație în care, aidoma Franței de până în 1986, guvernarea dobândește un caracter „prezidențial”. Ca atare, relația președintelui cu partide din parlament este considerată esențială pentru posibilitățile de „extindere a dominației prezidențiale”, în condițiile în care, din punct de vedere constituțional, regimul *premier-presidential* subordonează guvernul parlamentului.

2.3. Problemele situațiilor de „coabitare”

După Shugart, trăsătura distinctivă crucială a premier-prezidențialismului este că întotdeauna „culoarea politică” sau „a guvernului” (*the complexion of the government*) este compatibilă cu cea a parlamentului, indiferent dacă este sau nu simultan compatibilă cu cea a președintelui. După Sartori, în semiprezidențialism nu există „un deținător exclusiv al puterii executive”, există în schimb o relație triadică – Președinte, Guvern, Parlament – de răspundere, control, susținere la nivelul puterii în ansamblul său, care conturează o dispunere diadică prin susținerea parlamentară acordată fie premierului, fie președintelui.

Cea mai spinoasă problemă a acestei relații triadice este considerată de Sartori a fi cea a *oscilării* „capetelor” puterilor executive, cea a „majorității disjuncte”, a situației în care majoritatea care alege președintele nu este aceeași majoritate cu cea care controlează parlamentul, și care îl sprijină pe primul ministru. Ea își găsește rezolvarea în sistemele semiprezidențiale și prin această capacitate de rezolvare semiprezidențialismul își relevă superioritatea față de prezidențialism. Dovada o constituie „toate perioadele” în care în Franța un șef de stat a trebuit să numescă un șef de guvern „antagonist” în condiții de majoritate „disjunctă”, de „bipolaritate”, adică între 1986 și 1988, 1993 și 1995, 1997 și 2002, când „coexistența”, „coabitarea” sau „acordul bicefal” a fost posibil și s-a desfășurat fără incidente. Exemple ale aplicării principiului oscilării puterilor sunt „cedarea” președințiilor (Mitterrand și Chirac) în fața primilor miniștri (Chirac, Balladur, Jospin) prin înțelegerea faptului că „legal, nu puteau avea mai mult” și evitarea astfel a conflictelor.

De un deosebit interes pentru evoluția semiprezidențialismului din România este observația lui Sartori că în situațiile în care diarhia nu se dovedește *flexibilă*, „structura bicefală poate deveni conflictuală și violentă și, prin aceasta, este împinsă în impas de un executiv divizat împotriva lui însuși... . Cu toate acestea , rămâne adevărat că în această formulă problema majorităților disjuncte își găsește o rezolvare în «schimbarea capetelor» prin întărirea autorității celui care obține majoritatea. Și aceasta este cea mai strălucitoare parte, chiar dacă neprevăzută, a vrăjitoriei constituționale” (2008, p. 180), „o inovație constituțională genială” (2008, 315).

2.4. Semiprezidențialismul „slab”, „atenuat” sau „parlamentarizat”

În categoria *premier-presidential* a noilor democrații din estul Europei cu președinții considerabil slabe și cu rol important acordat parlamentului este situată România, care, după Shugart, are o „constituție aproape identică cu cea a Franței” (1993, p. 31). În România, „cantitatea de putere constituțională” (Skach, 2005, p. 3) ce revine executivului dual urmează o „împărțire” tipică pentru modelul echilibrului puterilor.

Constituția română, în comparație cu cea a celei de-a V-a Republici franceze, sursa principală de inspirație a regimului din România, a circumscris, începând cu anul 1991 – în condițiile în care țara abia se despărțise de sistemul opresiv –, un „centru prezidențial” „nu foarte puternic”, caracteristic, așa cum arăta Sartori, pentru un semiprezidențialism „slab”, „atenuat” sau „parlamentarizat”, un executiv bicefal „impur”.

Constituțional, Președintele României – care nu este definit drept șef al statului – „reprezintă statul român și este garantul independenței naționale, al unității și al integrității teritoriale a țării” și „veghează la respectarea Constituției și la buna funcționare a autorităților publice”, în acest scop el exercitând „funcția de mediere între puterile statului, precum și între stat și societate” (*Constituția României*, Titlul III, cap. II, art. 80 (1), (2)). Aste ales în mod direct, Președintele României nu poate fi membru al unui partid și nu poate îndeplini nicio altă funcție publică sau privată; se bucură de imunitate; desemnează un candidat pentru funcția de prim-ministru, „în urma consultării partidului care are majoritatea absolută în Parlament ori, dacă nu există o asemenea majoritate, a partidelor reprezentate în Parlament” (*Constituția României* III, cap. III, art. 103 (1) și numește Guvernul pe baza votului de încredere acordat de Parlament. În caz de remaniere guvernamentală sau de vacanță a postului, Președintele revocă și numește, la propunerea primului-ministru, pe unii membri ai Guvernului, dar nu îl poate revoca pe primul-ministru (*Constituția din 2003*, Titlul III, Cap. III, art. 107 (2)). El poate consulta Guvernul cu privire la probleme urgente și de importanță deosebită, poate lua parte la ședințele Guvernului în care se dezbate probleme de interes național privind politica externă, apărarea țării, asigurarea ordinii publice și, la cererea primului-ministru, în alte situații și prezidează ședințele Guvernului la care participă; adresează Parlamentului mesaje cu privire la principalele probleme politice ale națiunii, poate solicita sesiuni extraordinare ale Parlamentului; promulgă legi. Președintele poate să dizolve Parlamentul, după consultarea președinților celor două Camere și a liderilor grupurilor parlamentare, dacă Parlamentul nu a acordat votul de încredere pentru formarea Guvernului în termen de 60 de zile de la prima solicitare și numai după respingerea a cel puțin două solicitări de investitură, și poate cere poporului să-și exprime, prin

referendum, voința cu privire la probleme de interes național, după consultarea Parlamentului. În domeniul politicii externe, Președintele încheie tratate internaționale în numele României, negociate de Guvern, și le supune spre ratificare Parlamentului și, la propunerea Guvernului, acreditează și recheamă reprezentanții diplomați ai României și aprobă înființarea, desființarea sau schimbarea rangului misiunilor diplomatice. În domeniul apărării, Președintele îndeplinește funcția de comandant al forțelor armate și de președinte al Consiliului Suprem de Apărare a Țării; numește în funcții publice, în condițiile prevăzute de lege și fără contrasemnătura primului-ministru – între acestea numărându-se judecătorii din conducerea Înaltei Curți de Casație și Justiție (fosta Curte Supremă de Justiție), trei dintre membrii Curții Constituționale, șefii Serviciului Român de Informații, Serviciului de Informații Externe, Direcției Generale de Informații și Protecție Internă și Serviciului de Telecomunicații Speciale.

În privința Guvernului Constituția prevede că, potrivit programului de guvernare acceptat de Parlament, el asigură realizarea politicii interne și externe a țării și exercită conducerea generală a administrației publice; adoptă hotărâri și ordonanțe; răspunde politic numai în fața Parlamentului pentru întreaga activitate. Este demis la data retragerii de către Parlament a încrederii acordate, prin adoptarea unei moțiuni de cenzură cu votul majorității deputaților și senatorilor.

Design-ul constituțional al României trasează un regim politic care are „fizionomia generală” (Duverger, 1980, p. 167) a semiprezidențialismului, atât conform încadrării lui Duverger din 1992, cât și definiției „pur constituționale” elaborate de Robert Elgie, fiind, după Shugart și Carey, un regim de tipul *premier-presidential* în virtutea caracteristicilor dispoziționale privind „autoritățile publice” executive: un președinte ales direct pe o perioadă determinată și un prim-ministru care este răspunzător *exclusiv* față de parlament. Shugart a relevat că funcția de variabilă „crucială” a „puterii partidelor” în construirea sistemului, România face parte din categoria noilor democrații cu „parlament important” și „președinție slabă” (1993, p. 23), așa cum Sartori a explicat deosebit de nuanțat caracterul „slab” sau „în mică măsură semiprezidențial” al sistemului din România. Astfel, regimul politic român este unul „parlamentar caracterizat de un șef al statului puternic (dar nu suficient de puternic pentru a modifica natura parlamentară a sistemului), a cărui forță provine din legitimitatea populară și, binențeles, dintr-o serie de dispoziții constituționale de susținere”. Astfel, funcția de „mediator” a președintelui [art. 80 (2)] nu este o funcție de tip prezidențial și nu implică o poziționare de tip *partes*, proprie președintelui american [în uzajul românesc, poziționarea ca „jucător”], ci solicită o poziționare *super partes*, de

tip parlamentar. În Constituția Franței președintelui i se conferă funcția de „arbitrare” (*Constitution de la République française*, TITRE II, Article 5), adică de soluționare sau de rezolvare a litigiilor și de asigurare a funcționării normale a puterilor publice, o funcție întrucâtva mai puternică decât cea de „mediere”, de mijlocire sau de intermediere a înțelegerii între părțile aflate în dispută. Nowotarski formulează deosebit de nuanțat natura parlamentară a regimului din România și poziționarea „de tip parlamentar” a președintelui român – la fel ca a tuturor semiprezidențialismele de tip *premier-presidential* din „noile democrații” ale Europei Centrale și de Est: configurează „un scenariu prezidențial dar într-o logică parlamentară”. Logica în care „președintele ales prin vot popular nici măcar nu încearcă să ia parte la guvernarea curentă” este una parlamentară, dat fiind că ea „aparține în întregime guvernului care este răspunzător exclusiv în fața parlamentului” (Nowotarski, 2012, p. 4), este determinată de țelul construirii unui regim „puternic echilibrat și bine descentralizat”, în măsură să blocheze autocratismul și întreaga sferă a încercărilor de folosire discreționară sau arbitrară a puterii și, ca urmare, să împiedice construirea unui sistem al „democrației neliberale” (Zakaria, 1997, p. 22-43). De asemenea, după Sartori, prevederea ce condiționează dreptul președintelui României de a desemna primul-ministru de „consultarea” cu partidul sau partidele care au dat majoritatea în parlament este specifică regimurilor parlamentare.

Modalitatea de numire și revocare a primului ministru, ca și a altor componente ale mecanismului de echilibru și control al puterilor (*check and balances organs*), cuprinsă în forma dispozițiilor constituționale, are o importanță majoră pentru o țară cu o moștenire autocratică, ca România, dat fiind că ea reflectă cu fidelitate configurarea „puterii organizaționale” în cadrul sistemului politic. Prevederea explicită formală a limitelor „puterii organizaționale” are menirea, desigur, de a evita „autonomizarea instituțională” și, deopotrivă, „dominanța organizațională” a executivului, concentrarea excesivă a puterii executive care poate fi subsumată președintelui („enclava autocratică”) (Nowotarski, 2012, p. 16).

În această privință, *design*-ul constituțional al României fundamentează funcționalitatea organizațională a sistemului politic pe mecanismul de răspundere *orizontală* și *verticală* a puterilor, tipic pentru semiprezidențialismul *premier-presidential*, în încercarea de a preveni „proactivitatea organizațională a șefului statului” în „jocul de numiri și revocări” și în controlul agendei Legislativului de către Executiv, concentrarea puterii bazată pe partidul politic hegemonic sau dominant, implicarea altor „capacități” în controlarea agendei Legislativului – în scopuri pur clientelare,

patrimoniale sau în folosul pur politic al deținătorilor puterii (Nowotarski, 2012, p. 7). Cred că deliberat „părinții Constituției României ” l-au limitat pe Președintele modelului constituțional român la atribuții „generale” sau „comune” pentru ceea ce putem numi semiprezidențialism atenuat, „slab” sau „raționalizat”. Formulările actuale din Constituția României exprimă în fapt o concepție care îmbină *pattern*-ul unei „relații tranzacționale” între „actorii constituționali” „coegali” (*inter pares*) ai Executivului, care au surse independente de legitimitate, cu o dialectică a relației ierarhice „diagonale” între guvern și Președinte, în virtutea „autorității Președintelui de selectare” a premierului, și, mai ales, a relației ierarhice „verticale” (de subordonare) între guvern și Parlament, în virtutea autorității Parlamentului de dizolvare a guvernului în urma unui vot de neîncredere sau a răspunderii exclusive a guvernului în fața Parlamentului (Shugart, 2005, p. 8).

2.5. Rolul factorilor exogeni și endogeni ai sistemelor semiprezidențiale în adoptarea și exercitarea stilurilor de *leadership* politic

Duverger a introdus și un model analitic, deosebit de utilizat în studiile asupra semiprezidențialismului. El cuprinde patru caracteristici: două exogene – (a) conținutul efectiv al constituției și (b) combinația dintre tradiție și circumstanțe – și două endogene – (c) compoziția majorității parlamentare și (d) poziția președintelui în raport cu această majoritate (Duverger, 1980, p. 167).

Pornind de la observația că constituțiile nu sunt identice, îndeosebi în privința prevederilor ce vizează puterea președintelui, și analizând indicatorii puterii prezidențiale, Duverger a ajuns la concluzia că, de pildă, Franța este penultima din această perspectivă, dar că președintele francez exercită în practică puteri mult mai mari decât omologii lui din celelalte țări. Astfel, deși constituțiile dețin un rol important pentru aplicarea puterilor prezidențiale, ele rămân pe locul al doilea în raport cu celelalte trei caracteristici ale modelului analitic și, deși sunt respectate, practica politică este separată prin multe diferențe de ce este scris în constituție (Veser, 2004, p. 45sq). Diferența este explicată fie prin faptul că președintele nu își exercită puterile cu care l-a împuternicit constituția sau „le lasă să cadă într-o stare de temporară neîntrebuințare” atunci când practica nu oferă ocazii pentru aplicarea tuturor dispozițiilor constituționale, fie prin faptul că președintele depășește în aplicarea prerogativelor sale normele scrise atunci când guvernul este de acord, de fapt, să se supună dispozițiilor prezidențiale. Duverger relevă influența „combinației de tradiții și circumstanțe” asupra aplicării puterilor constituționale pornind de la teza că „din punct de vedere juridic, practica unui

regim nu creează realmente lege [scrisă] decât dacă un consens general este stabilit în acest sens în decursul istoriei”, precum în Marea Britanie.

Asupra impactului factorilor endogeni Duverger a stabilit ca regularitate că în țările fără o majoritate parlamentară există cel mai însemnat acord între litera constituției și practica politică, situație care îl pune pe președinte într-o poziție intermediară, „nici figură ceremonială, nici atotputernic”, ca în cazul Republicii de la Weimar, Finlandei și Portugaliei. Diferența însă dintre constituție și practică se întâlnește în țările cu majoritate parlamentară coerentă și stabilă continuă, care fie îl plasează pe președinte într-o poziție dominantă, fie îl limitează pe „capul parlamentar al statului” la un statut simbolic. Diferența depinde de poziția președintelui în relație cu majoritatea parlamentară. Regularitatea pe care o stabilește Duverger este că într-un parlament cu o majoritate disciplinată președintele controlează în același timp legislativul și executivul și îl poate reduce pe premier la funcția de „șef de personal”, dacă el (președintele ales) este cel care a format majoritatea întrucât a candidat din poziția de lider al unui partid. Ca urmare, în țările cu majoritate sau cvasimajoritate parlamentară disciplinată, președintele poate acționa prin îndepărtare de la prevederile constituționale, dar și printr-o „distanțare folosită în direcția opusă”.

Modelul analitic duvergerian reușește, pe de o parte, să atenueze predominanța criteriului formal al dispozițiilor constituționale și, pe de alta, să prezinte premisele unei interpretări a funcționării sistemului prin „faze alternante” și coabitare.

Capitolul III

Strategiile și stilurile de leadership prezidențial și prim-ministerial în România între 1990 și 2012

1. Strategia leadership-ului „de tranziție. Leadership-ul paternalist-autoritar. Ion Iliescu – „figura dominantă”

Neîndoielnic, primele două mandate prezidențiale s-au constituit ca parte a unei strategii de leadership „tranzițional” la nivel politic, economic, valoric, în cea mai dificilă perioadă a României postcomuniste. Este vorba de o perioadă a schimbărilor și „trecherilor” radicale, dificile, anarhice, a turbulențelor, confuziei și contestării, cu multe elemente necunoscute, dominată însă de o acerbă luptă pentru putere. Practic, după „revoluția în direct”, Ion Iliescu a fost chemat să gireze începutul procesului de delegitimare a comunismului și de legitimare a „noii puteri”, procesul de bulversare a valorilor și de adoptare a unor noi valori, în contextul interpretărilor disociate și dezbaterilor susținute în media. Accentul în această mediatizate a fost pus permanent pe lideri, pe cei care au participat la înlăturarea lui Ceaușescu/pe cei de la vârful puterii instituite și de la vârful opoziției, pe cei previzionați să ajungă în vârful puterii. De altfel, dintre cei care au asistat la condamnarea rapidă și „cei câțiva care au asistat la execuție – necunoscuți publicului la acea dată – unii au ajuns să joace un rol major în istoria postcomunistă a României” (Mungiu-Pippidi, 2006, p. 312).

Considerat anterior „unul dintre cei mai probabili candidați pentru succesiunea lui Ceaușescu” și „neîndoielnic, favoritul aparatului de partid” (Tismăneanu, 2013, p. 79), Ion Iliescu a fost identificat imediat după „căderea” lui Ceaușescu cu statul. Dat fiind că a fost primul lider care a apărut la televizor după „fuga” lui Ceaușescu și care a avut audiență maximă în timpul transmisiei, o categorie importantă a populației, cea preponderentă din mediul rural, „i-a atribuit toate câștigurile pe care Revoluția din 1989 le-a adus și l-a portretizat ca pe o figură paternală pozitivă, un politician puternic, echilibrat, de încredere și cinstit” (Mungiu-Pippidi, 2006, p. 325). Pentru o categorie considerabil mai restrânsă Ion Iliescu era „un fost aparatcik liberal care a primit puterea de la armată în 1989” (Mungiu-Pippidi, 2006, p. 315).

Mediatizat intens și în portretizări contradictorii începând din 22 decembrie 1989, Ion Iliescu a relevat o capacitate deosebită de autocontrol în contextul complex de schimbare totală a societății. A acceptat doar o mediatizare ca lider individual, ca „prim lider”, și nu ca persoană particulară cu alte interese decât cele ale națiunii. Dincolo de relația conflictuală și atitudinea reticentă și uneori ostilă față de presă, a lăsat să transpară pentru public o anumită austeritate inclusiv în viața personală și și-a declarat recurent atașamentul pentru stabilitate. I s-a recunoscut un anumit „magnetism” mai ales în relația cu publicul de stânga, chiar o anumită carismă și dibăcie în utilizarea lor și în

mobilizarea cu mare eficiență a pasiunilor colective. În afara discursului specific de stânga (Tismăneanu, 2013, p. 104) cu care a fost prezent în media, de propensiunea pentru tema democrației – pe care a înțeles-o dintr-o perspectivă mai curând holistă – și a problemelor globale ale epocii contemporane, a refuzat constant, așa cum observa unul dintre interviuvatorii lui, discuția „pe teritoriul subiectivității” și al referirilor concrete, s-a dovedit complet refulat din perspectiva simțămintelor și dorinței de comunicare a lor, fiind un „expert al clarobscurului”, pe care „îl cultivă cu minuție și meticulozitate” (Tismăneanu, 2013, p. 22), și al „raționalizărilor ideologice”. Cum cu deosebită îndreptățire s-a remarcat, relația sa „simbiotică desăvârșită” a fost „cu puterea”, politica fiindu-i, „napoleonic vorbind, destinul”, dincolo de background-ul profesional (Tismăneanu, 2013, p. 150).

A devenit „figura politică dominantă” a perioadei 1990-1996 datorită notorietății și legitimității „uriașe” din alegeri (85,07% din voturi în 1990 și 61,46% în 1992) și din participarea la transformarea sistemului politic din România. „Prestigiul, influența, autoritatea și puterea «părintelui fondator» al republicii postcomuniste, Ion Iliescu, erau imense și deja consolidate înaintea votării primei Constituții democratice, cea din 1991” (Pavel, 2010, p. 4). Stilul de leadership pe care l-a adoptat a fost cel paternalist-autoritar, după schema de clasificare a lui James David Barber Iliescu încadrându-se într-o oarecare măsură în categoria caracterului prezidențial activ-adaptativ: încrezător în sine, creându-și oportunități de acțiune și bucurându-se de exercițiul puterii, accentuând „stăpânirea rațională a mediului” și folosind puterea pentru a obține rezultate benefice. În clasificarea stilurilor de leadership funcție de reactivitatea la constrângeri, deshiderea la informație și motivație, propusă de Margaret Hermann, Președintele Iliescu se situează în categoria „incremental” sau a creșterii graduale în ceea ce privește contestarea constrângerii și a deschiderii la informație, un stil de leadership focalizat asupra menținerii capacității de manevrare și a flexibilității, paralel cu învingerea obstacolelor; focalizat asupra problemelor, asupra amenințărilor și a rezolvării problemelor chiar dacă anumite situații par să ofere circumstanțe favorabile. Trăsăturile de personalitate coextensive unui asemenea stil de leadership politic sunt o „moderată” încredere că poate controla evenimentele, o „moderată” neîncredere în ceilalți și o „înaltă” nevoie de putere, de încredere-în-sine și de focalizare asupra sarcinii, ca și o „înaltă” tendință de favorizare a propriului grup.

Acest stil de leadership politic a fost coextensiv unui context în care a fost posibilă „hiperprezidențializarea” puterii: „guvernare unificată” – președintele, guvernul și majoritatea parlamentară aparținând aceleiași formațiuni politice – și Președinte

recunoscut drept lider al majorității parlamentare cu posibilitatea de a cumula puterea executivă și legislativă (Pasquino, 1997, 24-25). Ion Iliescu și-a consolidat poziția în raport cu guvernele succesive „slabe” sau „obediente”, numite și susținute cu ajutorul său și pe baza influenței sale politice în Parlament. Nu a fost nevoie să recurgă nici măcar la leadership-ul de tip tranzacțional. În stil paternalist, a controlat și „protejat guvernele”, adică așteptând loialitate și ascultare, a conlucrat și a controlat serviciile secrete, a gestionat un conflict intra-executiv cu Prim-ministrul „reformist” Petre Roman în sensul că demisia lui a fost interpretată ca rezultat al presiunilor informale exercitate asupra sa și al sprijinului oferit de Președinte forțelor rivale Prim-ministrului din interiorul propriului partid (FSN) și din Parlament, a supraviețuit unei cereri de demitere depuse în Parlament ca urmare a învinuirii că ar fi contestat deciziile juridice finale și irevocabile de recunoaștere a dreptului de proprietate asupra caselor naționalizate. Până la anunțul lui Petre Roman din martie 1992 de preluare a conducerii partidului („lider național al FSN”), care a și condus la scindarea formațiunii în FSN și FDSN, a fost liderul recunoscut al FSN, partid puternic prezidențializat, a încurajat influența prezidențială la toate nivelurile puterii, în luarea deciziei și în tratativele cu partenerii de guvernare, folosind inclusiv metode autoritare, impunerea unor decizii, controlul funcțiilor unor instituții și căutarea „consensului”. Este considerat drept conducătorul care a permis „inaugurarea” unui model de care a depins întregul proces de controlare a resurselor economice și de autoritate a statului, anume „a permis fie privatizările strategice scandaloase, care la rândul lor au facilitat apariția marilor averi postcomuniste, fie menținerea în viață a unor domenii și activități economice complet nerentabile, ambele făcute în beneficiul noii oligarhii politico-economice, compuse din foștii nomencluriști, foștii securiști, foștii birocrați comuniști din administrația centrală și din economia socialistă, care alcătuiau «rezerva de cadre» a fesenismului, cărora li se adăugau marii oportuniști politici și economici ai schimbării regimului politic, în frunte cu așa-ziii «revoluționari», dar și «oamenii de inițiativă» capabili să încalce orice reguli pentru a se îmbogăți rapid din «afaceri protejate» cu statul” (Pavel, 2010, p. 6-7). Acestea în condițiile în care, la începutul anilor 90, a existat o perioadă de declin dramatic în economie, de dezindustrializare radicală, de pierdere a industriei grele îndeosebi prin închiderea unor mari întreprinderi, prin privatizarea altora într-o manieră coruptă și contestată și prin concedieri masive. Se impune a fi subliniat că contextul a fost acela al unui mediu haotic, al unor guvernări lipsite de imparțialitate, al unor decizii macroeconomice nontransparente, al unui mediu dominat de corupție, clientelism,

favoritism, discriminare și sprijin excesiv acordat grupurilor speciale de interese. El a generat o dramatică scădere a standardului de viață și o incertitudine socială masivă.

A configurat „președinția puternică”, implicată în guvernare, fără riscul însă al „demantelării trăsăturilor guvernării constituționale”, dimpotrivă, prin încurajarea constituționalismului și a unui nou sistem instituțional „ca vehicul al consolidării democratice în România” (Weber, 2001, p. 218), a girat alături de guvernele FSN și FDSN introducerea principiilor societăților democratice: alegerile libere, multipartidismul, piața liberă și a asigurat prima alternanță democratică la președinție. În consecință, cred că prezidențializarea puterii în perioada 1990-1996 s-a materializat în forme de autonomie individuală și de concentrarea a puterii pe care Președintele le-a folosit „inedit”, anume pentru impunerea partidului nou format după schimbarea regimului politic, pentru obținerea stabilității politice și, desigur, pentru „îmbunătățire percepției publice – deopotrivă în România și în plan internațional – a regimului Iliescu ca continuator al fostului stat comunist” (Weber, 2001, p. 218). Din punctul meu de vedere formele de prezidențializare specifice intervalului 1990-1996 se datorează în măsură egală personalizării sau mediatizării datorate presei controlate de noua forță politică, cu excepția câtorva ziare, contextului și leadership-ului politic autoritar.

Ion Iliescu și FSN au dominat alegerile prezidențiale și parlamentare în primii ani de după Revoluție, fapt care a atras constituirea unei forțe politice sau coaliții de opoziție. Legitimitatea „uriașă” a lui Ion Iliescu, rezultată din alegeri și din implicarea în transformarea sistemului politic al României, a fost folosită pentru „întărirea” poziției sale reale în raporturile cu guvernele succesive care s-au situat într-o poziție „slabă”, cu excepția guvernului condus de Petre Roman. Un conflict intraexecutiv s-a produs între prim-ministrul Petre Roman și președintele Ion Iliescu și a dobândit o formă „violentă” în septembrie 1991, confirmând parțial teza lui Thomas Sedelius că acest tip de conflicte este mai probabil în fazele timpurii de tranziție democratică decât în cele târzii (Sedelius, 2006, p. 68). Cred că diferențe de perspectivă dintre guvernul reformist Roman și forțele conservatoare ale FSN au existat încă de la începutul guvernării între cei doi lideri, atât în privința „obiectivelor”, cât și a „tacticilor” (Chun-hao Chang, 2011, p. 105-106) și că au primit forma unei competiții între lideri aparținând aceluiași partid care a degenerat într-un parcurs destul de rapid în registrul incompatibilităților. Acestea au devenit vizibile odată ce eforturile premierului de „câștigare a unui anumit grad de autonomie pentru el însuși” au fost încununuate de succes. „Depunerea mandatului” a fost pusă de analiștii politici nu doar în termenii efectului „presiunii străzii”, al manifestațiilor „scăpate de sub control”, ci și al presiunilor de ordin informal exercitate

asupra premierului, dat fiind că în Constituția României nu sunt prevăzute proceduri de rezolvare a conflictelor dintre președinte și prim-ministru. La momentul „depunerii mandatului”, lipsa sprijinului parlamentar pentru guvernul Roman a fost interpretată ca reflectare a sprijinului prezidențial acordat forțelor conservatoare ale FSN (care susțineau „capitalismul cu viteză mai redusă”, după expresia senatorului Vasile Dâncu), prin eludarea prevederii constituționale a neutralității și neimplicării politice. Sprijinul parlamentar constant de care s-a bucurat Ion Iliescu în timpul și după conflictul din 1991, și pe care l-a folosit după septembrie 1991 pentru a susține guvernele și premierii care aveau aceleași „obiective” și „tactici” (ceea ce din anumite perspective ar constitui condiția „obediinței”, din altele doar a „cooperării”) (Chun-hao Chang, 2011, p. 108), s-a adăugat „abilității președintelui de a controla serviciile secrete”, tipul de raportare prezidențială la aceste servicii și de control al lor constituind în decursul celor șase mandate un factor important în întărirea sau vulnerabilizarea democrației în România (Verheijen, 2004; p. 210).

Conflictul din care președintele Iliescu „a supraviețuit” premierului Roman s-a soldat, ca și în cazul celorlalți președinți implicați în conflicte intraexecutive, cu desemnarea unui prim-ministru „obedient” care, înainte de a fi desemnat, se situa pe o poziție ierarhic inferioară. Președintele Iliescu l-a desemnat pe Theodor Stolojan și, în urma alegerilor parlamentare, pe Nicolae Văcăroiu, model urmat de președintele Constantinescu prin desemnarea lui Mugur Isărescu în 1999 și de președintele Băsescu prin desemnarea lui Emil Boc în 2008.

Influența la nivelul tuturor palierelor puterii, implicarea în guvernare – în luarea deciziilor și în gestionarea relației dintre partenerii de guvernare (Verheijen, 2004, p. 209) – și apropierea de partidele „naționaliste și xenofobe” și de „criptocomuniști” au fost apreciate ca fiind principalele cauze care i-au atras președintelui Ion Iliescu, în țară și în mediile politice occidentale, o „reputație negativă” și care au contribuit în măsură apreciabilă la eșecul în alegerile din noiembrie 1996. Mandatul prezidențial dintre 1992-1996 a fost însă apreciat ca reliefând, într-o etapă complexă de mari clivaje politice, partidice și sociale, un președinte care a demonstrat că pluralismul funcționează în România la fel ca în orice societate democratică, dar „care a încurajat mentalități și metode autoritare”, un președinte care considera că „unificarea și consensul sunt panaceul inevitabil pentru depășirea tranziției” (Fati, 2000, p. 2), „un președinte puternic și o guvernare slabă”, creșterea puterii reale a președintelui datorându-se precarei susțineri parlamentare a guvernelor Văcăroiu. Acest mandat este considerat drept o

completare a „fazei de dezvoltare a unui nou sistem instituțional în România” (Verheijen, 2004, p. 196).

2. Strategia „de normalizare graduală” și „stabilizare politică”.

Leadership-ul democratic. Emil Constantinescu – „figura academică”

Mandatul Președintelui Emil Constantinescu a fost dominat de efortul de continuarea a stabilizării politice și de normalizare a societății și a climatului politic. Strategia lui a fost de democratizare în continuare a societății, de normalizare și stabilizare a instituțiilor funcționale. Obiectivele au fost ample în planul politicii externe, în cel al consolidării economiei de piață, al privatizării economiei sau al reformei economice.

Emil Constantinescu, o figură „atipică”, „academică” în viața politică, a susținut democrația liberală și valorile statului de drept. Rafinat și manierat, preocupat de propria imagine (Tismăneanu, 2013, p. 27), a marcat o „completă schimbare în stilul politic”. Sprijinit de presă, cu care a întreținut o bună relație în prima parte a mandatului, Președintele Constantinescu a fost mediatizat și impus ca o personalitate cu vocație intelectuală, „înclinat spre abstracții, spre mirajul conceptelor” (Tismăneanu, 2013, p.163), dar și mai spontan și deopotrivă mai umoral, mai puțin pragmatic și mai puțin tactician decât ceilalți Președinți.

Câștigător (cu 54.41% din voturile exprimate) prin eforturile unite ale unei largi coaliții anticomuniste de partide și asociații civice, de organizații nonguvernamentale și de mișcări sindicale din țară și din străinătate, Emil Constantinescu s-a bucurat de încrederea Occidentului. S-a considerat că prin natura sistemului și stilul de leadership inițiate în 1996 „România a intrat în faza de stabilizare politică” și de „normalizare graduală” (Verheijen, 2004, p. 212). Majoritatea parlamentară confortabilă, dar nu „solidă” (aproximativ 60%), asigurată prin cooperarea parlamentară și guvernamentală cu Uniunea Social Democrată (PD-ul lui Petre Roman și PSDR-ul istoric) și un acord de solidaritate cu UDMR s-a reflectat într-o compoziție eterogenă a guvernului și în caracterul problematic și agonistic al coaliției de guvernare. După Dan Pavel, „numeroasele partide componente ale coaliției au încercat să-și împartă resursele care stătuseră pînă atunci doar la dispoziția partidului hegemonic... Luptele pentru resurse și cramponarea de putere a principalelor partide de guvernămînt au avut darul de a menține coaliția vreme de patru ani, dar și de a o submina” (Pavel, 2010, p. 9). După adâncirea și

permanentizarea conflictului dintre PD și PNȚ și demisia Prim-ministrului Victor Ciorbea, după episodul „stării de urgență” decretate de Președinte ca urmare a celei de „a cincea mineriade” și după declanșarea crizei coaliției, crizei de guvernare și crizei politice, printr-o decizie fără precedent, neconstituțională, decretul prezidențial nr. 426/13 decembrie 1999, Prim-ministrul Radu Vasile a fost demis, după anunțul retragerii încrederii și sprijinului politic al PNȚ pentru el. Urmare a demisiei forțate neconstituțional de președinte, PNȚCD a pierdut funcția de premier, a pierdut poziția dominantă în CDR sau „autoritatea formală asupra coaliției guvernamentale” și ponderea în privința grupurilor parlamentare. Mai apoi, prin ridicarea pragului electoral și prin retragerea din cursa prezidențială a lui Emil Constantinescu, PNȚCD a ratat intrarea în Parlament. Eroarea de a-l demite pe premier la presiunile conservatorilor țărăniști s-a singularizat, desigur, dar a fost parte a unui mandat în care președintele, deși a dorit „creșterea autorității instituției prezidențiale”, nu a găsit cele mai bune mijloace și instrumente de a „da consistență” rolului și funcțiilor sale constituționale (Fati, 2000, p. 5, 8).

În general a adoptat stilul democratic de leadership, evident favorabil autonomiei guvernului în luarea deciziei și a altor instituții publice, independenței media, libertății de opinie în general, respectării și nonintervenției în configurarea sistemului de partide. Președintele a respectat „diviziunea muncii” în cadrul executivului, s-a abținut să intervină „deschis” în problemele guvernării, în special în cele ale reformei economice, a fost activ în principal în „marile proiecte” de politică externă. Stilul său a fost apropiat chiar de modelul de leadership *laissez-faire* pe măsură ce a avut din ce în ce mai puține consultări cu deținătorii pârghiilor politicii interne și externe și uneori a prezentat puncte de vedere diferite de ale lor. În clasificarea caracterelor prezidențiale propusă de James David Barber, Emil Constantinescu se încadrează în categoria pasiv-conformist, adică optimist în mod superficial, caută să fie iubit, este ușor de manipulat, are scăzută stimă-de-sine, reacționează mai curînd decît să inițieze. În clasificarea propusă de Margaret G. Hermann, Emil Constantinescu se situează în categoria stilului de leadership „acomodativ”, adaptativ, care respectă constrîngerile, este deschis la informație, este focalizat deopotrivă asupra problemelor și a relaționării, asupra amenințărilor și rezolvării problemelor, chiar dacă anumite situații pot părea că oferă oportunități. În această grilă trăsăturile de personalitate se prezintă astfel: încrederea că poate controla evenimentele, încrederea-în-sine și focalizarea asupra sarcinii sunt „joase”, nevoia de putere și neîncrederea în alții sunt „moderate”, după cum complexitatea conceptuală și tendința de favorizare a propriului grup sunt „înalte”.

În timpul mandatului Președintelui Constantinescu nu au fost experimentate conflictele intraexecutive (deși s-a manifestat un atroce conflict intraguvernamental) și nici tendințe de prezidențializare. Personalizarea mediatică moderată a Președintelui Convenției Democratice, ca și stilul său de leadership, au reușit să „schimbe imaginea instituției prezidențiale, care a apărut mai democratică, dar în același timp mai slabă și mai ezitantă” (Fati, 2000, p. 2), Emil Constantinescu ilustrând o președinție lipsită de capacitatea rapidă de decizie și de tenacitate, care s-a reflectat și în dezastrul politic al celui mai important partid istoric, PNȚCD, și al Convenției Democratice care s-a creat în jurul lui.

3. Strategia „de echilibru”. Leadership-ul tranzacțional și variabilitatea decizională. Ion Iliescu – „figura patriarhală”

Revenirea la putere a PDSR și la președinția României a lui Ion Iliescu în decembrie 2000, în contextul „sfârșitului politic” al Convenției Democratice și al „vârfului de formă electorală a PRM”, a reflectat poziția puternică a PDSR pe scena politică națională. El a sprijinit un guvern monocolor, minoritar, susținut și de PNL și UDMR, mandatul marcând o perioadă de stabilitate politică paralelă uneia de creștere economică. Guvernul Adrian Năstase a trecut prin patru remanieri, prima reprezentând diminuarea numărului de miniștri de la 24 la 14. Premierul, considerat drept un lider pragmatic, experimentat, „cu inteligență politică recunoscută”, fără a uza de „populismul” practicat de președintele Iliescu, a condus „cu mână forte” un partid „mai eficient” și mai disciplinat „decât altele”, care domina viața politică, fiind în consens politic cu președintele Ion Iliescu. A înregistrat o serie de succese în politica externă – în principal aderarea la NATO și încheierea negocierilor de aderare a României la UE –, în politica internă de privatizare a marilor obiective economice, de descentralizare a finanțelor publice, de investiții publice în construcții, dar și de revizuire a Constituției, apariție a Codului fiscal și înființare a Parchetului Național Anticorupție. În comparație cu premierii din mandatele trecute, influența premierului Adrian Năstase a fost mult sporită. Ea s-a datorat nu doar calității sale de lider al celui mai puternic partid din Parlament, ci și schimbării stilului de conducere al președintelui Iliescu, mult mai „deschis” perspectivei tranzacționale, mai puțin „implicat” în actul de guvernare și mai puțin inflexibil, în același timp mai sensibil la promovarea metodelor democratice și a variabilității decizionale. Cu toate acestea, în dorința de a păstra o poziție strategică în mecanismul puterii, de „lider foarte puternic în PSD”, Ion Iliescu a respins inițiativa

premierului de organizare a alegerilor legislative anticipate, vehiculată după anunțul președintelui că rămâne în viața politică la expirarea mandatului său, prin aceasta clarificând raportul de forțe în cadrul partidului. S-a considerat că această demonstrație tactică marchează atenuarea sau încheierea unui „conflict mai vechi pentru poziții și influență, declanșat mai întâi de anturajele celor doi” (Tănase, 2002), în ciuda acuzațiilor aduse guvernării PSD de limitare a libertății presei și de corupție. La începutul anului 2003, guvernul anunța aceleași priorități cu cele ale președintelui și un punct de vedere comun între guvern, PSD și președinție. Cu toate acestea, în prima parte a anului 2004 „disensiunile dintre guvern și președinte” s-au accentuat, ca și criticile vehemente ale lui Traian Băsescu („sistemul ticăloșit”, „corupția endemică”) și ale Alianței D.A. – creată ca alianță electorală în 2003 din PNL și PD – la adresa guvernului Nastase și a corupției din PSD.

După alternanța la putere din 1996, în ultimul său mandat prezidențial Ion Iliescu nu a recurs la nici unul dintre elementele care se constituie în indicatori ai prezidențializării. Limbajul, comportamentul și raportarea la componentele puterii și la instituții s-au modificat semnificativ. Deși partidul de proveniență, PDSR, și-a reafirmat poziția puternică pe scena politică, Președintele a practicat un stil de leadership mai „deschis” către o perspectivă tranzacțională, mai puțin „implicat” în guvernare și mai puțin inflexibil, mai relaxat în termeni ideologici și conciliator în privința trecutului, a personalităților și instituțiilor interbelice și, în același timp, mai receptiv în promovarea metodelor democratice și a descentralizării luării deciziilor. Cred că se poate afirma că în ultimii doi ani de mandat, Ion Iliescu a subscris unui model patriarhal de comportament politic, a cultivat în continuare simplitatea, respectabilitatea și principiile recunoscute. S-a considerat el însuși o figură patriarhală, venerabilă, cu discipoli și merite recunoscute și cu vocație necontestată de lider, de sfătuitor înțelept, de vizionar politic și de maestru în „ingineria politică”. În această linie, și-a consolidat imaginea de politician dezinteresat de afaceri, bogăție și interese materiale, de lider „sărac și curat”, a criticat „capitalismul de cumetrie”, corupția și ineficiența administrativă de dreapta sau de stânga, a deplâns politizarea luptei împotriva corupției, s-a delimitat de greșelile trecutului și de anumite poziții radicale a căror cauze a încercat să le explice. Ca urmare, cred că acest tip de comportament politic și de stil de leadership poate fi inclus într-o strategie generală a „echilibrului” nu doar în privința puterii executive ci și a vieții politice și civile. Raportat la clasificarea caracterelor prezidențiale propusă de James David Barber, Ion Iliescu se menține în același tip de caracter activ adaptativ, însă în clasificarea lui Margaret Hermann, liderul PSD se situează în categoria „incremental-

charismatic” care respectă constrângerile, este deschis la informație, este focalizat asupra problemelor și a relaționării, ca și asupra rezolvării de probleme. În ceea ce privește trăsăturile de personalitate, pentru Ion Iliescu încrederea că poate controla evenimentele este „redușă”, nevoia de putere, focalizarea asupra sarcinii și neîncrederea în alții sunt „moderate”, iar încredere-în-sine, complexitatea conceptuală și tendința de favorizare a propriului grup sunt „înalte”.

4. Strategia „de criză”. „Președintele-jucător” și conflictul intra-executiv. Leadership-ul autocratic versus leadership-ul „situațional”. Traian Băsescu – „figura agonistică”

Dacă alegerile legislative din 2004 au fost marcate de modificări majore în sfera sistemului electoral, în primul rând prin introducerea votului uninominal mixt, perioada care a urmat a fost dominată de manifestarea unui conflict acutizat între Președinte și Premier, culminat prin votarea în Parlament a suspendării președintelui.

În 2004 nici „clivajul comunism-anticomunism” și nici „factorul ideologic” nu au mai jucat vreun rol în structurarea alegerilor, tema corupției monopolizând campania liderului „populist carismatic nonideologic” Traian Băsescu (51, 23% din voturi), el însuși notoriu din acest punct de vedere din cauza „dosarului Flota”¹, și a celor

¹ Un dosar care a conț inut 130 de volume asupra infracț iunilor economice reț inute în sarcina a 80 de inculpaț i, printre care, „ca prim responsabil”, Traian Băsescu ca ministru al Transporturilor. Prejudiciul iniț ial reț inut în dosar a fost de 324 de milioane de dolari (275 de milioane de euro), conform expertizei din 2003 (care a costat statul român 11.000 de euro la nivelul anului 2004). Acest prejudiciu a fost generat prin „pierderea” de către statul român a „16 nave maritime-mineraliere de mare capacitate în urma încheierii unor contracte derulate fraudulos prin asocierea CNM Petromin SA Constanța cu grupul de firme private Torvald Klaveness Oslo din Norvegia” în compania mixtă Petroklav Inc. Bahamas, cu sediul în Liberia și Bahamas, avându-l ca preș edinte al comitetului director pe Traian Băsescu, fost director general al Inspectoratului de Stat al Navigației Civile, subsecretar de stat în Ministerul Transporturilor și ministru al Transporturilor. Compania mixtă Petroklav Inc. Bahamas, constituită fără acordul Guvernului României, a „dispus în mod nelegal vânzarea”, „cu preț uri care începeau de la un dolar”, navele flotei române, începând cu aprilie 1991. Dosarul a fost înaintat instanței supreme în 2004, în rechizitoriul societatea mixtă Petroklav Inc. Bahamas fiind catalogată drept „laboratorul» în care au fost concepute crearea structurilor din offshore Liberia și ingineria comercialo-financiară a funcț ionării” lor. După decizia definitivă din decembrie 2005 a completului de 9 judecători de la instanț a supremă, care solicita trimiterea în judecată a celor 80 de personae implicate, „dosarul Flota” a fost retrimis la DNA pentru refacerea rechizitoriului, întrucât acesta era confirmat nu de fostul procuror general Ioan Amarie, ș eful PNA, ci de adjunctul acestuia, Gheorghe Suhan, aș a cum cerea articolul 209 din Codul de Procedură Penală . În condiț iile în care în august 2005 PNA s-a transformat în DNA și conducerea a fost preluată de alț i procurori, dosarul a fost restituit anchetatorilor de la Înalta Curte de Casație și Justiție sub pretextul abrogării articolul 209 din Codul de Procedură Penală. Deș i noua lege stipula că regularitatea actului de sesizare a instanței se face de către ș eful secției de parchet, noul ș ef al DNA, Daniel Morar, nu a refăcut rechizitoriul, ci a dispus o re-expertizare financiar-contabilă, contra unui onorariu de 40.000 de dolari plătit de statul român, în 2007. Concluzia noii expertize a fost „prejudiciu zero”, ca urmare 79 dintre inculpaț i au fost scoș i de sub urmărirea penală în decembrie 2007, mai puț in Traian Băsescu, „apărat în fața justiției” de imunitatea oferită de funcția de preș edinte. În ianuarie 2015, după încheierea celui de-al doilea mandat de preș edinte al lui Traian Băsescu, „dosarul Flota” a fost clasat „din lipsă de probe”, motivarea procurorilor DNA fiind că pentru infracț iunile de „abuz în serviciu, fals intelectual și delapidare”, de care era învinuit Traian

două coaliții electorale de partide care s-au înfruntat: Uniunea Națională, formată din PSD și PUR, și Alianța D.A. Spre deosebire de Uniunea Națională, Alianța D.A. avea „statutul juridic” al unei „alianțe politice”. Prin prisma acestui statut a fost interpretat rezultatul alegerilor – 41% din voturi pentru Uniunea Națională (PSD și PUR), 34% pentru Alianța D.A (PNL și PD). PSD a apărut drept „învingător clar”, în virtutea celor 160 de locuri în Parlament, doar „în termeni de *partide* politice”, iar Alianța DA, cu cele 161 de locuri, „în termeni de *alianțe* politice”. În condiții similare, un președinte francez, adică orice președinte francez, ar fi numit un prim-ministru din partea opoziției care controlează majoritatea în parlament (Lin, 2011, p. 75), întrucât, așa cum arăta Sartori, în Franța coabitarea a fost posibilă, iar acordul bicefal francez s-a dovedit a fi „o mașinărie în măsură să evite eșecul” (Sartori, 2008, p. 178) și întrucât, în regimurile semiprezidențiale, Parlamentul „deține puterea” prin „majoritatea” care decide asupra unui program de partid și votează guvernul. În România sfârșitului de an 2004 s-au mai creat însă două „majorități” în afara celei rezultate din alegerile de la 28 noiembrie 2004. La 6 decembrie 2004 PSD și UDMR au conturat un acord pentru constituirea unei majorități parlamentare și guvernamentale. La aceeași dată PSD și PUR au luat decizia de a amâna negocierile pentru formarea guvernului până după încheierea alegerilor prezidențiale, Adrian Năstase considerând că pentru moment există o majoritate parlamentară. După victoria sa „suprinzătoare”, „strânsă și neașteptată” (BBC, 15 decembrie 2004), fostul lider al opoziției Traian Băsescu s-a angajat în crearea unei „majorități confortabile”, a invitat PUR și UDMR să examineze posibilitatea de a se alătura Alianței pentru formarea „altei majorități parlamentare”. În răspunsul inițial (14 decembrie 2004) PUR a menționat „moralitatea politică” care motivează rămânerea alături de PSD. La insistențele lui Traian Băsescu și la amenințarea cu alegerile anticipate, UDMR, în virtutea „priorității acordate stabilității politice”, a renunțat la protocolul de colaborare cu PSD (16 decembrie). PUR a sprijinit în continuare PSD prin votarea candidaților săi, Adrian Năstase și Nicolae Văcăroiu, la președinția Camerei Deputaților și la cea a Senatului (20 decembrie), prin aceasta contribuind, alături de PRM, la o majoritate parlamentară, a doua, „complet circumstanțială”, de 55,2% din locuri. După nominalizarea lui Călin Popescu-Tăriceanu pentru funcția de prim-ministru (23 decembrie 2004), PUR s-a alăturat ADA-UDMR și a contribuit la constituirea unei a treia majorități parlamentare – „soluția imorală” –, de 51,4%. Această trecere „de la o

Băsescu, „faptele nu există”, aprobările pentru vânzarea navelor fiind date de Fondul Proprietății de Stat (FPS) etc., în privința delapidării „răspunderea penală fiind prescrisă la data de 30 septembrie 1999, ca urmare a intrării în vigoare la data de 1 februarie 2014 a noului Cod Penal, conform căruia maximul special al pedepsei pentru infracțiunea de delapidare a fost redus la șapte ani”, conform precizărilor DNA. A se vedea de pildă Digi 24 HD, „Dosarul «Flota» a fost clasat”, 22.01.2015.

majoritate de centru-stânga (PSD-UDMR-PUR-minorități, de 51,2%) la o majoritate de centru-dreapta (ADA-UDMR-PUR-minorități, de 41,4%) a fost operată în mai puțin de o lună” și „poate fi explicată prin oportunistul cinic de a trece de partea învingătorului sau prin normala funcționare a partidelor politice: căutând reprezentarea politică” (Müller, 2007, p. 55-57). „Fabricarea unei majorități”, în lipsa unui partid dominant, prin anihilarea înțelegerilor electorale (PSD-PUR) și a acordurilor politice (PSD-UDMR) relevă natura oportunistă a sistemului de partide, probată din nou nu doar în martie 2007, când PD a fost exclus din guvern de PNL prin ceea ce Emil Boc a considerat a fi fost „ruperea protocolului Alianței”, ci și în cursul anului 2008, când PSD a încheiat o nouă alianță cu PC (fost PUR până în 2007) pentru alegerile parlamentare, și mai ales în 14 decembrie 2008, când alianța PSD-PC încheie un acord pentru guvernare cu PD-L.

De fapt, alegerile din 2004 și cele din 2008 „au fixat un rol determinant pentru Președintele României în numirea guvernului și în constituirea unor majorități parlamentare de sprijin” (Dima B., 2010, p. 35), în ciuda rolului predominant pe care Constituția îl prevede pentru Parlament. Este evidentă din acest punct de vedere marea deosebire dintre modul în care au procedat președinții români și cei francezi.

Pe de altă parte, oportunistul clasei politice, actuala distribuție decalată a alegerilor parlamentare și prezidențiale și „prezidențializarea partidelor” au contribuit la „favorizarea rolului de «implicat» al Președintelui în procesul de formare a guvernului” (Müller, 2007, p. 58). Este vorba, așadar, de un fenomen de prezidențializare care este coextensiv unuia de „obediință politică”.

Traian Băsescu a considerat că, fiind ales direct de popor, „are dreptul să decidă asupra partidului cu care vrea să lucreze astfel încât propriul program promovat în timpul alegerilor să devină realitate” și a exprimat constant în timpul mandatului guvernului Tăriceanu acest imbold cerând guvernului să demisioneze pentru organizarea alegerilor anticipate care să configureze o majoritate parlamentară confortabilă – necesară trecerii proiectelor de lege legate de aderarea la Uniunea Europeană.

Ca urmare, exemplul cel mai reprezentativ în privința prezidențializării puterii este desigur fostul ministru în mai multe guverne, primar al Bucureștiului, președinte de partid, președinte de țară Traian Băsescu. Cazul este ilustrativ desigur pentru măsura în care un lider cu amplă *vizibilitate concentrată*, mediatizat deopotrivă și în forme de personalizare *privatizată* sau *intimizată*, prezent pe scena politică din decembrie 1989 și ocupant al celei mai înalte funcții în stat, a reușit să concentreze în jurul lui o putere hipertrofiată în raport cu cea formal-constituțională. Metodele au fost creșterea controlului asupra partidului de proveniență (PD) și a autonomizării intrapartidice

proprii și, apoi, între 2009-2014, a autonomizării intraexecutive. Probabil acesta este cel mai relevant exemplu de prezidențializare partidică din România – cu excepția lui Vadim Tudor – de „împuțernicire a președintelui asupra partidului”, de delegare de către partid a unei considerabile libertăți de acțiune liderului pentru a modela strategiile electorale și de guvernare. De asemenea, este probabil cel mai relevant exemplu de „depunere” a autorității executive într-un „președinte ales în mod direct”, de concentrare a puterii într-un singur agent politic.

Consider tipul de leadership politic practicat de Președintele Băsescu ca fiind autocratic și ca ilustrând toate cele trei „fețe” ale prezidențializării; *de partid, executivă și electorală*. În primul său mandat s-a implicat în procesul formării guvernului, în fabricarea (în mai puțin de o lună) a unei majorități parlamentare „confortabile”, în ruperea unor partide (PUR, UDMR) din protocoalele de cooperare existente, în încurajarea și promovarea oportunistului și navetismului politic, în fragmentarea sistemului de partide (UNPR din PSD, PLD din PNL). Pe fundalul unui oportunism crescut al clasei politice, Traian Băsescu a procedat la prezidențializarea ultimului său partid de proveniență (PD), el fiind recunoscut drept liderul *de facto* al partidului, „dirigintele” care a distribuit (predominant în al doilea mandat) funcții politice și de stat celor mai obedienți membri de partid și oamenilor lor de încredere. Explicit, Emil Boc, succesorul lui Băsescu la conducerea partidului, a caracterizat PD nu prin vreun element doctrinar ci ca „partidul din jurul unui om”. În acest fel, al doilea mandat prezidențial al lui Traian Băsescu s-a dovedit pe deplin ilustrativ pentru politica deosebit de activă a numirilor pe criterii politice, pentru nerespectarea cerinței minime de *imparțialitate* în numirile în funcțiile de conducere ale instituțiilor publice și în exercitarea puterii publice, adică politica clientelară, favoritismul, discriminarea și sprijinul excesiv al grupurilor speciale de interes, o perioadă de colonizare și partinizare a multor segmente instituționale importante. După criteriile clasificării caracterului prezidențial realizate de James David Barber, Traian Băsescu reprezintă a natură „compulsivă”, o natură caracterizată drept obsesivă, care folosește puterea ca mijloc de autorealizare, consumă o mare cantitate de energie pentru obligații din care obține puțină bucurie, este preocupat dacă eșuează sau reușește, are o redusă stimă-de-sine, este înclinat către rigiditate și conducere extremă, are o problemă în a gestiona agresiunea. În clasificarea Margaretei Hermann, atât în mandatul 2004-2009, cât și în mandatul 2009-2014, Băsescu reprezintă stilul expansionist de leadership, caracterizat prin respingerea constrângerilor, „închiderea” în privința informațiilor, focalizarea asupra informațiilor și eliminarea potențialelor amenințări și probleme. Într-un astfel de stil de leadership, încrederea că

poate controla evenimentele este „înaltă”, ca și nevoia de putere și de încredere-în-sine, focalizarea asupra sarcinii, tendința de favorizare a propriului grup și neîncrederea în alții. În schimb, complexitatea conceptuală este „redușă”.

Așa cum este de notorietate, declarația care a marcat probabil în măsură copleșitoare politica din România ultimului deceniu a fost anunțul Președintelui că înțelege să fie un „președinte jucător”, adică *partes* a guvernării și a „jocului” politic. Anunțul semnifică desigur intenția Președintelui de a urma o altă logică decât cea trasată de Constituție pentru puterea prezidențială. După numirea ca Prim-ministru a lui Călin Popescu Tăriceanu, Traian Băsescu a considerat că, fiind ales direct de popor, „are dreptul să decidă asupra partidului cu care vrea să lucreze astfel încât propriul program promovat în timpul alegerilor să devină realitate” și a exprimat constant în timpul mandatului guvernului Tăriceanu acest imbold cerând guvernului să demisioneze pentru organizarea alegerilor anticipate care să configureze o majoritate parlamentară confortabilă – necesară trecerii proiectelor de lege legate de aderarea la Uniunea Europeană. Președintele a trasat sarcini guvernului, l-a „presat mediatic”, s-a implicat în negocieri pentru a-și consolida poziția și a fi prezent constant în media, a atacat agresiv încă din 2005 „grupurile de interese”, ale celor din media și ale celor din jurul guvernului, pretinzându-se „cenzor” al guvernului în numele poporului, pentru ca treptat să „îmbogățească” formele de deteriorare a relației intraexecutive prin personalizarea conflictului, prin gesturi și afirmații ostentative, indezirabile, lipsite de eleganță. Președintele a respins nominalizarea premierului pentru funcția de ministru delegat pentru relația cu Parlamentul, a suspendat un ministru al apărării, a refuzat numirea unui ministru de externe și a ministrului justiției, a cerut premierului demisia unor miniștri și demnitari a căror activitate făcea obiectul unor cereri ale DNA de începere a urmăririi penale etc. În acest context disensiunile din coaliția guvernamentală au fost generate de acțiunile Președintelui, conforme modelului asumat public de „președinte-jucător”, implicat activ și eficient în procesele politice, și nu doar celui de „spectator bine intenționat”. Desigur, trebuie amintit în acest context că *background*-ul discursiv al asumării acestei poziții de „președinte-jucător” în România a fost unul de factură agonistă, „negatoare”, de confruntare, exprimată în „respingerea sistemului”, în enunțarea intenției de „eliminarea politicianilor corupți și mediocri”, îndeosebi a parlamentarilor, în instituirea unei relații directe cu poporul și în modificarea Constituției, prin „provocarea legitimității și a raționalității structurii constituționale existente” (Sedelius, 2006, p. 80). S-a singularizat prin frecvența participării la ședințele guvernului și prin apariția neanunțată în astfel de cadre, prin abordarea unor teme

irelevante, în afara ordinii de zi sau a urgențelor (Dima C., 2009, p. 48sq), prin critici lansate public la adresa guvernului, declarații ironice sau incriminatorii, total atipice pentru demnitatea funcției prezidențiale. Logica în care s-a înscris de fapt acest tip de discurs este cea de „competiție politică” cu premierul pentru „controlul ramurii executive a guvernului” (Protsyk, 2005, p. 19) și a „resurselor politice”. Această implicare ca „jucător” a fost considerată de o parte a ADA ca depășind limitele trasate de Constituție funcției prezidențiale, ca, de altfel, și de PSD, care a inițiat (la 18 ianuarie 2007) acțiunea de suspendare a președintelui Băsescu pentru acte și fapte de încălcare a Constituției. Curtea Constituțională nu le-a negat, dar nu le-a considerat grave, adică de natură să determine suspendarea din funcție, în schimb Parlamentul a decis, cu 322 de voturi, suspendarea sa din funcție. Referendumul (17 mai 2007) l-a reconfirmat pe președintele Băsescu. Rolul de „implicat” și de „președinte-jucător”, care i s-a reproșat în argumentarea suspendării, s-a datorat faptului că PD l-a recunoscut pe președinte conducătorul *de facto* al partidului (Müller, 2007, p. 58) și, prin aceasta, a mijlocit o conexiune președinte-guvern-Parlament care i-a permis lui Traian Băsescu să redimensioneze limitele funcției și atribuțiilor sale și, paralel, să așeze traiectul PD pe un făgaș „populist”. În condițiile existenței în Parlament a unei minorități „guvernamentale” (PNL, UDMR, minorități), a unei minorități „prezidențiale” (PD) și a unei minorități extremiste (PRM; PC), președintele Băsescu a trebuit să coabiteze cu guvernul Tăriceanu care, „în spatele scenei”, a negociat anumite forme de sprijin din partea PSD, partidul care avea „autoritatea” celei mai mari părți din Parlament (Müller, 2007, p. 58). De fapt, președintele Băsescu a respins *ab initio*, a dezavuat constant și a boicotat coabitarea, fiind incapabil să accepte avantajele conferite prin mecanismul democratic, finalmente firesc și transparent, al oscilării puterilor funcție de schimbarea majorității parlamentare. Președintele a preferat varianta conflictului intraexecutiv, alimentat prin interpretarea de o manieră specifică a prevederilor constituționale, în condițiile dispunerii fragmentate a partidelor parlamentare, ale capacității premierului și a opoziției parlamentare de afirmare a unui grad considerabil de autonomie decizională și, îndeosebi, în condițiile unui model comportamental „special”, pentru a folosi un eufemism.

Logica politică confrunțată a Președintelui și *leadership*-ul său agonistic, coextensive hipertrofierii puterii prezidențiale și hiperprezidențializării de la începutul celui de al doilea mandat până în 2012, au continuat și după cel de al doilea Referendum, în condițiile unor asidui prezențe mediatice.

Laitmotivul discursului prezidențial a fost în această privință „criza statului” care necesită noi mijloace constituționale de deblocare, argumentarea necesității adoptării unei noi Constituții fiind „pârghiile prin care [președintele] poate oferi o ieșire” în situații de „criză constituțională”, îndeosebi prerogativa prezidențială de a dizolva Parlamentul și de a refuza candidaturile de premier propuse, în situații de coabitare. Propunerile prezidențiale de modificare a Constituției au insistat asupra restructurării Parlamentului în sens monocameral și asupra reducerii numărului de parlamentari la 300. Se impune a fi specificat că *background*-ul partidic al acestei asumări a fost cel al manifestării unui partid puternic prezidențializat (Samuels, Shugart, 2009, p. 4) („partidul președintelui”), al unor importante segmente instituționale puternic „colonizate” și „partinizate”, al politicii deosebit de active de ocupare a funcțiilor pe criterii politice.

„Atmosfera otrăvită” de conflictele de la vârful puterii nu a fost specifică doar perioadei de coabitare a președintelui Băsescu cu guvernul Tăriceanu, ci și, ulterior, perioadei dominate de guvernele PD-L, Boc (I și II) și Ungureanu. Alegerile legislative din 2008 au decantat rezultate aproape egale ale PDL și ale Alianței PSD-PC, majoritatea „construită” prin semnarea „Parteneriatului pentru România” susținând un guvern PD-L–PSD condus de Emil Boc. Destituirea ministrului Dan Nica (2 octombrie 2009) prin decret prezidențial la propunerea premierului Emil Boc a atras demisia în bloc a miniștrilor PSD. Pentru prima oară în România postdecembristă un guvern, guvernul Emil Boc, a fost demis de Parlament în urma unei moțiuni de cenzură (13 octombrie) și tot pentru prima oară în istoria postdecembristă Președintele a desemnat pentru funcția de premier doi candidați: Lucian Croitoru, respins de Parlament, și un candidat afiliat politic, membru al PD-L, Liviu Negoită, care și-a depus mandatul după alegerile prezidențiale pentru ca președintele reales, Traian Băsescu, să-l desemneze din nou pe premierul demis Emil Boc (23 decembrie 2009).

Al doilea mandat al președintelui Băsescu, desfășurat în compania unor guverne compatibile și obediente – Emil Boc (demisionat la 9 februarie 2012 ca urmare a protestelor de stradă din ianuarie 2012) și Mihai Răzvan Ungureanu (demis la 27 aprilie 2012 ca urmare a moțiunii de cenzură depuse de USL) – dar în logica campaniei electorale urmate în cursul anului 2008. Disputele noului prim-ministru USL Victor Ponta cu președintele în privința reprezentării României la Consiliul European au degenerat într-o criză politică și constituțională care a culminat cu a doua suspendare în Parlamentul României a președintelui aflat în timpul celui de-al doilea mandat succesiv.

Spre deosebire de referendumul din 19 mai 2007 – când împotriva demiterii președintelui au votat 74,48% dintre alegători (6.059.315), la o prezență de 44,45% –, la referendumul național pentru demiterea președintelui României din 29 iulie 2012 au votat în favoarea demiterii 87,52% dintre alegători (7.403.836), la o prezență de 46,24% (1,32% din voturi fiind anulate, adică 111.842). Procentul prezenței reprezintă rezultatul raportării votanților la numărul persoanelor înscrise în listele electorale permanente comunicat de Biroul Electoral Central – 18.292.464. Susținătorii demiterii lui Traian Băsescu au contestat acest număr, susținând că numărul real al românilor cu drept de vot este mai mic decât cel anunțat oficial, fapt demonstrat, de altfel, în iulie 2013, când au fost date publicității rezultatele recensământului populației din octombrie 2011. Dezbaterea a fost deosebit de intensă întrucât numărul comunicat de Biroul Electoral Central era în discordanță cu evidențele deținute de alte instituții publice, în principal cu datele preliminare ale recensământului populației din 2011 comunicate de Institutul Național de Statistică la 2 februarie 2012: populația stabilă a României – 19.042.936, populație plecată pe perioadă îndelungată – 910.264. Datele preliminare nu conțineau numărul populației de peste 18 ani cu drept de vot, cu motivarea că populația pentru care nu s-a putut realiza recensarea, „populația necontactată” sau populația plecată în străinătate, reprezintă estimativ 1 milion de persoane. În schimb, evidențele Casei Naționale de Asigurări de Sănătate erau clare: în trimestrul I al anului 2012 erau înregistrați pe listele medicilor de familie 20.459.558 de asigurați și persoane beneficiare ale pachetului minimal de servicii medicale, din care 3.891.082 copii și tineri cu vârsta sub 18 ani (numărul rezultat al persoanelor peste 18 ani – 16. 568.476, nu toate cu drept de vot). Stabilirea numărului de voturi necesar validării referendumului (prin cvorum) s-a dovedit a fi cel mai dificil, imprecis (până la frizarea diletantismului) și contestabil demers, dată fiind miza sa importantă. Soluția adoptată în urma unor argumente contradictorii a generat suspiciuni și a grevat rezultatul referendumului. Biroul Electoral Central a stabilit ca în categoriile ce intră în alcătuirea listelor electorale să fie cuprinși toți cetățenii români cu drept de vot, inclusiv cei din străinătate. Această stare de fapt l-a determinat pe președintele în exercițiu al Curții Constituționale, Augustin Zegrean, să recunoască public că în cazul includerii românilor din străinătate în cvorumul de la referendum „toate legile lasă loc de interpretări”. Pentru rigoare se impun a fi făcute câteva precizări. (1) președintele actual, Traian Băsescu, a întrunit la alegerile din 6 decembrie 2009 50,33% (5.277.068) din voturi, câștigând mandatul la o diferență de 0,67% față de contracandidatul său Mircea Geoană, pentru care au votat 49,66% (5.206.747) dintre alegători, la un număr de 138.476 de voturi invalidate (reprezentând

1,30%). Trebuie menționat că la alegerile prezidențiale din 2009 nu s-a pus problema listelor permanente pentru cei cu domiciliu în străinătate; (2) prin OUG 103/2009 s-a reintrodus drept condiție a demiterii președintelui întrunirea a jumătate plus unu din votul persoanelor înscrise în listele electorale permanente (prin anularea legii 129/2007 care stabilea condiția întrunirii majorității simple a celor care se prezintă la urne). Această prevedere a fost modificată prin OUG 41, adoptată și publicată la 5 iulie 2012, care modifica Legea referendumului stabilind că președintele poate fi demis cu jumătate plus unu din voturile valabil exprimate de cetățenii participanți la referendum și nu cu jumătate plus unu din numărul persoanelor înscrise pe listele electorale și că vor putea vota și cetățenii români aflați în străinătate. Deși nu a emis o poziție fermă cu privire la OUG 41, la 10 iulie 2012 Curtea Constituțională a decis în unanimitate că referendumul de demitere este valid „în măsura în care se asigură participarea la vot a cel puțin jumătate plus unul din numărul persoanelor înscrise pe listele electorale permanente” și la 21 august a invalidat referendumul (din cei 9 magistrați, 6 s-au pronunțat pentru invalidare, 3 pentru validare). Constatarea neîndeplinirii cvorumului și invalidarea referendumului s-a făcut prin raportare nu la listele electorale permanente actualizate, pe care Curtea Constituțională le-a solicitat guvernului, ci la „informări” asupra „anchetei care privea și listele electorale” transmise de Parchetul Înaltei Curți de Casație și Justiție – instituție care, așa cum subliniau agențiile de presă, deținea baza de date cu cetățenii cu drept de vot la referendumul din 29 iulie – și la copii ale unor documente provenind de la „Curtea Constituțională, Autoritatea Electorală Permanentă, Direcția pentru Evidența Persoanelor, Biroul Electoral Central, Autoritatea Națională pentru Cetățenie și Direcția Generală de Pașapoarte”. Prim-ministrul Victor Ponta a declarat, de altfel, că guvernul nu deține listele electorale permanente și a trimis Curții Constituționale o adresă cu informațiile primite de la Ministerul Administrației și Internelor. Ministrul de resort în exercițiu, care avea misiunea actualizării listelor permanente, dar care opera cu cifra de „18 milioane de români” înscrși în liste, a demisionat și a acuzat presiuni exercitate asupra sa din partea președintelui suspendat și a celui interimar; (3) începând cu 23 iulie 2012, președintele a solicitat cetățenilor români să boicoteze referendumul; (4) judecătorii Curții Constituționale au decis, la solicitarea președintelui suspendat Traian Băsescu, devansarea termenului de pronunțare asupra rezultatului referendumului, stabilit inițial pentru 31 august, pe motivul „instabilității politice” și al „impactului” acestei instabilități asupra economiei; (5) rezultatul suspendării decise în Parlamentul României și rezultatul votului din referendum au fost respinse de anumiți reprezentanți diplomatici prezenți la București și de oficiali europeni – dezinformați în

privința existenței prevederilor constituționale de demitere a președintelui –, suspendarea și demiterea președintelui fiind pusă în termenii unei „lovituri de stat”, ai „dictaturii majorității”, ai „atacului la adresa statului de drept”, al „fraudării” referendumului; (6) rezultatul recensământului populației din 2011, prezentat de Institutul Național de Statistică la 4 iulie 2013, a indicat ca număr al populației de peste 18 ani (cu drept de vot) din România cifra de 16.269.839, la o populație stabilă de 20.121.641 persoane. În aceste condiții, în iulie 2012 cvorumul ar fi fost asigurat de 8.134.920 de voturi. Întrucât prezența la referendum a fost de 8.459.053 de alegători, cvorumul a fost depășit cu 324.142 de voturi. Ultimele date prezentate de Institutul Național de Statistică au relevat, așa cum s-a titrat ubicuu în media, nu doar incongruența cu datele preliminare furnizate în februarie 2012, ci și discrepanța față de datele ce priveau listele electorale permanente ale Biroului Electoral Central. Comentând rezultatul recensământului, premierul Victor Ponta constata că „din păcate, am fost peste 50% în 29 iulie 2012, data în care «am dat lovitura de stat»”, iar președintele Senatului României de la acea dată, Crin Antonescu, declara că președintele în funcție „rămâne profund ilegitim”.

Logica confrunțațională a Președintelui, coextensivă hipertrofierii puterii prezidențiale și prezidențializării politicii, a continuat și post-Referendum, până la sfârșitul mandatului, și a fost complementară unei etape, de aproximativ doi ani, în care „moralitatea politică” a devenit pur oximoronică, în care Președintele s-a manifestat public și mai „partidic”, în sensul că a contribuit la lansarea și susținerea unui nou partid politic, desprins din partidul „prezidențial” PDL, care ulterior, după destrămarea USL, s-a aliat și apoi s-a unit cu PNL, partidul care a contestat cel mai radical prin retorica inspirată a conducătorului său, Crin Antonescu, erorile Președintelui și corupția de la vârful partidului „portocaliu” PDL. În același registru amplu al „eclipsei moralității” clasei politice poate fi situată încurajarea amplă a „navetismului politic” și a alianțelor partidice circumstanțiale, a „recuperării” sau „primirii” în partidele care au constituit noua majoritate parlamentară sau care și-au creat ulterior o imagine consolidată a unor politicieni contestabili, exponenți ai unor guvernări considerate maximal corupte. Într-un registru al ininteligibilității, în cel mai bun caz, poate fi încadrată orientarea „politicii” prim-ministeriale a numirii în funcții de vârf în domeniul cercetării corupției sau seninătatea amiabilă a acceptării „demersurilor” de „creare a unei noi majorități parlamentare” fără nici un recurs, nici măcar retoric, la argumentul legitimității proprii guvernării și a legitimității majorității parlamentare sau la obligația constituțională a coabitării etc.

Bilanțul dublului mandat prezidențial desfășurat între 2004-2014 este nu doar o „economie contractată”, „diminuată” – cu excepția anului 2014 –, măsuri de austeritate fără precedent în Europa postbelică chiar în contextul politicilor europene de austeritate – dar analoage „curelor de sacrificiu” impuse în România în perioada interbelică –, o viață politică puternic antagonizată cu conflicte instituționale puternice, cu instabilitate, corupție, disfuncții datorate Președintelui în privința „responsabilității orizontale” în cadrul puterii executive și regres în termeni de consolidare democratică.

Efectele stilurilor de leadership politic la nivelul culturii politice

Impactul leadership-ului politic al Președinților români asupra atitudinilor cetățenilor în cursul perioadei analizate este evidențiat prin analiza următorilor indicatori:

- „atitudini de implicare” în politică sau relația individuală cu politica, care exprimă opinia alegătorilor în privința relevanței politicii, a cunoașterii manifeste a afacerilor publice, a evaluării gradului în care politica este un obiect de interes sau de preocupare personală, opinia cetățenilor asupra gradului în care politica este un instrument relevant de activitate sau un proces în care este urmărită reprezentarea nevoilor și a dorințelor indivizilor,

- „atitudini evaluative” sau atitudini care privesc satisfacția în legătură cu rezultatele politicii, cu calitatea vieții publice și eficacitatea politicii,

- „atitudini participative” – motivația, dezirabilitatea și fezabilitatea angajării în acțiunea politică, pusă în legătură cu implicarea psihologică și opinia asupra eficacității politicii, și, desigur,

- „atitudini de vot” – preferințele și deciziile electorale, atitudinile asupra politicii electorale pragmatice și personalizate.

Indicarea atitudinilor corelate comportamentului politic în intenția de a conecta orientarea identificată cu procesul de socializare a experienței istorice este realizată dintr-o perspectivă inductivă. Analiza vizează tipurile de atitudini structurale care indică gradul de susținere a democrației și înrădăcinarea lor în practici sociale tipice. Ca atare, analiza de față le consideră drept precondiție a cooperării politice.

Se impune a fi făcută specificarea că impactul unor fenomene precum transgresarea autorității, prezidențializarea puterii, corupția politică, clientelismul, favoritismul, eșecul respectării statului de drept, lipsa de transparență publică, accesul inegal, atitudinile antidemocratice, lipsa de răspundere a politicianilor ș.a. sunt dificil de măsurat și cuantificat, ele aparținând în mare măsură unei sfere de probleme pentru care, așa cum arăta Philippe Schmitter, „măsurările eludează măsurarea” (Schmitter, 2004, p. 49). Guillermo O'Donnell le-a numit „*brown areas*”, adică probleme specifice unor zone în care „garanțiile democratice și normele legale sunt violate sau încălcate în mod obișnuit”, solicitările de aplicare a legii fiind inutile întrucât în aceste zone – plasate „acolo unde cei slabi și marginalizați nu îndrăznesc să trimită cazurile lor justiției” – „statul de drept eșuează în a fi aplicat” (Schmitter, 2004, p. 49-50). Existența unor astfel

de zone indică, pe de o parte, faptul că nu există o reprezentare funcțională a intereselor, că partidele și grupurile de interese nu contribuie la consolidarea normelor și structurile stabilite prin Constituție și, pe de altă parte, că actorii „informali” – forțele armate, proprietarii de pământ, capitalul, afacerile, grupurile și mișcările radicale care formează un nivel mediu al actorilor politici informali cu potențială putere de veto – nu-și urmăresc interesele în interiorul normelor și instituțiilor, ci în afara și împotriva lor (Merkel, 2010, p. 14). Merkel amintește și că emergența culturii cetățenești – ca substructură socioculturală a democrației – în cazul unor țări nou democratizate poate fi un proces care să dureze decenii și care este pecetluit doar de o schimbare generațională.

În fine, în interpretarea orientărilor atitudinale ținem cont de puternica „fracționizare” din punct de vedere cultural a României, așa cum arată o cercetare realizată în anul 2013. România apare pe primul loc în privința gradului de eterogenitate culturală, a nivelului de fracționizare și a numărului de subculturi (Blaydes, Grimmer, 2013, pp. 9, Figure 2).

În toate aceste privințe, interpretarea de față acordă atenție specială realizării unor generalizări valide.

IMPLICAREA ÎN ATITUDINI POLITICE România 1995-2014

Atitudini	1995-1999	2005-2009	2010-2014
Interesul pentru politică	8.6% Foarte interesat	4.6% Foarte interesat	8.6% Foarte interesat
Important în viață: politica	6.9% Foarte important	4.1% Foarte important	5.7% Foarte important
Important în viață: munca	58.8% Foarte important	53.5% Foarte important	55.9% Foarte important
Important în viață: religia	37.5% Foarte important	57.0% Foarte important	50.5% Foarte important
Obiectivele țării: prima alegere	63,1% Creșterea economică	71.5% Un nivel înalt al creșterii economice	67.8% Un nivel înalt al creșterii economice
Obiectivele respondentului: prima alegere	47.7 Menținerea ordinii națiunii	40.9% Menținerea ordinii națiunii	34.4% Menținerea ordinii națiunii
Cel mai important: prima alegere	62.6% O economie stabilă	58.2% O economie stabilă	57.6% O economie stabilă

Sursa: *World Values Survey Wave 3, 5, 6*, www.worldvaluessurvey.org/

ATITUDINE EVALUATIVE România 1995-2014

Atitudini	1995-1999	2005-2009	2010-2014
Încredere: guvernul național	3.1% Foarte multă	2.3% Foarte multă	4.4% Foarte multă
Încredere: partidele politice	2.1% Foarte multă	1.2% Foarte multă	2.6% Foarte multă
Încredere: Parlament	2.7% Foarte multă	1.4% Foarte multă	3.6% Foarte multă
Încredere: Biserica	43.6% Foarte multă	58.8% Foarte multă	43.0% Foarte multă
Încredere: forțele armate	34.7% Foarte multă	31.8% Foarte multă	27.2% Foarte multă
Încredere: presa	6.8% Foarte multă	7.6% Foarte multă	7.3% Foarte multă
Încredere: sistemul de justiție	12.2% Foarte multă	3.6% Foarte multă	7.3% Foarte multă
Țara este condusă de câteva mari interese sau în beneficiul tuturor	66.3% Condusă de câteva mari interese		62% Condusă de câteva mari interese
Satisfacția de viață	2.7% Satisfăcut	4.3% Satisfăcut	13.2% Complet Satisfăcut
Respect pentru drepturile omului		53.7% Nu prea mult	60.7% Nu prea mult

Sursa: *World Values Survey Wave 3, 5, 6*, www.worldvaluessurvey.org/

ATITUDINI PARTICIPATIVE Romania 1995-2014

Atitudini	1995-1999	2005-2009	2010-2014
Membri într-un partid politic	5.1% Membri activi	2.5% Membri activi	2.9% Membri activi
Membri în organizații voluntare:	0.2%	0.3%	1.3%

	Membru activ	Membru activ	Membru activ
Participare politică: semnarea de petiții	14.3% Da	5.8% Da	10.4% Da
Participare politică: aderarea la boicot	2.7% Da	1.0% Da	2.4% Da
Participare politică: prezență la demonstrații aprobate (pașnice)	18.1% Da	6.0% Da	9.2% Da
Libertatea de alegere în privința asupra controlului asupra vieții	8.7% Foarte multă		35.6% Foarte multă

Sursa: *World Values Survey Wave 3, 5, 6*, www.worldvaluessurvey.org/

ATITUDINI DE VOT Romania 1995-2014

Atitudini	1995-1999	2005-2009	2010-2014
Situarea Dreapta-Stînga (poziția pe eșichierul politic)	70.8%-4.8%	46.9%-4.4%	63.7%-10.1%
A avea un lider puternic	15.9% Foarte bine	28.9% Foarte bine	37.8% Foarte bine
Responsabilitate guvernamentală		8.8% Oamenii ar trebui să preia mai multe responsabilități	19.3% Oamenii ar trebui să preia mai multe responsabilități
Schimbări viitoare: mare respect pentru autoritate	58.1% Bine	67.6% Un lucru bun	68.7% Un lucru bun

Sursa: *World Values Survey Wave 3, 5, 6*, www.worldvaluessurvey.org/

ATITUDINI FAȚĂ DE DEMOCRAȚIE Romania 2010-2014

Attitudes	2010-2014
A avea un sistem politic democratic	46.6% Foarte bine

Cît de democratic este această țară guvernată astăzi	7.9% Complet democratic
Cît de des la alegeri: votanții sunt amenințați cu violența la urne	6.9% Foarte des
Cît de des la alegeri: cei bogați cumpără voturi	23.9% Foarte des
Cît de des la alegeri: alegătorii sunt mituiți	20.3% Foarte des
Cît de des la alegeri: știrile TV news favorizează partidul de la guvernare	18.4% Foarte des
Cît de des la alegeri: voturile sunt numărate corect	22.7% Deloc des

Sursa: *World Values Survey Wave 3, 5, 6*, www.worldvaluessurvey.org/

Pe datelor furnizate de *World Values Survey* (WVS) și de *European Values Survey* (EVS) considerăm că rezultatele selectate exprimă net o redusă satisfacție în privința democrației. Ca atare, valorile înregistrate reflectă perceperea sistemului politic ca suferind de serioase deficiențe democratice, perceperea unei slabe reprezentări a intereselor cetățenilor, evaluarea legitimității alegerilor ca fiind incertă și evaluarea performanței instituționale a statului ca fiind slabă. În general, rezultatele înregistrate relevă niveluri reduse ale încrederii cetățenilor în instituțiile statului.

Atașamentul față de *principiile* guvernării democratice și sprijinul pentru transpunerea lor practică sunt evidente, în schimb „satisfacția în raport cu guvernarea”, cu reformele concrete și sistemul politic înregistrează niveluri deosebit de scăzute. Chiar în privința caracterului democratic al guvernării este exprimat un grad înalt al lipsei de satisfacție – așa cum indică și un raport realizat de curând sub egida Comisiei Europene – , și chiar frustrare (Balász et al., 2015, p. 75sq). Faptul că există tendința de a sprijini „leadership-ul puternic” și tehnocrația poate fi interpretat desigur ca reflex al „fricii de incertitudine”, generată de democratizarea și liberalizarea economică, chiar de criza economică de la un moment dat și de îngrijorarea generată de anumite evoluții în planul politicii internaționale, dar în egală măsură, dacă nu în primul rând, în cazul României poate fi interpretată ca reflex al unui leadership majoritar desfășurat deja, sancționabil sub raport civic și politic, un leadership „superficial, ineficient și turbulent”.

„Leadership-ul puternic” pentru care se optează exprimă de fapt speranța că un lider carismatic poate „readuce țara pe drumul cel bun”.

Valorile înregistrate îndreptățesc considerarea atitudinilor în privința democrației ca relevante pentru perceperea sistemului politic ca suferind de serioase deficite democratice, ca fiind „slab consolidat”, adică încă „vulnerabil” din punct de vedere democratic. De asemenea, aceste valori sunt relevante pentru perceperea netă a „elitei politice” ca fiind coruptă, interesată-de-sine, lipsită de onestitate și ineficientă.

Paralel acestei nemulțumiri electoratul își exprimă „deconectarea” de politică și decizia „*neparticipării*” politice, deși, „rămâne agățat de un ideal de democrație” (Carothers, 2002, p. 10). Declinul în privința participării politice, atât sub aspectul interesului pentru politică, cât și al participării la dezbaterile politice și al participării politice neconvenționale (petiții, participarea la demonstrații pașnice legale etc.) este pus în evidență ca fenomen destul de răspândit la nivelul întregii Europe centrale și de est, ca reflex al apatiei și al neîncrederii în politică. În privința României însă, acest declin trebuie conexat și la reacția electoratului față de prestația leadership-ului politic, față de lipsa de transparență și onestitate, lipsa de independență a anumitor instituții de maximă importanță în stat, lipsa de coerență, responsabilitate și răspundere în fața legii, față de perpetuarea unor stări de lucruri dovedite în media și recunoscute public ca fiind defectuoase, dar rămase nesancționate juridic. Perpetuarea stărilor de lucruri care trădează „îmbolnăvirea democrației” și care generează *neîncrederea în instituțiile statului* și în exponenții puterii nu încurajează participarea politică – soluția pentru schimbarea stărilor de lucruri –, ci declinul ei și apatia. Or, procedurile participative democratice sunt cele care justifică sau legitimizează legile și deciziile [la nivel național, transnațional și regional (european)], relevând astfel valoarea morală a deliberării întemeiată pe egalitatea dreptului de participare, și importanța construcției „raționale” a deliberării, valoarea ei epistemică. Doar participarea politică și deliberativă poate concura la corijarea „deficitului de democrație” (al țării și al UE), la construirea unei relații interactive între instituții și cetățeni, soldată cu „rezultate raționale” sub aspect democratic și emancipator-politic.

Sub raport valoric, modernizarea care a urmat căderii comunismului a determinat schimbări care au vizat identitatea și comportamentul religios, atitudinea în raport cu materialismul și postmaterialismul și conceptualizarea societății.

Întoarcerea la religie și Biserică după cinci decenii de secularizare forțată a însemnat și asumarea unei identități religioase care a atins în câțiva ani cote foarte înalte (90%). În termeni de participare religioasă România se numără printre țările cele mai

religioase. De altfel Biserica se bucură de un statut extrem de apreciat, de încredere în capacitatea ei de a rezolva probleme sociale și morale, politicienii înșiși fiind considerați de încredere doar în măsura în care sunt persoane religioase.

Raportul apărut sub egida Comisiei Europene consideră că poate fi demonstrat empiric că odată ce oamenii au avut acces la condiții materiale mai bune, au început să fie mai interesați de afirmarea și dezvoltarea componentelor postmaterialiste ale identității lor, adică de adoptarea unor valori mai seculare sub imperiul modernizării și, sub imperiul postindustrializării, de inițierea unui proces de reflecție asupra propriei identități care devine manifestă prin valorile de autoexprimare (Balász, 2015, p. 80).

Cetățenii români însă, ca majoritatea cetățenilor țărilor central și est europene membre ale UE, se dovedesc a fi tot mai orientați către câștigul material și către profit, dovedindu-se deosebit de interesați de propria persoană și de bani.

În concluzie portretul cultural al cetățeanului român, așa cum apare din coordonatele Raportului apărut sub egida Comisiei Europene, este cel al individului care a internalizat valorile centrale ale democrației, a adoptat credințele sociale occidentale, între care tot mai mult secularism și individualismul; dar care este apatic în termeni de participare politică, are un nivel scăzut de încredere socială și de încredere în instituțiile politice, este foarte interesat de dezvoltarea economică, de respectul pentru securitate și autoritate, în detrimentul libertății de expresie și a pluralismului (Balász, 2015, p. 82).

Portretizarea pe care am făcut-o președinților români în termeni de leadership politic a implicat paternalismul autoritar, autocratismul, alături de un interval de democratism, rezultatul lor final, adică cel de după un interval de zece ani de stil autocratic de conducere, fiind pasivitatea, lipsa de reacție civică și politică, lipsa de inițiativă civică și politică. În acest sens, istoricul Florin Constantiniu caracteriza „comunitatea cetățenilor” ca fiind dominată de „spirit de demisie, pasivitate, resemnare”. „Lipsit de spirit civic, poporul român nu a fost capabil, în acești 20 de ani, să tragă la răspundere clasa politică sau să «tempereze» setea ei de înavuțire. Pe român nu-l interesează situația generală... Cum să îndreptăm o țară când cetățenii ei se gândesc fiecare la sine și nu la binele comun?” (Constantiniu, 2009).

Acest rezultat a făcut și face posibilă manifestarea persuasivă a sistemului nedemocratic, criza democrației și criza caracterului liberal al democrației. Din punctul meu de vedere dificultățile cognitive și estimative ale „orientării în politică” sunt un efect al comportamentului politic netransparent al liderilor și a „informării manipulative” a cetățenilor. De altfel, comportamentul nedemocratic, netransparent, lipsit de imparțialitate și de responsabilitate al liderilor, în calitatea lor de persoane înalt

mediatizate la nivel social și care, în virtutea situării lor la vârful piramidei puterii, sunt considerate capabile să schimbe cursul evenimentelor, este cel care a determinat o reacție de respingere a politicului, de neparticipare la politic, în același timp însă și un „model” în care valorile, normele, idealurile și simbolurile cetățenești sunt erodate sau și-au pierdut semnificația. În contextul politicii populist-„negatoare”, clientelare, de favoruri localiste și solidarități obscure, un astfel de model contribuie la perpetuarea unor criterii etice relativizate, la perpetuarea unui mecanism de întreținere a culturi politice „joase”, o cultură a renunțării și pasivității civice, dar și a individualismului și agresivității în relațiile interumane, o cultură a contextului inferior, o cultură dispusă să accepte ierarhia puterii cu toate inegalitățile ei inerente („distanța față de putere”) și cu cele „adăugate” autoritar sau autocratic. Leadership-ul paternalist-autoritar implică slabe, insignifiante surse motivaționale și atitudini politice și civice non-participative. Prin apelul la interesul-de-sine al adepților și susținătorilor, acest stil de leadership este asociat cu dezvoltarea valorică și morală preconvențională, cu lipsa de inițiativă și de creativitate, cu eroziunea valorilor și normelor cetățenești. Leadership-ul autocratic implică nu doar pasivitatea civică și politică, ci și sentimentul că dezbaterea rațională și contestarea sunt indezirabile și superflue și, în consecință, descurajate de factorul politic. Sursele motivaționale sunt nule, fiind în general „surse demotivante”, discursul și comportamentul de tip „Big Brother” fiind propice pentru a induce pervertirea criteriilor, normelor, idealurilor etice.

Se poate afirma așadar că, sub influența leadership-ului, sub influența modelului comportamental al liderilor și al unor valori devenite manifeste, cultura politică nu a reprezentat nici o reacție la sistem și nici o aprobare a sistemului. Cultura politică nu s-a manifestat, decât cu foarte rare excepții – când caracterul spontan al manifestărilor este îndoienic, după părerea mea – ca o cultură civică, ea rămânând în condiția unei „progresive nedumeriri” și nemulțumiri în privința formelor de realizare a democrației. Contradicția esențială pe care o ilustrează este cea a aspirației indivizilor către o societate civilă puternică care ar constitui condiția emancipării lor și cea a consolidării capacității lor de a împărtăși condiția actuală a destinului lor. Ca urmare, cultura politică se reflectă ca fiind definitiv deficitară din perspectiva constituirii conduitei civice într-un „liant” al sistemului politic, din perspectiva asocierii ei cu principii etice prin care să fie corijată lipsa de principii etice a clasei politice la vârf.

Leadership-ul politic din România postdecembristă în genul proximal al semiprezidențialismului european

1. Practica politică a semiprezidențialismului din România

BTI INDEX DE STATUS ȘI INDEX DE MANAGEMENT ROMANIA, 2003-2014

	2003	2006	2008	2010	2012	2014
INDEX DE STATUS	7.3	7.89	8.31	8.23	8.17	7.90
DEMOCRAȚIA TRANSFORMAREA POLITICĂ	4.0	8.20	8.55	8.50	8.55	7.90
ECONOMIA DE PIAȚĂ TRANSFORMAREA ECONOMICĂ	3.3	7.57	8.07	7.96	7.79	7.89
INDEX DE MANAGEMENT	5.7	6.33	6.49	6.27	6.35	5.80

V. 1 Sursa: Bertelsmann Stiftung, <http://bti2003.bertelsmann-transformation-index.de/33.0.html>

MANAGEMENT INDEX ROMANIA, 2003-2014

An	Scală	Valoare	Țara	Nivel de dificultate	Performanța de management				
					Valoare	Capacitate strategică	Sursa de eficiență	Construirea consensului	Cooperarea internațională
2003	25	5.7	Romania	4	6.6	6.0	6.0	8.0	8.0
2006	24	6.33	Romania	3.8	7.3	7.3	6.7	7.3	8.0
2008	22	6.49	Romania	3.4	7.62	7.7	6.3	7.8	8.7
2010	25	6.27	Romania	3.0	7.42	7.0	6.3	8.0	8.3
2012	23	6.35	Romania	2.7	7.56	7.0	7.0	8.0	8.3
2014	39	5.80	Romania	2.8	6.92	6.0	6.0	8.0	7.7

V. 2. Sursa: Bertelsmann Stiftung, *BTI 2003-2014 Ergebnisse*, <http://www.bti-project.de/index/>

CLASIFICAREA NIVELULUI DE CONFLICT PENTRU DIFERITE GUVERNE ROMANIA, 1995-2015

PREȘEDINTE – GUVERN	DURATA GUVERNULUI	NIVELUL DE CONFLICT
Iliescu – Văcăroiu	1994-08-18 – 1996-09-02	redus (fără conflict)
Constantinescu – Ciorbea	1996-12-11 – 1998-04-15	redus (fără conflict)
Constantinescu – Vasile	1998-04-15 – 1999-12-21	mediu-înalt
Constantinescu – Isărescu	1999-12-21 – 2000-12-20	redus (fără conflict)
Iliescu – Năstase	2000-12-20 – 2003-06-19	redus - mediu
Iliescu – Năstase	2003-06-19 – 2004-12-29	redus - mediu
Băsescu – Popescu-Tăriceanu	2004-12-29 – 2006-12-07	înalt
Băsescu – Popescu-Tăriceanu	2006-12-07 – 2007-04-05	înalt
Băsescu – Popescu-Tăriceanu	2007-04-05 – 2008-12-22	înalt
Băsescu – Boc	2008-12-22 – 2009-12-23	redus (fără conflict)
Băsescu – Boc	2009-12-23 – 2010-05-19	redus (fără conflict)
Băsescu – Boc	2010-05-19 – 2012-02-09	redus (fără conflict)
Băsescu – Ponta	2012-05-07 – 2012-12-21	înalt
Băsescu – Ponta	2012-12-21 – 2014-03-04	înalt
Băsescu – Ponta	2014-03-04 – 2014-12-15	înalt
Iohannis – Ponta	2014-12-15 –	înalt

V. 3. Sursa: Robert Elgie, The level of conflict between presidents and cabinets on a four-point ordinal scale.

Gabriela Tănăsescu, The completing of the level of conflict.

A high level would be the situation where there is persistent and severe conflict between the president and the cabinet.

A low level would be the situation where there is no significant conflict between the president and the cabinet.

There are two intermediate levels – a low-medium level of conflict, and a medium-high level of conflict.

Din perspectiva evoluției semiprezidențialismului, așa cum este ea interpretată urmând seriile statistice standardizate ale indicatorilor democrației și nu indicatorii atitudinali sau valorici, România a fost inclusă în categoria țărilor cu democrații „necontroversate”, „stabile” (Elgie, 2007, p. 5) și cu o „îmbunătățire sau fără declin în performanța democratică” (Elgie, 2011, p. 162), ca menținându-se „echilibrate” (Elgie, 2005). Excepțiile sunt: un caz de decizie neconstituțională a Președintelui de demitere a Prim-ministrului (1999) – decizie care a cauzat introducerea în Constituția României

revizuită în 2003 a prevederii exprese a interdicției demiterii Prim-ministrului de către Președinte (Constituția României, 2003, Titlul III, Cap. III, Art. 107 (2)) – și două cazuri de tensiune intraexecutivă (1991 și 2002). În ciuda punctajelor înregistrate „la cel puțin trei indicatori ai democrației” [Freedom House’s classification (FH F & PF), estimations of Polity IV framework (Polity ≥ 1 and Polity ≥ 6) și ACLP/DD methodology], în ultimele două mandate prezidențiale – 2005-2009, 2010-2014 – România a fost singura țară care s-a confruntat cu două suspendări ale Președintelui în Parlamentul României (în 2007 și 2012). Date fiind tendințele de „hipertrofie a puterii prezidențiale”, în principal de prezidențializare a puterii executive, practica instituțională în România a experimentat o perioadă de conflicte intra-executive (2004-2008) și de tentative ale Președintelui de a obține modificarea Constituției în scopul de a reconfigura în termeni dispoziționali „cantitatea de putere constituțională” acordată Președintelui (2008-2012). Rezultatele ultimului mandat guvernamental (2008-2012), considerat a fi „o guvernare sistematic haotică”, au fost: o economie contractată, măsuri de austeritate fără precedent în Europa postbelică chiar în contextul politicii europene de austeritate – dar una analoagă „curelor de sacrificiu” impuse în România în perioada interbelică începând cu 1931 – , o viață politică excesiv de antagonizată. În fine, în ultimii doi ani, România a experimentat o coabitare problematică datorată repetatelor („frecvente și constante”) decizii prezidențiale de a respinge inițiativele guvernamentale sprijinite de noua majoritate parlamentară și de un mediu politic exprimat foarte combativ și ostil în raport cu Președintele. În toate studiile pe care le-am întreprins asupra semiprezidențialismului am asumat, și asum și în cel de față, că etiologia disfuncțiilor practicii politice, parțial și ale culturii politice, este în principal noninstituțională și extraconstituțională, că „dinamica” leadership-ului și a stilului prezidențial de conducere a generat, îndeosebi în ultimul deceniu, puternice conflicte instituționale, disfuncționalități în „responsabilitatea orizontală” a puterii executive, regres în termeni de consolidare democratică.

2. Genul proxim și diferența specifică

ȚĂRI EUROPENE CU CCONSTITUȚII SEMIPREZIDENȚIALE

1.	Austria	1945
2.	Bulgaria	1991
3.	Croația	1991

4.	Republica Cehă	2012
5.	Finlanda	1919
6.	Franța	1962
7.	Islanda	1944
8.	Irlanda	1937
9.	Lituania	1992
10.	Macedonia	1991
11.	Montenegro	2006
12.	Polonia	1990
13.	Portugalia	1976
14.	România	1990
15.	Federația Rusă	1993
16.	Serbia	2006
17.	Slovacia	1999
18.	Slovenia	1992
19.	Ucraina	1996

V. 4. Țări europene cu regim semiprezidențial. V și Robert Elgie,
<http://www.semipresidentialism.com/?p=1053>

Tipuri de țări semiprezidențiale în Europa

<i>Țări president-parliamentary</i>	<i>Țări premier-presidential</i>
Austria	Bulgaria
Islanda	Croația (2001-)
Rusia	Republica Cehă
	Finlanda
	Franța
	Irlanda
	Lituania
	Macedonia
	Munteenegro
	Polonia

	Portugalia (1983-)
	România
	Serbia
	Slovacia
	Slovenia
	Ucraina (2014-)

V. 5. Tipuri de țări semiprezidențiale, conform criteriilor lui M.S. Shugart.

LISTA PERIOADELOR DE COABITARE

Austria	<p>1.) aprilie 1966-aprilie 1970: Președinte – Franz Jonas (SPÖ); PM – Josef Klaus (ÖVP); guvern – ÖVP</p> <p>2.) iulie 1986-ianuarie 1987: Președinte – Kurt Waldheim (ÖVP); PM – Franz Vranitzky (SPÖ); guvern – SPÖ, FPÖ</p> <p>3.) iulie 2004-ianuarie 2007 Președinte – Heinz Fischer (SPÖ); PM – Wolfgang Schüssel (ÖVP); guvern – ÖVP, FPÖ/BZÖ</p>
Bulgaria	<p>1.) ianuarie 1995 – februarie 1997: Președinte – Zhelyu Zhelev (SDS); PM – Zhan Vasilev Videnov (BSP); guvern – BSP, BZnS(AS), DE</p> <p>2.) iulie 2001 – ianuarie 2002 Președinte – Petur Stoyanov (SDS); PM – Simeon Borisov Sakskoburggotski (NDSV); guvern – NDSV, DPS</p> <p>3.) ianuarie 2002 – august 2005: Președinte – Georgi Sedefchov Purvanov (BSP); PM – Simeon Borisov Sakskoburggotski (NDSV); guvern – NDSV, DPS</p> <p>4.) iulie 2009 – ianuarie 2012 Președinte – Georgi Sedefchov Purvanov (BSP); PM – Boyko Borisov (GERB); guvern – GERB (minoritar)</p>
Croația	<p>1.) februarie 2010 – decembrie 2011 Președinte – Ivo Josipović (SDP); PM – Jadranka Kosor (HDZ); Coaliție – HDZ, HSS, HSLs, SDSS</p> <p>2.) februarie 2015 – Președinte – Kolinda Grabar-Kitarović (HDZ); PM – Zoran Milanović (SDH); Coaliție – SDH, HNS, IDS</p>
Republica Cehă	<p>1.) March 2013 – July 2013 Președinte – Miloš Zeman (Party of Civic Rights – Zeman’s people, SPOZ); PM – Petr Nečas (Civic Democratic Party, ODS); Coaliție – ODS, TOP 09, LIDEM</p> <p>2.) ianuarie 2014 – Președinte – Miloš Zeman (Party of Civic Rights – Zeman’s people, SPOZ); PM – Bohuslav Sobotka (CSSD); Coaliție – CSSD, ANO, KDU-CSL</p>

Finlanda	<p>1.) decembrie 1926 – decembrie 1927 Președinte – Lauri Kristian Relander (ML); PM – Väinö Alfred Tanner (SDP); Guvern – SDP</p> <p>2.) decembrie 1928 – august 1929 Președinte – Lauri Kristian Relander (ML); PM – Oskari Mantere (ED); Guvern – ED, KOK</p> <p>3.) martie 1946 – iulie 1948 Președinte – Juho Kusti Paasikivi (KOK); PM – Mauno Pekkala (SKDL); Guvern – SKDL, SFP, ML, SDP</p> <p>4.) iulie 1948 – martie 1950 Președinte – Juho Kusti Paasikivi (KOK); PM – Karl August Fagerholm (SDP); Guvern – SDP</p> <p>5.) martie 1950 – noiembrie 1953 Președinte – Juho Kusti Paasikivi (KOK); PM – Urho Kekkonen (ML); Guvern – ML, ED (until Sep 1951), SFP, SDP (ian. 1951-iulie 1953)</p> <p>6.) mai 1954 – octombrie 1954 Președinte – Juho Kusti Paasikivi (KOK); PM – Ralf Johan Gustaf Törngren (SDP); Guvern – SFP, SDP, ML</p> <p>7.) octombrie 1954 – februarie 1956 Președinte – Juho Kusti Paasikivi (KOK); PM – Urho Kekkonen (ML); Guvern – ML, SDP</p> <p>8.) februarie 1972 – septembrie 1972 Președinte – Urho Kekkonen (ML/KESK); PM – Kustaa Rafael Paasio (SDP); Guvern – SDP</p> <p>9.) aprilie 1991 – martie 1994 Președinte – Mauno Henrik Koivisto (SDP); PM – Esko Tapani Aho (KESK); Guvern – KESK, KOK, RKP/SFP, SKL</p> <p>10.) martie 1994 – aprilie 1995 Președinte – Martti Ahtisaari (SDP); PM – Esko Tapani Aho (KESK); Guvern – KESK, KOK, RKP/SFP, SKL (până în iunie 1994)</p> <p>11.) aprilie 2007 – iunie 2011 Președinte – Tarja Kaarina Halonen (SDP); PM – Matti Taneli Vanhanen (KESK); Guvern – KESK, RKP/SFP, VIHR</p>
Franța	<p>1.) martie 1986 – mai 1988 Președinte – François Mitterrand (socialists); PM – Jacques Chirac (RPR); Guvern – RPR, UDF</p> <p>2.) martie 1993 – mai 1995 Președinte – François Mitterrand (socialists); PM – Edouard Balladur (RPR); Guvern – RPR, UDF</p> <p>3.) June 1997 – May 2002 Președinte – Jacques Chirac (RPR); PM – Lionel Jospin (socialists); Guvern – socialiști, comuniști, verzi, radicali de stânga, mișcări ale cetățenilor</p>
Islanda	<p>1.) august 1952 – septembrie 1953 Președinte – Ásgeir Ásgeirsson (AF, Social Democrats); PM – Steingrímur Steinthórsson (FSF, Progressive party); Coaliție – FSF (Progressive party), SSF (Independence Party)</p> <p>2.) septembrie 1953 – iulie 1956 Președinte – Ásgeir Ásgeirsson (AF, Social Democrats); PM – Ólafur Thors (SSF, Independence Party); ; Coaliție – FSF (Progressive party), SSF (Independence Party)</p> <p>3.) august 1996 – 1998 Președinte – Ólafur Ragnar Grímsson (AP, People's Alliance/SFK, Social Democratic Alliance); PM – Davíð Oddsson (SSF, Independence Party); Coaliție – FSF (Progressive party), SSF (Independence Party)</p>
Irlanda	1.) februarie 1948 – iunie 1951

	<p>Președinte – Sean T. O’Kelly (FF); PM – John A. Costello (FG); Coaliție – FG, Labour, National Labour, Clann na Poblachta, Clann na Talmhan</p> <p>2.) iunie 1954 – martie 1957</p> <p>Președinte – Sean T. O’Kelly (FF); PM – John A. Costello (FG); Coaliție – FG, Labour, Clann na Talmhan</p> <p>3.) martie 1973 – iulie 1977</p> <p>Președinte – Erskine Childers (iunie 1973-noi. 1974), Cearbhall O Dalaigh (dec. 1974-oct. 1976), Patrick Hillery (din dec. 1976) toți FF; PM – Liam Cosgrave (FG); Coaliție – FG, Labour</p> <p>4.) iunie 1981 – martie 1982</p> <p>Președinte – Patrick Hillery (FF); PM – Garret FitzGerald (FG); Coaliție – FG, Labour</p> <p>5.) decembrie 1982 – martie 1987</p> <p>President – Patrick Hillery (FF); PM – Garret FitzGerald (FG); Coalition – FG, Labour</p> <p>6.) December 1990 – February 1992</p> <p>Președinte – Mary Robinson (Lab); PM – Charles J. Haughey (FF); Coaliție – FF, PD</p> <p>7.) februarie 1992 – ianuarie 1993</p> <p>Președinte – Mary Robinson (Lab); PM – Albert Reynolds (FF); Coaliție – FF, PD</p> <p>8.) iunie 1997 – septembrie 1997</p> <p>Președinte – Mary Robinson (Lab); PM – Bertie Ahern (FF); Coaliție – FF, PD</p> <p>9.) martie 2011 – noiembrie 2011</p> <p>Președinte – Mary McAleese (FF); PM – Enda Kenny (FG); Coaliție – FG, Labour</p>
Lituania	<p>1.) noiembrie 1996 – februarie 1998</p> <p>Președinte – Algirdas Brazauskas (LDDP); PM – Gediminas Vagnorius (TS-LK); Coaliție – TS-LK, LKDP, LCS</p> <p>2.) februarie 2003 – aprilie 2004</p> <p>Președinte – Rolandas Paksas (LLS/LLP); PM – Algirdas Brazauskas (LSDP); Coaliție – LSDP, LDDP (fuzionat cu LSDP), LRS (parte a coaliției electorale Brazauskas), NU-SL</p>
Macedonia	<p>1.) noiembrie 2002 – mai 2004</p> <p>Președinte – Boris Trajkovski (VMRO-DPMNE); PM – Branko Crvenkovski (SDSM/ZMZ); Coaliție – SDSM/ZMZ, DUI</p> <p>2.) august 2006 – aprilie 2009</p> <p>Președinte – Branko Crvenkovski (SDSM/ZMZ); PM – Nikola Gruevski (VMRO-DPMNE); Coaliție – până în iulie 2008 VMRO-DPMNE, DPA, NSDP, DOM; din iulie 2008-; VMRO-DPMNE, DUI</p>
Muntenegro	-
Polonia	<p>1.) decembrie 1991 – iunie 1992</p> <p>Președinte – Lech Wałęsa (NSZZ); PM – Jan Olszewski (PC); Guvern – PC, ZChN, PL</p> <p>2.) iunie 1992 – iulie 1992</p> <p>Președinte – Lech Wałęsa (NSZZ); PM – Waldemar Pawlak (PSL); Guvern – PSL, PC, ZChN</p> <p>3.) iulie 1992 – octombrie 1993</p> <p>Președinte – Lech Wałęsa (NSZZ); PM – Hanna Suchocka (UD); Guvern – UD, KLD, ZChN, PChD, SL-Ch, PPG, PL</p> <p>4.) octombrie 1993 – martie 1995</p> <p>Președinte – Lech Wałęsa (NSZZ); PM – Waldemar Pawlak (PSL); Guvern – SLD, PSL</p>

	<p>5.) martie 1995 – decembrie 1995 Președinte – Lech Wałęsa (NSZZ); PM – Józef Oleksy (SdRP/SLD); Guvern – SLD, PSL</p> <p>6.) octombrie 1997 – octombrie 2001 Președinte – Aleksander Kwaśniewski (SdRP/SLD); PM – Jerzy Karol Buzek (AWS); Guvern – AWS, UW (până în iunie 2000)</p> <p>7.) noiembrie 2007 – aprilie 2010 Lech Aleksander Kaczyński (PiS); PM – Donald Tusk (PO); Guvern – PO, PSL</p> <p>8.) august 2015 – Andrzej Duda (PiS); PM – Ewa Kopacz (PO); Government – PO, PSL</p>
Portugalia	<p>1.) martie 1986 – octombrie 1995 Președinte – Mário Soares (PS); PM – Aníbal Cavaco Silva (PSD); Guvern – PSD</p> <p>2.) aprilie 2002 – iulie 2004 Președinte – Jorge Sampaio (PS); PM – José Manuel Barroso (PSD); Guvern – PSD, CDS-PP</p> <p>3.) iulie 2004 – martie 2005 Președinte – Jorge Sampaio (PS); PM – Pedro Miguel Lopes (PSD); Guvern – PSD, CDS-PP</p> <p>4.) martie 2006 – iunie 2011 Președinte – Aníbal Cavaco Silva (PSD); José Sócrates (PS); Guvern – PS</p>
România	<p>1.) aprilie 2007- decembrie 2008 Președinte – Traian Băsescu (PD/PD-L); PM – Călin Popescu-Tăriceanu (PNL); Coaliție – PNL, UDMR</p> <p>2.) mai 2012-decembrie 2014 Președinte – Traian Băsescu (PD/PD-L); PM – Victor Ponta (PSD); Coaliție – PSD, PNL până în martie 2014, apoi PSD, UDMR</p> <p>3.) decembrie 2014 – Președinte – Klaus Werner Johannis (PNL); PM – Victor Ponta (PSD); Coaliție – PSD, LRP, PC, UNPR</p>
Federația Rusă	-
Serbia	<p>noiembrie 2006 – mai 2007 Președinte – Boris Tadić (DS); PM – Vojislav Koštunica (DSS); Guvern – DSS, G17+, SPO, and NS</p>
Slovacia	-
Slovenia	<p>1.) decembrie 2004 – ianuarie 2006 Președinte – Janez Drnovšek (LDS); PM – Janez Janša (SDS); Coaliție – SDS, NSi, SLS, DeSUS</p> <p>2.) decembrie 2012 – martie 2013 Președinte – Borut Pahor (SD); PM – Janez Janša (SDS); Coaliție – SDS, NSi, SLS, DeSUS, LGV</p>
Ucraina	-

V. 6. Lista perioadelor de coabitare în țări europene. Sursa: Robert Elgie,
<http://www.semipresidentialism.com/?p=3099>

În anumite taxonomii apar ca regimuri semiprezidențiale cele mai multe dintre țările Europei Centrale și de Est, între care Bulgaria, Croația, Lituania, Macedonia, Moldova (până în 2001), Muntenegru, Polonia, România, Rusia, Serbia, Slovacia, Slovenia și Ucraina, care se adaugă celor din vestul Europei – Austria, Finlanda, Franța,

Islanda, Irlanda și Portugalia. După Shugart, din patrusprezece state foste comuniste, douăsprezece sunt semiprezidențialisme de o formă sau alta (Shugart, 1999, pp. 53-88). A doua importantă influență a semiprezidențialismului, dincolo de Europa, s-a manifestat în fosta Uniune Sovietică, spațiu în care nouă din cele cincisprezece foste republici au adoptat constituții care prezintă trăsăturile de bază ale semiprezidențialismului: Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Georgia, Kazahstan, Kârgâzstan, Lituania, Rusia, Ucraina. După aprecierea lui Robert Elgie, „în total, peste jumătate din toate țările care actualmente au constituții semiprezidențiale sunt țări francofone, lusofone, țări ale fostei Uniuni Sovietice și ale fostei Iugoslavii, în timp ce două treimi din toate țările acestor regiuni/contexte au adoptat semiprezidențialismul ca formă constituțională de bază a lor” (Elgie, 2011b, p. 11).

Adoptarea amplă a „noului model de sistem politic” (Duverger, 1980, pp. 165-187) – practic instituirea semiprezidențialismului ca „tip prevalent de regim” politic în Europa (de Roper, 2002, p. 254) și „diseminarea” lui ca „model paneuropean” (Giovannelli, 2002) –, prin „aranjamente constituționale” consonante unor situații politice și sociale specifice, a implicat transpuneri sistemice variate. Caracteristicile dispoziționale conținute în constituțiile noilor democrații europene, nuanțate în privința echilibrului sau balanței puterii executive – prezidențială și prim-ministerială –, și diversitatea convențiilor și a „constituțiilor *materiale*”, ca și a stilurilor de *leadership* ale președinților, au generat concretizări variate ale modelului sau forme variate de semiprezidențialism. În consecință, în dezbaterile care au urmat inițierii procesului de tranziție democratică în fostele țări socialiste în 1990, eficiența semiprezidențialismului a fost examinată în funcție de capacitatea diferitelor forme de semiprezidențialism de a se constitui în factori favorizanți pentru procesul de democratizare și de consolidarea democratică, premisa acestor demersuri fiind că diferitele forme de semiprezidențialism generează efecte diferite în sfera democratizării sistemului politic (Elgie, 2007b, p. 53). Interesul deosebit pentru capacitatea formelor diferite de semiprezidențialism de a asigura consolidarea democratică și selecția instituțională corespunzătoare (Elgie, 2007a, p. 1) a fost și este determinat de semnificația majoră a implicațiilor acestor procese la nivel societal. În principal au fost și sunt vizate, desigur, limitarea și anihilarea autocratismului, autoritarismului și personalizării puterii; capacitatea „tuturor protagoniștilor, instituționali (președinte, guvern, parlament) și politici (partide și sistem de partide), de a realiza o stabilitate politică semnificativă” și eficiență în luarea deciziilor; capacitatea instituțiilor și a societății civile de a controla comportamentul politic și de a modela alegerea actorilor sociali și politici; posibilitatea constituirii unei „cantități convenabile de acord al elitelor”

asupra „aranjamentelor democratice” și deciziilor de interes public (Pasquino, 2007, pp. 23-24).

S-a remarcat adeseori că nu există o explicație „fără cusur” a motivelor pentru care Adunarea Constituantă – rezultată din primele alegeri libere organizate de regimul postrevoluționar de la București – a optat pentru un regim semiprezidențial. Un posibil element al explicației a fost adesea identificat în relațiile apropiate, „speciale”, dintre România și Franța și, în virtutea acestui fapt, în preluarea ca model a semiprezidențialismului francez (Sartori, 2008, p. 313; Verheijen, 2004, 196). Robert Elgie a considerat în această privință că „în România motivația pentru semiprezidențialism pare destul de confuză, ca și cum factorii de decizie au dorit să maximizeze legitimitatea instituțiilor politice ale țării dar, mai curând accidental, s-au poticnit în modelul francez sau cel puțin într-o perspectivă specială asupra lui. În acest caz, de asemenea, a existat o amplă posibilitate să se instituie *pattern*-uri diferite de guvernare” (Elgie, 2004b, pp. 228-229). Modelul francez a constituit, după toate „aparențele” (formale), o sursă importantă de inspirație pentru țările, numeroase, ale fostului „bloc” sovietic care au avut „motivații similare” și, ca urmare, care au păstrat „o anumită omogenitate” în opțiunea lor pentru un mecanism constituțional flexibil și, mai ales, pentru principiul împărțirii puterii, „într-un context al fricii mutuale și al suspiciunii între forțele politice opuse” (Frison-Roche, 2007, pp. 56-57). Motivațiile punctuale ale fiecărei țări au fost desigur mult nuanțate de circumstanțele locale, de modul în care actorii politici relevanți „au canalizat schimbarea” către democrație „într-un context al incertitudinii în privința viitorului” și al „fricii de reversibilitatea totalitarismului”. Cred că este riguros corectă aprecierea că „«modelul semiprezidențial» a părut într-un sens ca *deus ex machina*, dat fiind că pune de acord deopotrivă principiile și preocupările ex-comuniștilor și pe cele ale anti-comuniștilor; că a părut să garanteze concomitent democrația și eficacitatea politică, asigurând, în același timp, supraviețuirea politică a fiecăruia dintre actorii principali” (Frison-Roche, 2007, pp. 56-57). La aceasta este de adăugat, ca factor de influență între statele aflate într-un nou ciclu istoric, încrederea dobândită într-un model de regim devenit prevalent în Europa Centrală și de Est, preluat (Giovannelli, 2002, p. 4), așadar, de țări aflate „în același punct al istoriei”. Cu referire expresă la semiprezidențialismul din multe țări francofone, lusofone, ex-sovietice și ex-iugoslave, Robert Elgie arăta că prezența semiprezidențialismului a fost adesea „asociată cu un proces extrem de convenabil de mimetism constituțional în perioada în care țările aveau nevoie să se democratizeze rapid și/sau atunci când a existat haos constituțional ca rezultat al independenței/statalității neașteptate. Cu alte cuvinte, adoptarea semi-

prezidențialismului a fost rezultatul unui anumit efect de contagiune constituțională la începutul anului 1990” (Elgie, 2011b, p. 13). Cred că această formă de „mimetism” și de „contagiune” a funcționat și în cazul țărilor din Centrul și Estul Europei, România și Polonia în principal, primele țări foste comuniste care au adoptat constituții semiprezidențiale. Ca atare, în debutul anilor 1990 modelul semiprezidențial era perceput ca fiind „cel mai eficient mijloc de tranziție de la dictatură la democrație în Europa răsăriteană și fosta Uniune Sovietică” (Duverger, 1997, p. 137).

În cazul României, cea mai importantă motivație a fost din punctul meu de vedere teama de riscul derivelor autoritare și al comportamentelor prezidențiale autocratice și aceasta explică, cu deosebire, tipul special – „slab” sau „atenuat”, „raționalizat” – de regim semiprezidențial din România și, desigur, din aria Europei Centrale și de Est. În sprijinul acestei teze vine cred și observația că în aproape întreg spațiul Europei post-comuniste descrierea rolului și funcției președintelui este adesea lipsită de claritate, este evazivă și chiar ambiguă și, de asemenea, constatarea că în acest spațiu președintele joacă un rol simbolic, unul de reprezentare mai curând decât unul de factor de decizie sau de „diarh”, spre deosebire de președintele din Federația Rusă, de pildă, care joacă rolul „celui mai important actor politic” (Frison-Roche, 2007, p. 68, p. 65), rolul „actorului strategic” (Elgie, 2004c, p. 288). Reducerea rolului președintelui s-a realizat, de aceea, în spațiul central european semiprezidențial în asemenea măsură încât președintele „să nu mai joace un rol activ în sistemul politic” sau cel puțin astfel încât puterea prezidențială să fie contrabalansată de o altă instituție (Elgie, 2011b, p. 114). În afara acestei motivații determinante în cazul României cred că trebuie luate în considerare și în cazul ei dorința guvernanților „de a demonstra lumii externe credențialele lor democratice” (Elgie, 2011b, p. 13).

S-a remarcat adeseori, de asemenea, că nu a existat în România o „tradiție constituțională” (Weber, 2001, p. 212) semnificativă, că nu a existat un precedent pentru dezvoltarea unui sistem politic semiprezidențial și nici „o bază convenabilă” pentru dezvoltarea unui sistem democratic de guvernare (Verheijen, 2004, pp. 193-194). Principat până în 1877, regat între 1878 și 1947 – cu o constituție liberală după model belgian (până în 1923), o constituție actualizată pe baza aceluiași principii ale regimului monarhic (până în 1938), o constituție ce statua un regim monarhic autoritar (personal, până în 1940) –, republică „populară” din 1948 – cu trei legi fundamentale care, în ordine, au instituționalizat regimul comunist, după model stalinist (până în 1952), „dictatura proletariatului” (până în 1965) și „republica socialistă cu partid unic ca forță conducătoare” (până în 1989) –, România a parcurs succesiv trei perioade de dictatură

între anii 1938 și 1989 – „dictatura regală”, dictatura militară („statul național-legionar” între 6 septembrie 1940 și 21 ianuarie 1941) și „dictatura proletariatului”. În plus, „istoria politică nefericită” a României, cu „precedentele” sale „grave” – totalitare, „sultanice” și de „cult al personalității” –, a trimis „în adormire” un corpus extrem de restrâns și de delicat de convenții constituționale, de obiceiuri sau practici politice, „de moduri acceptate (în mod tacit) de a face lucrurile” astfel încât „guvernarea să funcționeze neted”, „fluent”, „bine”, fiind în același timp „în acord cu dorințele majorității electoratului”. De altfel, noua configurare constituțională a regimului politic a pus problema gradului de adecvare și a necesității actualizării lor. Ca atare, convențiile „trezite din adormire” au intrat într-un proces de aglutinare cu cele preluate din practica politică occidentală, franceză îndeosebi. Aplicate mecanismului de guvernare după 1990, aceste practici și convenții aglutinate au implicat nu doar controlul și îngrădirea unor tentative de manifestare discreționară a puterii, ci și resuscitarea treptată și/sau transplantarea, după un deceniu și jumătate de la schimbarea regimului, a tradiției unei guvernări puternice, cu executiv dominat de președinte.

Contextul istoric și politic complex al începutului tranziției României dinspre dictatură spre un sistem constituțional autentic a fost însă cel care a determinat motivația „perfect explicabilă și, în plus, înțeleaptă” (Sartori, 2008, p. 317) pentru care autorii Constituției române nu au dorit – exceptând alegerea populară – un președinte de tipul lui De Gaulle. Schimbarea violentă a regimului politic și reliefaarea unei partajări politice dominate de adversitatea ideologică față de „comunism” („neocomunism”), față de „cultul personalității conducătorului” și „nomenklatura” loială lui, a reflectat și mai pregnant decât în celelalte țări socialiste măsura în care noul regim era reclamat ca unul democratic în literă și spirit, cu un mecanism al puterii funcționând pe baza statului de drept. În acest sens, cu necesitate puterea președintelui reclama la nivel dispozițional nu doar circumscriere sau delimitare, ci și contrabalansare în cadrul executivului și al puterii în ansamblu. Ca urmare, *design*-ul constituțional postdecembrist a impus, prin „corectivul” alegerii directe, legitimarea democratică a președintelui și, prin „corectivul” neimplicării lui în actul guvernării, statuarea rolului lui de supervisor și garant al jocului democratic. În consecință, în cazul României postrevoluționare, o întâietate imediată a Constituției *materiale* specifice Franței, în sensul potențării sau „adăugării” („uzurpării”) de putere prerogativelor constituționale prezidențiale, ca în cazul generalului De Gaulle, era desigur indezirabilă. Ca urmare, promovarea constituțională și/sau materială a unei instituții prezidențiale „forte”, a unui președinte „pur” a fost considerată după 1990 în context românesc structural inacceptabilă.

În condițiile în care, așa cum arăta Gianfranco Pasquino, știința politică contemporană nu a elaborat încă criterii ample acceptate de evaluare a performanței regimurilor instituționale și a calității democrației, constatările asupra diferitelor forme de semiprezidențialism sunt concludente doar într-o privință: funcționalitatea și performanța semiprezidențialismului „pare puternic influențată de factori noninstituționali” (Elgie, 2007a, p. 54). Riscul hiperprezidențialismului, sau al cumulării puterii legislative și executive în condițiile recunoașterii președintelui țării ca lider al majorității parlamentare, și riscul conflictelor instituționale între prim-ministru și președinte și, prin degenerare, riscul crizelor constituționale, sau al paralizării procesului de luare a deciziilor, sunt atribuite majoritar factorilor nonconstituționali, prioritar „interpretării constituției”, „comportamentului politic”, „dinamicii *leadership*-ului” și stilului de conducere al președinților care încearcă „frecvent și constant” să intervină în procesul de luare a deciziilor parlamentare și „în puterile prim ministrului” (Pasquino, 2007, p. 24).

Evoluția semiprezidențialismului din România și capacitatea lui de a menține standardele funcționării democratice a sistemului politic, dacă nu de a facilita consolidarea democratică, au fost analizate prin această prismă, dat fiind că România este singura formă de semiprezidențialism care s-a confruntat în ultimele două mandate prezidențiale succesive – 2005-2009, 2010-2014 – cu două suspendări ale președintelui în Parlamentul României, deși semiprezidențialismul din România de până în 2004, cu excepția unei situații de decizie neconstituțională și a două situații de tensiune intraexecutivă, a fost evaluat ca fiind „necontroversat”, „stabil” (Elgie, 2007b, p. 5) și „îmbunătățit sau fără declin în funcționarea democratică” (Elgie, 2011a, p. 162), ca menținându-se „echilibrat” (Elgie, 2005, pp. 98-112), așa cum au scontat autorii Constituției României din 1991.

În acest sens, întregul demers de analiză realizat a fost circumscris următoarei teze: în contextul istoric și politic al tranziției României dinspre dictatură spre un sistem constituțional autentic, opțiunea pentru semiprezidențialism a fost motivată în mod definitoriu de necesitatea de a fundamenta constituțional funcționarea democratică a statului și societății române printr-o distribuție sau împărțire a puterii care să elimine riscul derivelor autoritare și al comportamentelor prezidențiale autocratice. Regimul politic pe care l-a instituit Constituția postrevoluționară a României s-a subsumat logicii sistemice a modelului echilibrului puterilor sau a relației echilibrate între executiv și legislativ, model care circumscribe ca structură instituțională de guvernare executivul dual sau structura de autoritate bicefală: președinte și prim-ministru. În comparație cu prevederile Constituției celei de-a V-a Republici franceze, sursa principală de inspirație a

regimului din România, Constituția română a circumscris, începând cu anul 1991 – în condițiile în care țara abia se despărțise de sistemul opresiv „probabil cel mai dur din Europa de Est” (Sartoti, 2008, p. 317) –, un „centru prezidențial” „nu foarte puternic”, caracteristic, așa cum arăta Sartori, pentru un semiprezidențialism „slab”, „atenuat” sau „parlamentarizat”, un executiv bicefal „impur”. Practica politică a ultimului deceniu arată că rezerva autorilor Constituției române de a institui un „semiprezidențialism autentic”, de inspirație franceză, cu un președinte „forte”, s-a dovedit întemeiată. În condițiile în care actualul *design* constituțional nu a împiedicat din partea președintelui ingerințe în atribuțiile constituționale ale guvernului, manifestarea apartenenței la partidul care a deținut majoritatea în parlament și, prin aceasta, neasumarea rolului constituțional de mediator echidistant în stat și în societate, o modificare a Constituției în sensul solicitat – de consolidare sau fortificare a atribuțiilor prezidențiale în scopul dobândirii unor „pârghii” prin care „președintele să poate oferi o ieșire” în situații de „crize constituționale” – nu ar face decât să mărească riscul prezidențializării sistemului, al „hipertrofierii puterilor prezidențiale” și al „dezechilibrului puterii în favoarea șefului statului, care este astfel capabil să rezolve în favoarea lui orice obstacol sau conflict cu alt corp politic” (Canas, 2005, p. 98).

BIBLIOGRAFIE

- (Van) Aelst, P., Sheaffer, T., Stanyer J., 2012. The personalization of mediated political communication: A review of concepts, operationalizations and key findings. *Journalism*, 13 (2), pp. 203-220.
- Aioanei, I., 2006. Leadership in Romania. *Journal of Organizational Change Management*, 19 (6), pp. 705-712, <http://dx.doi.org/10.1108/09534810610708350> [accesat 18 Septembrie 2014] .
- Almond, G. A., Verba, S., 1996. *Cultura civică. Atitudini politice și democratice în cinci națiuni*. București: Editura Du Style.
- Almond, G., Powell B. G., 1966. *Comparative Politics. A Developmental Approach*, Boston: Little, Brown and Company.
- Balász et al., 2015. 25 years after the fall of the Iron Curtain. The state of integration of East and West in the European Union. Directorate-General for Research and Innovation Inclusive, Innovative and Reflective Societies 2014. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Barber, J. D., 1980. *The Pulse of Politics: The Rhythm of Presidential Election in the Media Age*. New York: W. W. Norton & Co.
- Barber, J. D., 1968. Classifying and Predicting Presidential Styles: Two «Weak» Presidents. *Journal of Social Issues*, XXIV (3), pp. 51-80.
- Barber, J. D., 1985. *The Presidential Character. Predicting Performance in the White House*. 3rd ed. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc.
- Bartle, J., Griffiths D. (eds.), 2001. *Political Communications Transformed. From Morrison to Mandelson*, Basingstoke, Hampshire, and New York: Palgrave.
- Beard, A., 2000. *The Language of Politics*. Routledge. London, New York: Taylor & Francis Group.
- Bergthal, D., 2013. The last autocrat of Europe. *New Europe*, <http://www.neurope.eu/article/basescu-last-autocrat-europe/>
- Bibu, N., Brancu, L., 2008. Convergences of the Romanian societal culture with European culture clusters in the process of European integration. The role of intercultural teams management in increasing European cohesion. *Social Science Research Network*, Date posted: July 7, 2008 http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1156343
- Bibu, N., Petrisor, I., Ionescu Gh. Gh., Cazan, E., Bizoi, G., Saratean, E., Vlad S., 2009.

- Romanian Societal Culture: a Culture towards Westernization? în Rainhart Lang, Ingo Winkler (eds.), Selected papers from the VIII Chemnitz East Forum „Cooperation between East and West: Westernization of the East or Easternization of the West?” (2007), *Schriften zur Organisationswissenschaft*, (14), pp. 52-73. http://www.econbiz.de/archiv1/2009/99264_cooperation_westernization.pdf
- Blaydes, L., Grimmer, J., 2013, Political Cultures: Exploring the Long-Run Determinants of Values Transmission, Annual Meeting of the International Political Economy Society, Claremont Graduate School, https://ncgg.princeton.edu/IPES/2013/papers/S930_rm3.pdf
- Blais, A., 2011. Political Leaders and Democratic Elections în K. Aarts, A. Blais, H. Schmitt (eds.), *Political Leaders and Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press, pp. 1-11.
- Blondel, J., 1987 *Political Leadership. Towards a General Analysis*. London; SAGE Publications.
- Blondiaux, L. 2008. *Le nouvel esprit de la démocratie participative*. Paris: Éditions du Seuil et La République des Idées.
- Boban, D., 2007. Abandoning of Semi-Presidentialism in Central Europe? Cases of Croatia and Poland”. Paper presented at the 21st World Congress of the International Political Science Association, http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_2484.pdf
- Brown, A., 1979. Introduction în A. Brown and J. Gray (eds.), *Political Culture and Political Change in Communist States*. New York: Holms & Meier Publishers, Inc.
- Bucur, C., Elgie, R., 2012. The development of French executive: Endogenous Americanization. *French Politics*, 10 (4), pp. 389-402.
- Burakowski, A., Gubrynowicz, Al., Ukielski, P., 2013. 1989. *Toamna națiunilor*. Iași: Polirom.
- Burns, J. M., 2003. *Transforming Leadership*. New York: Atlantic Monthly Press.
- Burns, J. M., 1978. *Leadership*. New York: Harper & Row.
- Carothers, Th., 2002. The End of the Transition Paradigm. *Journal of Democracy*, 13 (1), pp. 5-21.
- Constitution de la République française, version mise à jour en novembre 2011*, www.assemblee-nationale.fr/.../constitution.asp
- Constitution of the Russian Federation*, www.constitution.ru/en/10003000-01.htm
- Constituția României din 1991 și 2003*, www.constitutia.ro/ - 21k

- Canas, V., 2004. The Semi-Presidential System. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 64 (1), pp. 95-124, <http://www.zaoerv.de>
- Carothers, Th., 2002. The End of the Transition Paradigm. *Journal of Democracy* 13:1, pp. 1-21.
- Chang, C.-h., 2011. The Competition /Cooperation Relationship in Executive Power Operating of Semi-Presidentialism. *International Journal of Social Sciences and Humanity Studies*, 3 (2), pp. 105-116.
- Cioabă, A., 2007. *Sistemul politic român*. București: Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, pp. 284-302.
- Cioabă, A., Nica C-tin., (coord.). 2014. *Sistemul politic din România. Actori, instituții, provocări*. București: Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale.
- Constantiniu, F., 2009. Clasa politică postdecembristă este cea mai incompetentă, cea mai lacomă și cea mai arogantă din istoria României?”. *Formula As* (interviu) 896.
- Denhardt, J. V., Denhardt, R. B., 2011. Leadership în M. Bevir (ed.), *The SAGE Handbook on Governance*. London, Thousand Oaks, New Delhi, Singapore: SAGE Publications Ltd., pp. 419-436.
- Dima, B., 2010. Președintele României: instituția cheie a sistemului constituțional românesc. *Sfera politicii*, XVIII (143), pp. 30-41.
- Dima, B., 2009. Semiprezidențialismul românesc postdecembrist. *Sfera politicii*, XVII (139), pp. 14-28.
- Dima, C., 2009. Conflictul intraexecutiv în regimul semiprezidențial românesc. Primul-ministru Călin Popescu Tăriceanu versus Președintele Traian Băsescu. *Sfera politicii*, XVII (139), pp. 44-54.
- Dorna, Al., 2004. *Liderul carismatic*. București: Corint.
- Duhamel, O., 1987. Remarques sur la notion de régime semi-présidentiel în D. Colas et C. Emeri (dir.), *Droit, institutions et systèmes politiques. Mélanges en hommage à Maurice Duverger*. Paris: Presses universitaires de France, pp. 581-590.
- Duverger, M., 1997. The Political System of the European Union. *European Journal of Political Research*, 31 (1), pp. 137-146.
- Duverger, M., Régime semi-présidentiel în Olivier Duhamel, Yves Mény (dir.), *Dictionnaire constitutionnel*. Paris: PUF, pp. 901-904.
- Duverger, M., 1980. A New Political System Model: Semi-Presidential Government. *European Journal of Political Research*, 8 (2), pp. 165-187.

- Eisenstadt, S. N., 2010. The Fundamental Characteristics of the Political Systems and the Social Conditions of Their Development. Basic Hypotheses. *The Political Systems of Empires*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers, pp. 13-33.
- Elcock, E., 1978. *Political Behaviour*. London: Methuen & Co. Ltd.
- Elgie, R., 2015. Heads of state in European politics in J. M. Magone (ed.), *Routledge Handbook of European Politics*. New York: Routledge, pp. 311-327.
- Elgie, R., 2014. Executive leadership in semi-presidential systems in R.A.W. Rhodes and P. □t Hart (eds.), *The Oxford Handbook of Political Leadership*. Oxford: Oxford University Press, pp. 472-488.
- Elgie, R., 2012. Political Leadership in Old and New Democracies in R. Helms (ed.), *Comparative Political Leadership*, Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan, pp. 272-291.
- Elgie, R., 2011a. *Semi-presidentialism. Sub-Types and Democratic Performances*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Elgie, R. 2011b. Semi-Presidentialism: An Increasingly Common, Constitutional Choice in R. Elgie, S. Moestrup, Y.-S. Wu (eds.), *Semi-Presidentialism and Democracy*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan, pp. 1-20.
- Elgie, R., 2009. Duverger, Semi-presidentialism and the supposed French archetype. *West European Politics*, 32 (2), pp. 248-267.
- Elgie, R., 2007a. What is semi-presidentialism and where is it found? in R. Elgie, S. Moestrup (eds.), *Semi-presidentialism outside Europe. A comparative study*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, pp. 1-13.
- Elgie, R., 2007b. Varieties of Semi-Presidentialism and Their Impact on Nascent Democracies. *Taiwan Journal of Democracy*, 3 (2), pp. 53-71.
- Elgie, R., 2005. A Fresh Look at Semipresidentialism: Variations on a Theme. *Journal of Democracy*, 16 (3), pp. 98-112.
- Elgie, R., 2004a. Semi-presidentialism: Concepts, Consequences and Contesting Explanations. *Political Studies Review*, 2 (3), pp. 314-330.
- Elgie, R., 2004b. The Politics of Semi-Presidentialism in R. Elgie (ed.), *Semi-Presidentialism in Europe. Comparative European Politics*. Oxford and New York: Oxford University Press (1999), pp. 1-22.
- Elgie, R., 2004c. Semi-Presidentialism and Comparative Institutional Engineering in R. Elgie (ed.), *Semi-Presidentialism in Europe. Comparative European Politics*. Oxford and New York: Oxford University Press (1999), pp. 281-300.

- Elgie, R., 1995. *Political leadership in liberal democracies*. New York: St. Martin's Press.
- Fati, S., 2000. Modele prezidențiale în România. *Sfera politicii*, VIII (86), pp. 2-9.
- Finer, S. E., 2009 (1962). *The Man on Horseback. The Role of the Military in Politics*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
- Frison-Roche, Fr., 2007. Semi-presidentialism in a postcommunist Context în R. Elgie, S. Moestrup (eds.), *Semi-presidentialism outside Europe. A comparative study*. London and New York: Routledge Taylor& Francis Group, pp. 56-57.
- Garrido, A., 2009. Semi-presidentialism and democracy: a comparative perspective. World Congress of the International Political Science Association, IPSA, Santiago de Chile, http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_2460.pdf
- (de) Gaulle, Ch., 1946. *Discours de Bayeux*, <http://www.charles-de-gaulle.org/discours-de-bayeux-16-juin-1946.php>
- Giovannelli, A., 2002. Semipresidentialism: an emerging pan-European model. SEI Working Paper No. 58, www.sussex.ac.uk/.../sei-working-paper-no [Accesat 22 martie 2013].
- Goethals, G. R. (gen. ed.), 2004. *Encyclopedia of Leadership*. 4 vol. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Görener, A. Ş., Ucal, M. Ş., 2011, The Personality and Leadership Style of Recep Tayyip Erdoğan: Implication for Turkish Foreign Policy. *Turkish Studies*, 12 (3), pp. 357-381, <http://dx.doi.org/10.1080/14683849.2011.604216>
- Hall, Ed. T., 1990. *The Silent Language*. New York, London, Toronto, Sydney Auckland: Anchor Books Doubleday.
- Hall, Ed. T., 1989. *Beyond Culture*. New York, London, Toronto, Sydney, Auckland: Anchor Books Doubleday.
- Hariman, R., 1995. *Political Style*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Hermann, M. G., 2008. Using Content Analysis to Study Public Figures în A. Klotz, D. Prakash, *Qualitative Methods in International Relations*, Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 151-167.
- Hermann, M. G., 2003. Assessing Leadership Style: A Trait Analysis în J. M. Post (ed.), *The Psychological Assessment of Political Leaders, With Profiles of Haddam Hussein and Bill Clinton*, Ann Arbor: The University of Michigan Press, pp. 178-213.

- Hermann, M. G., 1980. Explaining Foreign Policy Behavior Using the Personal Characteristics of Political Leaders. *International Studies Quarterly*, 24 (1), pp. 7-46 <http://www.jstor.org/stable/2600126> [Accessed 04/01/2012]
- Hofstede, G., 2011. Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2 (1), pp. 1-26. <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1014>
- Hofstede, G., Hofstede G. J., Minkov, M., 2010. *Cultures and Organizations. Software of the Mind. Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival*. New York: McGraw-Hill eBooks. [http://www.academia.edu/7096518/HofstedeG. Hofstede G. J. and Minkov M. 2010 . Cultures and organizations software of the mind intercultural cooperation a](http://www.academia.edu/7096518/HofstedeG._Hofstede_G._J._and_Minkov_M._2010_.Cultures_and_organizations_software_of_the_mind_intercultural_cooperation_a)
- Hollander, E. P., 1995. Ethical challenges in the leader-follower relationship. *Business Ethics Quarterly*, 5 (1), pp. 55-65.
- Holmes, L., 1997. *Post-Communism. An introduction*. Durham: Dulce University Press.
- Huntington, S. P., 1996. Democracy for the Long Haul. *Journal of Democracy*, 7 (2), pp. 3-13.
- Ingarden, R., Welzer, Ch., 2005. *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Cultural Development Sequence*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, pp. 173-209.
- Iorgovan, A., 2005. *Tratat de drept administrativ*. I, ed. a 4-a. București: All Beck.
- Karvonen, L., 2007. The Personalization of Politics. What does research tell us so far, and what further research is in order. 4th ECPR Conference, Pisa, http://web.iaincirebon.ac.id/ebook/moon/PoliticsMatters/personalisasi%20politik_paper.pdf
- Kesgin, B., 2013. Leadership Traits of Turkey's Islamist and Secular Prime Ministers. *Turkish Studies*, 14 (1), pp. 136-157, <http://dx.doi.org/10.1080/14683849.2013.766988>
- Kriesi, H., 2011. Personalization of national elections campaigns. *Party Politics*, online, pp. 1-20, http://ppq.sagepub.com/content/early/2011/03/23/13540688_10389643
- (De) Landtsheer, Ch., Feldman, O. (eds.), 2000. *Beyond Public Speech and Symbols: Explorations in the Rhetoric of Politicians and the Media*. Westport and London: Praeger Publishers.
- Lewin, K., Lippitt, R. and, White, R.K., 1939. Patterns of aggressive behavior in experimentally created social climates. *Journal of Social Psychology* 10, pp. 271-301.

- Lijphart, A., 1984. *Democracies: patterns of majoritarian and consensus government in twenty-one countries*. New Haven: Yale University Press. [Lijphart, A., 2000. *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*. Iași: Polirom].
- Lijphart, A. (ed.), 1992. *Parliamentary versus presidential government*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Lin, J.-W., 2011. Rules of Electoral Competition and the Accountability of Semi-Presidential Governments în R. Elgie, S. Moestrup, Y.-S. Wu (eds.), *Semi-Presidentialism and Democracy*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan, pp. 61-80.
- Linz, J. J., Valenzuela A. (eds.), 2010. *Eșecul democrației prezidențiale. Perspective comparative*. Cluj-Napoca: Editura CA Publishing.
- Linz, J. J., 1994. Presidential or parliamentary democracy: does it make a difference în J. J. Linz, A. Valenzuela (eds.), *The Failure of Presidential Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, pp. 3-87. [Linz, J. J., 2010. Democrația prezidențială sau parlamentară. Are vreo importanță? în J. J. Linz, A. Valenzuela (eds.), *Eșecul democrației prezidențiale. Perspective comparative*. Cluj-Napoca: Editura CA Publishing, pp. 11-137].
- Linz, J. J., 1990. The Perils of Presidentialism. *Journal of Democracy*, I (1), pp. 51-69.
- Linz, J. J., 1990. Transitions to Democracy. *Washington Quarterly*, 13 (3), pp. 143-164.
- Lipset, S.M., 1966. *Political Man*. London: Mercury Books.
- Magone, J. M., 2015. Introduction. The "Great Transformation" of European Politics: A Holistic View, în J. M. Magone (ed.), *Routledge Handbook of European Politics*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group, pp. 1-37.
- Masciulli, J., Molchanov M. A., Knight, W. A., 2009. Political Leadership in Context, în J. Masciulli, M. A. Molchanov and W. A. Knight (eds.), *Ashgate Research Companion to Political Leadership*. Farnham, Burlington: Ashgate Publishing, pp. 3-27.
- Maslow, A. H., 1943. A Theory of Human Motivation. *Psychological Review* 50, pp. 370-396, <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>
- McAllister, I., 2007. The Personalization of Politics în R. J. Dalton, H.-D. Klingemann (eds.), *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford: Oxford University Press, pp. 571-588.

- McQuire, K. A., 2012. President-Prime Minister Relations, Party Systems, and Democratic Stability in Semipresidential Regimes: Comparing the French and Russian Models. *Texas International Law Journal*, 47 (2), pp. 428-454.
- Merkel, W., 2010. Plausability Theory, Unexpected Results: The Rapid Democratic Consolidation in Central and Eastern Europe în H. Best, A. Wenninger (eds.), *Landmark 1989. Central and Eastern European Societies Twenty Years after the System Change*. Münster: LIT-Verlag, pp. 2-26.
- Morgan-Jones, Ed., Schleiter, P., 2004. Government Change in a President-Parliamentary Regime: The Case of Russia 1994-2003. *Post-Soviet Affairs*, 20 (2), pp. 132-163.
- Müller, S., 2007. The conflict between Basescu and Tariceanu. A Governmental System Viewpoint. *Sfera politicii*, XV (126-127), pp. 50-61.
- Mungiu-Pippidi, A., 2006. Romania: fatalistic political cultures revisited în H. D. Klingemann, D. Fuchs and J. Zielonka, *Democracy and Political Culture in Eastern Europe*, New York: Routledge. Taylor & Francis Group, pp. 308-335.
- Nica, Ctin., 2008. *Liberalismul din România – teorie și practică*. IV – *Renașterea liberalismului și a pluralismului democratic*. București: Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale.
- Nowotarski, B., 2012. How to Build new Democracies and Protect Them against Erosion. What Can Really Mean the Recent Worldwide Transitional Experiences for a New Post-revolutionary Countries? www.ue.wroc.pl/.../nowotarski/how_to_build_n...
- O'Donnell, G., 1996. Illusions about Consolidation. *Journal of Democracy*, 7 (2), pp. 34-51.
- O'Donnell, G., 1992. Transitions, Continuities, and Paradoxes în S. Mainwaring et al. (eds.), *Issues in Democratic Consolidation: The New South American Democracies in Comparative Perspective*. Notre Dame: University of Notre Dame Press, pp. 17-56.
- Ohr, D., 2011. Changing Patterns in Political Communication în K. Aarts, A. Blais, H. Schmitt (eds.), *Political Leaders and Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press, pp. 11-35.
- Pasquino, G., 2007. The advantages and disadvantages of semi-presidentialism. A West European perspective în R. Elgie, S. Moestrup (eds.), *Semi-presidentialism outside Europe. A comparative study*. New York and London: Routledge. Taylor & Francis Group, pp. 14-29.
- Pasquino, G., 2002. *Curs de știință politică*. Iași: Institutul European.

- Pasquino, G., 1997. Semi-Presidentialism: A Political Model at Work. *European Journal of Political Research*, 31 (1), pp. 128-137.
- Passarelli, G., 2012. The presidentialization of politics concept: between parties and leaders. XXII IPSA World Congress of Political Science, Madrid, <http://paperroom.ipsa.org/papers/view/10768>.
- Pavel, D., 2010. Preziidențialismul românesc și alegerile. De la Iliescu la Băsescu. *Sfera politicii*, XVII (1/143), pp. 3-13.
- Poguntke, Th., Webb, P., 2005. The Presidentialization of Politics in Democratic Societies: A Framework for Analysis în Th. Poguntke, P. Webb (eds.), *The Presidentialization of Politics. A Comparative Study of Modern Democracies*. New York: Oxford University Press, pp. 1-26.
- Protsyk, O., 2003. Troubled Semi-Presidentialism: Stability of the Constitutional System and Cabinet in Ukraine. *Europe-Asia Studies*, 55 (7), pp. 1077–1095.
- Procter, J., 2004. *Stuart Hall*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Protsyk, O., 2005. Politics of Intraexecutive Conflict in Semipresidential Regimes in Eastern Europe. *East European Politics and Societies*, 19 (2), pp. 135–160.
- Raport al Comisiei Prezidențiale de Analiză a Regimului Politic și Constituțional din România – Pentru consolidarea statului de drept – 14 ianuarie 2009, www.presidency.ro/static/ordine/PARPCR/Raport_CPAPPCR
- Rădulescu-Motru, C-tin., 1997. *Vocația. Factor hotărâtor în cultura popoarelor*. Craiova: Scrisoul Românesc.
- (de) Roper, S., 2004. *Romania: The Unfinished Revolution*. London: Routledge Taylor & Francis Group.
- (de) Roper, S., 2002. Are All Semipresidential Regimes the Same? A Comparison of Premier-Presidential Regimes. *Comparative Politics*, 34 (3), pp. 253-272.
- Rothstein, B., Teorell, J., 2012. Defining and Measuring Quality of Government în S. Holmberg, B. Rothstein (eds.), *Good Government. The Relevance of Political Science*. Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA: Edward Elgar, pp. 13-40.
- Rothstein, B., 2011. *The Quality of Government: Corruption, Social Trust, and Inequality in International Perspective*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Samuels, D. J., Shugart, M. 2010. *Presidents, Parties, and Prime Ministers. How the Separation of Powers Affects Party Organization and Behavior*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.

- Samuels, D. J., Shugart, M. S., 2009. The 'Semi-presidential' model and its subtypes: Party presidentialization and the selection and de-selection of prime ministers. Congrès AFSP 2009, Section thématique 48; «Maurice Duverger aujourd'hui», Working paper, www.congresafsp2009.fr/.../st48samuelsshu...
- Sartori, G., 2008. *Ingenieria constituțională comparată. Structuri, stimulente și rezultate*. Iași: Institutul European.
- Sartori, G., 1995. Elogio del semipresidenzialismo. *Rivista italiana di scienza politica*, XXV (1), pp. 3-20.
- Sartori, G., 1994. Neither Presidentialism nor Parliamentarism în J. J. Linz, A. Valenzuela (eds.), *The Failure of Presidential Democracy*. Baltimore-London: Johns Hopkins University Press, pp. 106-118 [Sartori, G. 2010. Nici prezidențialism, nici parlamentarism în J. J. Linz, A. Valenzuela (eds.), *Eșecul democrației prezidențiale. Perspective comparative*. Cluj-Napoca: Editura CA Publishing, pp. 162-181].
- Schedler, A., 1997. Concepts of Democratic Consolidation. Meeting of the Latin American Studies Association (LASA), <http://lasa.international.pitt.edu/LASA97/schedler.pdf>
- Schmitter, Ph. C., 2004. The Ambiguous Virtues of Accountability. *Journal of Democracy*, 15 (4), pp. 47-60, <http://muse.jhu.edu>
- Schwartzberg, R. G., 1995. *Statul Spectator. Eseu asupra și împotriva star-sistemului în politică*. București: Editura Scripta.
- Sedelius, Th., 2006. *The Tug-of-War between Presidents and Prime Ministers. Semi-Presidentialism in Central and Eastern Europe*. Örebro Studies in Political Science 15, Universitetsbiblioteket, www.oru.se
- Simovic, D., 2007. The Definition of Semi-presidential Regime – Reformulated. VII World Congress of the International Association of Constitutional Law, Athens, Workshop no. 7: Latest Developments in Constitutional Theory and Doctrine, www.enelsyn.gr/.../Paper%20by%20Darko%20
- Skach, C., 2005. *Borrowing Constitutional Designs: Constitutional Law in Weimar Germany and the French Fifth Republic*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Shugart, M. S., Carey, J. M., 2003. *Presidents and Assemblies. Constitutional Design and Electoral Dynamics*. Cambridge MA: Cambridge University Press.

- Shugart, M. S., 1999. Presidentialism, Parliamentarism and the Provision of Collective Goods in Less-Developed Countries. *Constitutional Political Economy* 10 (1), pp. 53-88.
- Shugart, M. S., 2005. Semi-Presidential Systems: Dual Executive and Mixed Authority Patterns. Draft, <http://dss.ucsd.edu/~mshugart/workingpapers.html>
- Shugart, M. S., 1993. Of Presidents and Parliaments. *East European Constitutional Review*, 2 (1), pp. 30-32.
- Stuparu, L., 2014. Cultura politică: antecedente istorică și trăsături actuale în A. Cioabă, C-tin Nica (eds.), *Sistemul politic român*. București: Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, pp. 298-321.
- Tănăsescu, G., 2015. Styles of Political Leadership and the Etiology of Post-Communist Romanian System Dysfunctions. în A. Frunza, T. Ciulei, A. Sandu (eds), 5th International Conference LUMEN 2014 *Transdisciplinarity and Communicative Action*. Bologna: Medimond–Monduzzi Editore International Proceedings, pp. 743-753.
- Tănăsescu, G., 2015. *Semiprezidențialismul din România. Considerații actuale*. București: Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale.
- Tănase, S., 2002. Iliescu vs Năstase în *Revista* 22, 25 noiembrie 2002, <http://www.revista22.ro/nou/arhiva.php?view=48>
- Tismăneanu, V., Pătrășconiu C., 2013. *Cartea președinților*. București: Humanitas.
- Tucker, R. C., 1981. *Politics as Leadership*. Columbia & London: University of Missouri Press.
- Turpin, C., Tomkins, A., 2012. *British Government and the Constitution. Text and Materials*. 7th ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vasilescu, Fl., 2010. Marea reformă a Constituției franceze din iulie 2008. *Buletinul Curții Constituționale* 2, pp. 11-16. <http://193.226.121.81/publications/buletin/11/vasilescu.pdf>
- Verba, S., 1969. *Comparative Political Culture* în L. W. Pye și S. Verba (eds.), *Political Culture and Political Development*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, pp. 512-526.
- Verheijen, T., 2004. Romania în R. Elgie (ed.), *Semi-Presidentialism in Europe. Comparative European Politics*. Oxford and New York: Oxford University Press, pp. 193-216.
- Vertessen, D., De Landtsheer, Ch., 2008. A metaphorical election style. Use of metaphor at election time în T. Carver, J. Pikalo (eds.), *Political Language and Metaphor*.

- Interpreting and changing the world*. London and New York: Routledge. Taylor & Francis Group, pp. 271-286.
- Veser, E., 2004. Semi-Presidentialism-Duverger's Concept – A New Political System Model. *Journal of Social Sciences and Philosophy* 9, pp. 99-129, http://www.rchss.sinica.edu.tw/app/ebook/journal/11-01-1999/11_1_2.pdf
- Victor, D. A., (1992). *International Business Communication*. New York: Harper Collins.
- Waluchow, W., 2001. Constitutionalism. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, First published Wed Jan 10, 2001; substantive revision Tue Sep 11, 2012 <http://plato.stanford.edu/entries/constitutionalism/>
- Webb, P., Poguntke Th., Kolodny R., 2012. The Presidentialization of Party Leadership? Evaluating Party Leadership and Party Government in the Democratic World în R. Helms (ed.), *Comparative Political Leadership*. London, New York: Palgrave Macmillan, pp. 77-98.
- Weber, R., 2001. Constitutionalism as a Vehicle for Democratic Consolidation in Romania în J. Zielonka (ed.), *Democratic Consolidation in Eastern Europe*. vol. I *Institutional Engineering*. Oxford and New York: Oxford University Press, pp. 212-242.
- Wildavsky, A., 1987. Choosing Preferences by Constructing Institutions: A Cultural Theory of Preference Formation. *The American Political Science Review*. 81(1), pp. 3-22.
- Wren, Th. J., Price, T. L., 2007. *The values of presidential leadership*. New York: Palgrave Macmillan.
- Zakaria, F., 1997. The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*. 76 (6), pp. 22-43, http://www.closer2oxford.ro/uploads/2012/06/12/The_Rise_of_Illiberal_Democracy.gflruw.pdf
- Zlate, M., 2007. Leadership și management în M. Zlate, *Tratat de psihologie organizațional-managerială*. Iași: Polirom, pp. 214-259.

Surse online:

- Președinția României, <http://www.presidency.ro/>
http://www.presidency.ro/index.php?_RID=arh
- Guvernul României, <http://www.guv.ro/>
- ANOFM, <http://www.zf.ro/infografice/>

World Bank, Country Data Report for Romania, 1996-2013,
info.worldbank.org/governance/wgi/pdf/c186.pdf

Bertelsman Transformation Index 2006-2014 Romania, www.Bti-project.org/index/

Transparency International, Global Corruption Barometer 1993-2003; Corruption
Perceptions Index, www.transparency.org/research/cpi/overview

World Values Survey 1995-2014, www.worldvaluesurvey.org/

Financial Review, <http://www.zf.ro/zf-utile/pib-ul-romaniei-evolutia-produsului-intern-brut-ins-8264863>

Trading economics, <http://www.tradingeconomics.com/romania/gdp-per-capita-ppp>

The World Bank, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>

ANOFM, <http://www.zf.ro/infografice/evolutia-ratei-somajului-in-romania-sursa-anofm-8881453>

Abstract

For Romania, as for the other countries of the “Eastern Bloc”, the end of 1989 represented the beginning of a process of radical and turbulent transformations, with many contradictory elements, assessed as being “spectacular” in the European history. It was even claimed that “the transitional events” or “the Great Transformation” that ended the twentieth century – initiated by the fall of the Berlin Wall, entailing in a domino effect the most countries in Central and Eastern Europe in the effort to adopt liberal democratic regimes – can be considered “the epochal turning points similar to the French Revolution in 1789 and the Russian Revolution in 1917” (Magone, 2015, p. 3). The transition, with everything involved by it in terms of political and institutional regime change, of property regime and economic model, is considered as being traumatic for the people involved, not only because the Central and Eastern European countries are working for two and a half decades in order to “finish” these transformations in national politics, but also because “the social, cultural, and political adjustment to the new reality” meant a turbulent values change that combined the shocks of “post-materialist” Western societies with the processes of re-spiritualization, concurrently with the shift towards the primacy of economic accumulation and individualism. To those causes it is added that the societies in transition show the scene of some strong divisions motivated ethnically, ideologically and historically, in this regard “the politics of memory” (“the [unresolved] injustices of the history,” the Holocaust, the dictatorships, the lustration etc.) becoming “an important new dimension” of the political and civic culture in many European countries.

In the context of a more advanced globalization and of adopting a “multilevel governance paradigm” which materializes in a specific manner in EU the phenomenon of “the internationalization of politics,” the political culture was not only in a position to reflect “the denationalisation” of the activity of governing but also to assimilate a new “axiology” of politics and power in their updated forms of manifestation – the violence, wealth and knowledge, the legitimacy of power and its legitimate transfer, the partisan divisions, the act of government, the political leadership styles and political behaviour of leaders.

The Romanian political culture was in the situation to reflect in cognitive, values and attitudinal level types of reporting to the evolution and involution of political field, to the procession of dysfunctional phenomena and events, as well as to the de-structuring of solidarities that conferred social, group, ethnic, denominational identity. I think it can be

stated that today the political culture in Romania expresses in specific forms and in a relevant measure the signifying of the visible and less visible forces which ensure the cohesion of political system and, alike, the identification of the main causes of its dysfunctions.

Given that the political leaders, as “essential” elements of political and public life – “the most visible” and most mediatized, holding the power “to modify the course of events” – are those that provide the most important material in the order of behavioural patterns or contra-patterns, constituting themselves in “entrepreneurs of identity” and suppliers of myths and visions that can enrich and reshape the political culture of a country, I considered as being of certain interest the study of the impact that the Romanian political leaders, through the style they gave to their activity, had on the Romanian electorate’s attitudes and beliefs. I considered that such a research has relevance given that there is a reasonable period of temporal distancing from the regime change. After two and a half decades from the radical change of the political and institutional system we can talk about the reconfiguration of basic matrices of the political beliefs, namely the beliefs that involve certain patterns of thought, more deeply rooted and more general, but also attitudinal models and models of orientation in politics. In this sense we can speak about the post-revolutionary political culture as having both “hoarded” elements from “the practices of previous leaders” and from the systems that they led, and signifying elements sedimented from the practices of present leaders, from the experiences that individuals have in relation to the leadership of democratic political system. I considered also that an analysis of the failures of Romanian political system focused on political leadership as a major factor in this regard can be circumscribed and grounded by putting it in relationship with the domain that ensures its stability, indicating its deviations and calling its change. I considered important to realize such a study through an quantitative approach, namely through operations of measurement and quantification enabling an objective assessment, not only because the two fields – political culture and political leadership – involves the subjectivity par excellence (“the subjective perception of history and politics” (Brown, 1979, p. 3), leaders’ self-perception, leaders’ perception of situations, context and intentions of political environment etc.), but also because such an approach provides the objective basis for a comparative analysis of leadership styles and leaders’ characters.

The aim of the research project was to identify the implications of political leadership styles and strategies on the political culture in post-communist Romania in terms of political class and public sphere, from normative and civic participative

perspectives. As such, in this paper the political culture is the dependent variable, in an attempt to explain the particular configurations that have emerged in attitudinal level especially as a consequence of manifestation in our country of some specific types of political leadership.

Subsumed, **the specific objectives** of the research were:

(1) to identify the theories on leadership styles and strategies, and on political leadership styles with broad relevance on the political culture, on the attitudes towards the political system;

(2) to identify the types of implications of the political leadership strategies and styles on the political culture in contemporary democracies, especially in what concerns the specific attitudes of involvement, evaluation, political participation and voting, mainly those related to the presidential leadership;

(3) (a) to identify and to analyze the political leadership styles of the Presidents of Romania manifested within a constitutional design specific for the semi-presidentialism of *premier-presidential* type (Shugart), a “weak,” “attenuated” or “parliamentary” semi-presidentialism (Sartori);

(b) to identify the extent and manner in which the political leadership styles and strategies of Romanian Presidents have impacted the perceptions, political values and attitudes at the societal level.

The hypotheses of the research were the following:

(1) the political leadership strategies and styles decisively mark both the institutional political practice, assessed by the functionality and quality of government, and the subjective domain of political culture, i.e. the intellectual attitudes and the assembly of cognitive, emotional and estimative orientations of the members of society;

(2) the political leadership strategies and styles, especially the “negative” ones or those of “crisis”, in which the political roles exceed the constitutional framework, reflect the degrees of deviation from the normative model of political system functioning and the degree in which this deviation (a) erodes citizens’ values, norms, ideals and symbols and (b) relativizes the individual, group and societal moral criteria and, by implication, the analysis criteria of the political behaviour circumscribed to certain styles of political leadership;

(3) the political leadership strategies and styles practiced in post-communist Romania specifically contribute both to the aetiology of the Romanian political system dysfunctions and to the spread of a “non-deliberative” or “participatory-non-deliberative” political culture;

(4) the political leadership strategies and styles practiced in post-communist Romania differentiate our country's political system in the proximate genus of the European semi-presidentialism both in terms of its democratic performances and of the degree in which potentiated a "culture of the low context", the manipulation and the control of electorate.

The research sphere of inclusion circumscribed:

- the most important and visible elements of public life – national political leaders, especially the presidents as representatives of the executive power – manifested through their political leadership styles and their political behaviours,
- the values which, once transmitted and "internalized", consolidate or modify a specific type of political culture and public sphere, by configuring specific attitudes of involvement, evaluation, participation, voting.

The methods used to achieve the objectives of the research were in the main:

- the taxonomic indication of the political leadership styles recognized in organizational and social psychology (Kurt Lewin), the political leadership theory (James MacGregor Burns) and political psychology (Margaret Hermann's "at-a-distance" analysis method that reconstruct the profile of leaders or the personality traits of leaders; James David Barber's method of analysis of the presidents' character)
- the analysis of the theories recognized in the domain of culture and contemporary political systems with focus on political culture of the European post-communist states (Gabriel Almond and Sidney Verba, Jürgen Habermas, Juan J. Linz, Guillermo O'Donnell, Seymour Martin Lipset, Philippe C. Schmitter, Matthew Søberg Shugart and John M. Carey, Robert Elgie etc.)
- the case study of the six presidential terms of Romania
- the comparative analysis of the results of political leadership strategies and styles according to the following indicators: the quality of government, the democratic consolidation, the presidentialization of the executive domain of political leadership, the intra-executive conflict, on the one hand, and the attitudes of involvement in politics, the evaluative attitudes (the confidence in institutions and leaders), the participatory attitudes and the attitudes of voting.
- the comparative analysis of the political leadership strategies and styles practiced in Romania and those applied in the European post-communist countries in terms of governmental performance, and democratic political culture.

The instruments used consisted in:

- BDI: *World Values Survey Wave* for the attitudinal indicators, *Bertelsmann Stiftung* for the *status-index* and *management-index* in the period 2003-2014, *European Values Surveys*, *New Democracy Barometer*, *World Bank*, *Freedom House*,
- Margaret Hermann's "at-a-distance" analysis method – the analysis of the interviews – to reconstitute leaders' profile or leaders' personality traits,
- structural and contingent indicators of intra-executive presidentialization based on Poguntke-Webb model,
- the results of research achieved in Romania on the types of leadership (Ingrid Aioanei), on the profile of Romanian culture and forms of societal practice (N. Bibu, OM Petrisor et al., Globe Project Romania, Lorena Stuparu), following Stuart Hall's cultural model, Geert Hofstede's theory of cultural dimensions and Globe clusters model.

The research **results** are mainly represented in:

1. The identification ("diagnosis") of the presidential and prime ministerial political leadership styles in post-revolutionary Romania, as follows:
 - 1990-1996, paternalistic-authoritarian leadership. Ion Iliescu – the dominant figure
 - Authoritarian mentality and methods, certain decisions imposed, control of the functions of power institutions and their subordination, urge for "unity and consensus as a panacea to overcome the transition" – "strong presidency";
 - 1996-2000, democratic leadership. Emil Constantinescu – "the academic figure"
 - Acceptance of the decision-making autonomy of the government and other state powers, illustration of "a weak and hesitant presidency";
 - 2000-2004, transactional leadership and variability of decision. Ion Iliescu – "the patriarchal figure"
 - Openness to transactional-motivational perspective, less "involved" in government, more flexible, ideologically more relaxed and conciliatory in relation to the past and to the interwar personalities and political institutions and, concomitantly, more open to the democratic methods;
 - 2004-2009, "President-player" and the intra-executive conflict. Traian Basescu
 - the conflict figure
 - Involvement in government formation and in "manufacturing" of a majority by encouraging the political "commuting" and the fragmentation of the party system, maintaining a personalized intra-executive conflict by ostentatious and inelegant

gestures and statements, maintaining a conflict with the Parliament, pretending a need to “eliminate the corrupt and mediocre politicians” and to have a direct relationship with the Romanians;

- 2009-2014, autocratic leadership. Traian Basescu – “the confrontational figure”

- Criticism of the Constitution, attempts to revise the Constitution, autocratic temptation of involving in all departments of power; tensioning (“intoxication”) of the “political atmosphere” and media, presidentialization of power coextensive with the party (PD) presidentialization, promotion of the phenomenon of political obedience.

2. The presentation of the Romanian political culture profile following as theses:

- After 1989 Romania has gone through a traumatic change the values which combined the shocks of post-materialist Western societies with the re-spiritualization processes of the country, simultaneously with the re-orientation towards the primacy of economic accumulation, individualism, social mobility and cosmopolitization.

- In the absence of a clear pattern of identification and of solidarity which confer group, ethnic, denominational identity, in the context of globalization and Europeanization and of registering of a large difference between values and practices, the Romanian political culture faced and are facing with high levels of corruption.

- In the circumstances where the political culture in the societal practice passed yet through a growing stage in which the predominant orientation was to physiological needs and safety - “low levels”, it reflected both the accentuated post-traumatic disorder and the social anxiety and inferiority complex; it manifested (in terms of Hall’s theory) as “low-context culture” and (in terms of Hofstede’s analysis) as a culture in which the disparities of wealth and authority between “low and high” status of the members of society are accepted (“*power distance*”), the feeling of safety is given by the situations of general consensus (“*uncertainty*”), the people feel gradually more secure in making their own choices and be less willing to conform to the group norms (“*individualism*”).

3. The presentation of the conditioning bi-univocal relationship between the presidential leadership and political culture, in essence:

- The paternalistic-authoritarian leadership involves weak, insignificant motivational sources and non-participatory political and civic attitudes. By appealing to the self-interest of the followers and supporters, this style of leadership is associated with the pre-conventional values and moral development, with the lack of initiative and creativity, with the erosion of civic values and norms.

- The autocratic leadership involves not only civic and political passivity, but also the feeling that the rational debate and the contestation are undesirable. Consequently, they are discouraged by the political factor. The motivational sources are null, being generally “demotivating sources”, the speech and the behaviour of “Big Brother” type being conducive in order to induce the perverting of criteria, norms, ethical ideals.

- The passivity, lack of civic and political reaction, lack of civic and political initiative and of rational debate makes it possible the persuasive manifestation of undemocratic system, the crisis of democracy and the crisis of liberal democracy.

The originality of the research. The paper contributes to a better understanding of political leadership in Romania, a topic that has been neglected in the Romanian researches and treated mainly subjective and biased in media. The paper offers a relevant systematization of the theoretical foundations of leadership and political leadership, styles of political leadership, role of political culture in relation to political leadership and mode in which can be revealed the impact of political leadership on political culture, reaching to propose an own systematization of the leadership styles of Romanian Presidents.

Contents

Introduction

Chapter I

Political culture and political leadership

1. The biunivocal conditioning relationship between the political culture and political leadership styles
2. The political leadership styles
3. The methods used to identify (“diagnose”) the political leadership

Chapter II

Political Leadership in Romania between propensities of post-revolutionary political culture and constitutional system exigencies

1. The dominants of post-revolutionary political culture
2. The coordinates of semi-presidential regime in Romania
 - 2.1. The “double-headed” Executive and the parallelism between the presidential and prime-ministerial leadership
 - 2.2. The *premier-presidential* semi-presidentialism
 - 2.3. The problems of the “cohabitation” situations
 - 2.4. The “weak,” “attenuated” or “parliamentary” semi-presidentialism
 - 2.5. The role of semi-presidential systems exogenous and endogenous factors in the exercise of the political leadership styles

Chapter III

Presidential and prime ministerial styles and strategies of leadership in Romania between 1990 and 2012

1. The “transitional” leadership strategy. Paternalistic-authoritarian leadership. Ion Iliescu – “the dominant figure”
2. The “gradual normalization” and “political stability” strategy. Democratic leadership and transactional leadership. Emil Constantinescu – “the academic figure”

3. The “balance” strategy. The transactional leadership and the decisional variability. Ion Iliescu – “the patriarchal figure”

4. The “state crisis” strategy. The “President-player” and the intra-executive conflict. Autocratic leadership versus “situational” leadership. Traian Basescu – “the agonistic figure”

Chapter IV

The effects of the political leadership styles in the political culture

Chapter V

Romania’s post-revolutionary political leadership in the proximate genus of European semi-presidentialism

1. The political practice of the Romanian semi-presidentialism
2. The proximate genus and the specific difference

Bibliography

Abstract

Contents